

Perinnöstä luopuminen ja perillisen velkojat

Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Yksityisoikeuden laitos
Perhe- ja jäämistöoikeus
Pro Gradu –tutkielma
Kevät 2015
Karoliina Palmujoki

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department Yksityisoikeuden laitos	
Tekijä/Författare – Author Karoliina Palmujoki			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Perinnöstä luopuminen ja perillisen velkojat			
Oppiaine /Läroämne – Subject Perhe- ja jäämistöoikeus			
Työn laji/Arbetets art – Level pro gradu -tutkielma		Aika/Datum – Month and year huhtikuu 2015	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages VII + 66
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Nykyisessä yhteiskunnassamme, jossa perhesuhteet ovat monimuotoisia ja perillisten keski-ikä nousee, on jäämistösuunnittelulla varsin korostunut merkitys. Perittävän on järkevää suunnitella omaisuuden siirtyminen yhdessä perikuntansa kanssa, sikäli kuin tämä vain on mahdollista.</p> <p>Pitkään jatkunut taloudellinen laskusuhdanne on johtanut siihen, että velkaantuminen on lisääntynyt. Velallisenä oleva perillinen ei välttämättä halua, että hänen perintöosuutensa menee velkojen maksuun ja haluaa mieluummin ohjata perinnön omille edunsaajilleen. Tässä työssä tarkastellaan, miten velallisenä oleva perillinen voi pätevästi luopua perinnöstä, niin ettei se mene velkojen maksuun. Toisaalta tutkielmassa pohditaan, mitä mahdollisuuksia velkojilla on puuttua perillisen määräämisiin.</p> <p>Tutkielman alussa selvitetään, minkälainen oikeustoimi perinnöstä luopuminen on ja mitä perillisen tulee huomioida, jotta luopuminen tapahtuu tehokkaasti. Luvussa tarkastellaan, mitä eroa on ennakkolisella luopumisella ja jälkikäteisellä luopumisella, sekä selvitetään, mitä toimia perillinen voi suorittaa ilman, että hänen katsotaan tosiasiallisesti ottaneen perintöä vastaan. Myös sijaantuloperimyksen määräytymistä pohditaan.</p> <p>Seuraavaksi tutkielmassa käsitellään perinnöstä luopumisen tehokkuutta suhteessa velkojatarhoihin. Luopumista tarkastellaan ulosottovelkojen, konkurssivelkojen sekä yksityishenkilön velkajärjestelyn kannalta. Tarkoituksena on selvittää, missä ajassa ja millä keinoin perillisen tulee luopua perinnöstä, jotta luopuminen olisi tehokasta ja sitovaa velkojiin nähden. Perintöosuus on ulosmittauskelpoista omaisuutta, mutta koska se on velkojen kannalta sattumanvarainen saanto, ei siihen perustuvaa luotonantoa tarvitse erityisesti turvata. Kyseessä on siten eräänlainen kilpailu velallisen ja velkojen välillä, jossa velallisen tulee luopua perintöosuudesta oikein ja ajoissa, jotta sitä ei käytettäisi velkojen maksuun.</p> <p>Henkivakuutuskorvaukset on tutkielmassa otettu omaksi tarkasteltavaksi kokonaisuudekseen. Säästöhenki- ja eläkevakuutusten suosio on jatkuvassa kasvussa ja niihin liittyy myös jäämistöoikeudellisia piirteitä. Vakuutuksenottaja voi ottaa vakuutussopimukseen edunsaajamääräyksen, jolla hän määrää vakuutuskorvaukset maksettavaksi tietyille tai tietyille edunsaajille. Nämä korvaukset eivät tällöin ole kuolinpesään kuuluvaa omaisuutta, joten mahdollisuus luopua niistä on ratkaistava tulkinnan kautta. Tämänhetkisen lainsäädännön puitteissa ei voida tyhjentävästi päätellä, onko vakuutuskorvauksista mahdollista luopua velkoja sitovasti. Nähtäväksi jää, tuleeko tämä kysymys ratkaistavaksi oikeuskäytännössä.</p> <p>Lopuksi pohditaan velkojen oikeussuojakeinoja. Kyseeseen voi tulla tilanne, jossa perillinen yrittää luopua perinnöstä, jonka hän on jo faktisesti ottanut vastaan. Tällöin velkoja voi vaatia oikeuttaan loukkaavan luovutuksen peräyttämistä takaisinsaantisäännösten perusteella. Perillinen voi myös luopua perinnöstä sinänsä pätevästi, mutta säilyttäen kuitenkin tosiasiallisen määräysvallan omaisuuteen, mitä voidaan pitää keinotekoisena varallisuusjärjestelyinä. Velkojen on mahdollista puuttua tähänkin, jolloin omaisuus olisi luopumisesta huolimatta käytettävissä velkojen maksuun. Olennaista on, että kaikki velallisen vilpilliseen toimintaan puuttuminen edellyttää velkojalta reagointia. Se, turvautuuko velkoja käytettävissään oleviin keinoihin, riippuu hänen omasta aktiivisuudestaan.</p> <p>Perinnöstä luopuminen on kokonaisuutena arvioiden hyvin joustavasti toteutettavissa oleva oikeustoimi. Lainsäädäntö takaa perilliselle mahdollisuuden harkita jäämistön ohjautumista, mikäli hän haluaa välttää omaisuuden joutumisen velkojille. Myös velkojen oikeudet ovat riittävässä määrin turvattuja, sillä heillä on mahdollisuus turvautua takaisinsaantiin tai puuttua keinotekoisin järjestelyihin.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords perheoikeus-perintökaari –insolvenssioikeus-ulosottoaari-konkurssilaki-laki yksityishenkilön velkajärjestelystä			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston pääkirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

Lähteet	I
Lyhenteet	VII
1. Johdanto	1
1.1. Tutkielman tavoitteet ja tutkimuskysymykset.....	1
1.2. Tutkielman rajaus, metodi ja lähdeaineisto	3
1.3. Perintö- ja insolvenssisääntelyn taustasta.....	4
2. Perinnöstä luopuminen oikeustoimena	6
2.1. Syitä perinnöstä luopumiseen	6
2.2. Ennakollinen luopuminen.....	7
2.2.1. Luopumisen muoto.....	7
2.2.2. Tahdonilmaisun adressaatti	8
2.2.3. Ennakkoluopumisesta suoritettava vastike	9
2.3. Jälkikäteinen luopuminen	11
2.3.1. Jälkiluopumisen muotoseikat	11
2.3.2. Luopumistahdonilmaisun addressaatti.....	13
2.4. Mahdollisuus luopua osittain.....	14
2.5. Perintöön ryhtyminen.....	16
2.6. Pesäosuuden luovutus	19
2.7. Sijaantuloperimys	20
2.7.1. Sijaantulo ennakkoluopumisessa.....	20
2.7.2. Sijaantulo jälkiluopumisessa	23
2.7.3. Luopuminen vailla sijaantulijoita	24
3. Perinnöstä luopumisen tehokkuus suhteessa velkojiin	26
3.1. Perillisen ulosottovelkojat	26
3.1.1. Yleistä ulosotosta ja ulosottomenettelystä	26
3.1.2. Pesäosuuden ja legaatin ulosmittaus	27
3.2. Luopuminen ennen ulosmittausta.....	30
3.2.1. Tahdonilmaisun muoto.....	30
3.2.2. Luopumisen ajankohta	33
3.3. Perillisen konkurssivelkojat.....	34
3.3.1. Yleistä yksityishenkilön konkurssista	34
3.3.2. Konkurssin hakeminen ja konkurssiin asettaminen	35
3.3.3. Kuolinpesän osakkaan konkurssi ja perinnöstä luopuminen	36
3.4. Perinnöstä luopuminen yksityishenkilön velkajärjestelyn kannalta	38

4. Henkivakuutuskorvaus ja luopuminen.....	42
4.1. Henkivakuutusten asema varallisuuden kartuttamisessa.....	42
4.2. Vakuutuksen edunsaajamääräys	43
4.3. Korvauksen ulosmittauskelpoisuus ja mahdollisuus luopua siitä	44
5. Velkojien oikeussuojakeinoja	49
5.1. Takaisinsaanti velkojien suojana	49
5.1.1. Ulosottotakaisinsaanti	49
5.1.2. Konkurssitakaisinsaanti	51
5.1.3. Takaisinsaintiperusteet ja takaisinsaannin vaikutukset	52
5.1.4. Vähäarvoinen omaisuus ja luopumisen tarve	55
5.2. Sallittu suunnittelu ja kielletyt järjestelyt	56
5.2.1. Käyttöoikeustestamentti	56
5.2.2. Keinotekoiseksi katsottava luopuminen	58
5.2.3. Ulosottomiehen toimivalta	61
5.2.4. Sivullisen oikeudet ja intressit	62
6. Johtopäätökset	64

Lähteet

Kirjallisuus

Aarnio 1967

Aarnio Aulis: Perillisen oikeusasemasta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 135. Helsinki 1967.

Aarnio 1978

Aarnio Aulis: Perinnöstä luopuminen. Teoksessa Uusinta jäämistöoikeutta. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisuja n:o 22. Helsinki 1978.

Aarnio 1997

Aarnio Aulis: Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Teoksessa Minun metodini, toimittanut Juha Häyhä, Werner Söderström lakitieto oy. Porvoo 1997.

Aarnio & Kangas 2008

Aarnio Aulis, Kangas Urpo: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, 4. uudistettu laitos. Talentum Helsinki 2008.

Aarnio & Kangas 2009

Aarnio Aulis, Kangas Urpo: Suomen jäämistöoikeus I Perintöoikeus, 5. uudistettu laitos. Talentum Helsinki 2009.

Aarnio & Kangas 2010

Aarnio Aulis, Kangas Urpo: Perhevarallisuusosoikeus. Talentum, Helsinki 2010.

Agell 1999

Agell Anders: Testamentsrätt. En lärobok om rättshadlingar för dödfalls skull. Iustus Förlag. Uppsala 1999.

Airaksinen & Jauhiainen 2006

Airaksinen Manne, Jauhiainen Jyrki: Yksityinen elinkeinoharjoittaja. Teoksessa Yritysoikeus, tekijät Kirsti Rissanen, Manne Airaksinen, Johan Bärlund, Martti Castren, Ilkka Harju, Jyrki Jauhiainen, Timo Kaisanlahti, Antti Kivivuori, Petri Kuoppamäki, Jukka Mähönen, Seppo Villa, Thomas Wilhelmsson. Wsoy Pro Helsinki 2009.

Antila, Erwe, Lohi, Salminen 2005

Antila Veli-Aunus, Erwe Ossi, Lohi Ilkka, Salminen Jaakko: Vapaaehtoinen henkilövakuutus. Suomen vakuutusalan koulutus ja kustannus Oy. Pieksämäki 2005.

Gottberg LM 1992

Gottberg Eva: Takaisinsaantilainsäädännön uudistus ja perinnöstä luopuminen perittävän kuoltua. *Lakimies* 4/1992, s. 545-547.

Gottberg DL 1992

Gottberg Eva: Perinnöstä luopuminen sijaantulooperillisten, vajaavaltaisen perillisen ja luopujan aviopuolison näkökulmasta. *Defensor Legis* 1992, s. 923–940.

Gottberg 2015

Gottberg Eva: Luopumiset ja luovutukset osituksessa ja perinnönjaossa, Siviilioikeuden, verotuksen ja edunvalvonnan oikeuskäytäntöä. Julkaisematon esitelmä. Koulutustilaisuus Helsingin käräjäoikeudessa 2.3.2015.

Havansi 1992

Havansi Erkki: Suomen konkurssioikeus. Lakimiesliiton kustannus. Suomen lakimiesliiton kirjasarja N:o 107. Helsinki 1992.

Havansi 2009

Havansi Erkki: Mitä ulosotto on? Teoksessa *Immateriaalioikeus*, tekijät Risto Koulu, Emilia Korkea-Aho, Erkki Havansi, Johanna Niemi, Heidi Lindfors. Wsoy Pro Helsinki 2009.

Hirvonen 2011

Hirvonen Ari: *Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan*. Helsinki 2011.

Ingström 2009

Ingström Markus: Lahja ja lahjanluontoinen oikeustoimi takaisinsaantilain 6 §:n näkökulmasta. Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Lisensiaatintutkimus. 2009.

Kaisto 2006

Kaisto Janne: Oikeustoimen peräyttämisestä konkurssitakaisinsaannissa. University of Helsinki Conflict Management Institutun julkaisuja. Gummerus Kirjapaino Oy. Vaajakoski 2006.

Kangas 1995

Kangas Urpo: Suomen henkivakuutuslainsäädännön uudistus ja perinnöstä luopuminen perittävän kuoltua. *Lakimies* 4/1995, s. 545-547.

Kangas 2003

Kangas Urpo: Oikeustapauskommentti KKO 2003:95 Perinnöstä luopuminen ja vastikeoikeus. KKO:n ratkaisut kommenttein II 2003, s. 294–301.

Kolehmainen & Räbinä 2012

Kolehmainen Antti, Räbinä Timo: *Jäämistösuunnittelu*. Talentum, Helsinki 2012.

Koskelo 2004

Koskelo Pauliine: Henkilökohtainen velkavastuu ja insolvenssimenettelyt, Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2004:16. ISSN 1458-7149, ISBN 952-466-213-2. Oikeusministeriö. Helsinki 2004.

Koskelo & Lehtimäki 1997

Koskelo Pauliine, Lehtimäki Liisa: Yksityishenkilön velkajärjestely. Kauppakaari Oy. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1997.

Koulu & Niemi-Kiesiläinen 1999

Koulu Risto, Niemi-Kiesiläinen Johanna: Velkajärjestelyn ja saneerauksen pääpiirteet. Kauppakaari. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1999.

Koulu 1999

Koulu Risto, Palautus- ja korvausvastuu konkurssitakaisinsaannissa: Kauppakaari Oyj. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1999.

Koulu 2009 a

Koulu Risto: Konkurssin edellytykset ja esteet. Teoksessa Insolvenssioikeus. Tekijät Risto Koulu, Emilia Korkea-Aho, Erkki Havansi, Johanna Niemi, Heidi Lindfors. Wsoy Pro Helsinki 2009.

Koulu 2009 b

Koulu Risto: Konkurssioikeus. WsoyPro. Helsinki 2009.

Kukkonen 2008

Kukkonen Reima: Valeoikeustoimet, keinotekoiset järjestelyt ja takaisinsaannilla peräytyvät toimet – erot ja oikeusvaikutukset. Defensor Legis, N:o 4/2008, s. 521–534.

Lindfors 2008

Lindfors Heidi: Sivullisen asema ulosotossa. Edita Publishing. Helsinki 2008.

Linna 1999

Linna Tuula: Täytäntöönpanoriita ja omistusoikeuskollisio, Kirjoituksia ulosoton oikeussuojajärjestelmästä, osa 3/3. Lakimies 3/1999, s. 335–354.

Linna & Leppänen 2007

Linna Tuula, Leppänen Tatu: Ulosmittaus ja myynti. Talentum. Helsinki 2007.

Linna & Leppänen 2014

Linna Tuula, Leppänen Tatu: Ulosotto-oikeus I – ulosottomenettely. Talentum. Helsinki 2014.

Lohi 1997

Lohi Tapani: Oikeustapauskommentti 1997:123. Lakimies 1997, s. 1287–1293.

Lohi 2007

Lohi Tapani: Perintökaaren 12 luvun mukainen käyttöoikeus ja omistajan luovutusvalta. Business Law Forum 2007. Toim. Esa Kolehmainen. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitos. Helsinki 2007.

Marttila 2006

Marttila Mikko: Keinotekoiset varallisuusjärjestelyt ja pakkotäytäntö – analyttinen suuntaus puntarissa. Lakimies 5/2006, s. 769–788.

Niemi-Kiesiläinen 1995

Niemi-Kiesiläinen Johanna: Luonnollisen henkilön velkavastuu insolvenssioikeudessa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 202. Helsinki 1995.

Norri 2005

Norri Matti: Perittävän tahdon tulkinnasta. Defensor Legis 2005/2, s. 341–348.

Puronen 2008

Puronen Pertti: Perintö- ja lahjaverotus. Talentum. Helsinki 2008.

Puronen 2009

Puronen Pertti: Näin onnistut perintöverosuunnittelussa. Talentum. Helsinki 2009.

Puronen 2011

Puronen Pertti: Perintö- ja lahjaverotus. Talentum. Helsinki 2011.

Pöyhönen 2001

Pöyhönen Juha: Ulosoton kiertämissäännös (ulosottolain 4 luvun 9.4 §) yleisen varallisuus oikeuden näkökulmasta. Teoksessa Velka, vakuus ja prosessi, Juhlajulkaisu Erkki Havansi 1941–11/7–2001. Toimittaneet Risto Koulu, Juha Lappalainen, Tapani Lohi. Kauppakaari. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 2001.

Rautiala 1967

Rautiala Martti: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy. Helsinki 1967.

Rautiala 1986

Rautiala Martti: Uusi perintökaari pääpiirteittäin. Suomen lakimiesliiton kirjasarja N:o 23, 8.painos. Helsinki 1986.

Räbinä 2007

Räbinä Timo: Henkivakuutus korvauksesta luopuminen yksityishenkilön varallisuuden siirron ja perintöverosuunnittelun välineenä. Teoksessa In memoriam Kari S. Tikka 1944–2006. Toimittaneet Edward Andersson, Kai Kalima, Timo Viherkenttä ja Pekka Vihervuori. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja C-sarja N:o 38. Helsinki 2007.

Räbinä 2014

Räbinä Timo: Perinnöstä ja testamentista luopuminen perintöverotuksessa – Olisiko aika muuttaa lakia? Teoksessa Yritys, omistaja ja verotus – Juhlajulkaisu Seppo Penttilälle. Toim. Pekka Nykänen ja Matti Urpilainen. Edita Publishing Oy. Helsinki 2014.

Saarenpää 1980

Saarenpää Ahti: Tasajaon periaate. Kustannusyhtiö Juridica. Vammala 1980.

Timonen 1998

Timonen Pekka: Johdatus lainopin metodiin ja lainopilliseen kirjoittamiseen. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki 1998.

Tuomisto 2012

Tuomisto Jarmo: Takaisinsaanti. Talentum. Helsinki 2012.

Tuunainen 2010

Tuunainen Pekka: Perillisen ja lesken ylivelkaisuuteen varautuminen. Julkaisematon esitelmä Talentum Lakikoulutuksen Jäämistösuunnittelu-seminaarissa 16.12.2010.

Urtti 2010

Urtti Erkki: Perinnöstä luopuminen ja vakuutuskorvaus. MetsäPäijänne –lehti 1/2010, s. 17.

Ylöstalo 1953

Ylöstalo Matti: Testamentin moitteesta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 61. Helsinki 1953.

Zitting 1951

Zitting Simo: Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 43. Helsinki 1951.

Hallituksen esitykset:

HE 6/1964 vp – Hallituksen esitys perintölainsäädännön uudistamisesta

HE 102/1990 vp – Hallituksen esitys Eduskunnalle takaisinsaantia konkurssipesään koskevaksi lainsäädännöksi

HE 114/1993 vp – Hallituksen esitys Eduskunnalle vakuutusopimuslaiksi ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta

HE 180/1996 vp – Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain muuttamisesta

HE 275/1998 vp – Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta

HE 216/2001 vp – Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 26/2003 vp – Hallituksen esitys Eduskunnalle konkurssilainsäädännön uudistamiseksi

HE 13/2005 vp – Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 83/2006 vp – Hallituksen esitys Eduskunnalle ulosottokaareksi ja laiksi verojen ja maksujen täytäntöönpanosta sekä eräksi niihin liittyviksi laeiksi

Oikeuskäytäntö

KKO 1936 II 72

KKO 1954 II 126

KKO 1982 II 54

KKO 1985 II 113

KKO 1988:87

KKO 1988:102

KKO 1990:179

KKO 1997:123

KKO 2003:95

KKO 2005:97

KKO 2006:34

KHO 2007:81

KHO 3.2.2009 taltio 256

KHO 2009:104

KKO 2014:18

Kouvolan HO 3.9.1986 S 85/446

Vaasan HO 5.10.1995 S 95/655

Turun HO 17.9.1996 S 96/354

Turun HO 4.10.2001 S 99/2027

Vaasan HO 14.5.2003 S 02/113

Itä-Suomen HO 3.6.2004 S 03/980

Itä-Suomen HO 7.4.2005 S 03/1518

Itä-Suomen HO 28.11.2006 S 05/770

Turun HO 29.10.2014 S 14/1160

Muut lähteet

Tilastokeskus, ”Velkaantumisen kasvatti hieman varallisuuseroja”, julkaistu 21.12.2011, http://www.stat.fi/til/vtutk/2009/vtutk_2009_2011-12-21_tie_001_fi.html (Viitattu 2.2.2015).

Tilastokeskus, Ulosottovelalliset ulosottovirastoittain 2013, http://tilastokeskus.fi/til/uloa/2013/uloa_2013_2014-04-09_tau_001_fi.html (viitattu 15.11.2014).

Finanssialan Keskusliitto, Tilastot, Henkivakuutusten uusmyyntitilasto – vakuutussäästäminen, https://www.fkl.fi/tilastot/Tilastot/Henki_kuukausi_uusmyynti_saastaminen_12-2014.pdf (Viitattu 12.2.2015).

Haastattelut ulosottovirastoon 3.2. ja 6.2.2015 – vastaajana kihlakunnanvouti Visa Kallio Helsingin ulosottovirastosta.

Lyhenteet

DL	Defensor Legis
HO	Hovioikeus
KKO	Korkein oikeus
KL	Konkurssilaki
LM	Lakimies
PK	Perintökaari
PerVL	Perintö- ja lahjaverolaki
TakSL	Laki takaisinsaannista konkurssipesään
UK	Ulosottokaari

1. Johdanto

1.1. Tutkielman tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkielman tarkoituksena on punnita luonnollisen henkilön mahdollisuutta määrätä omaisuudesta suhteessa velkojen mahdollisuuteen saada suoritus saatavalleen. Lähestyn tätä aihetta jäämistösuunnittelun näkökulmasta. Tavoitteena on selvittää, mitä toimintamahdollisuuksia lainsäädäntömme takaa velalliselle sekä velkojille tilanteessa, jossa velallinen on saamassa omaisuutta haltuunsa perinnön tai testamentin myötä, ja hän on velkaantunut siinä määrin, että ulosotto, konkurssi tai yksityishenkilön velkajärjestely tulee kyseeseen. Tutkielma tarkastelee tilannetta, jossa perillinen haluaa luopua perinnöstään, jotta hän voisi välttää perintöosuuden joutumisen velkojen katteeksi.

Jäämistösuunnittelu on erittäin relevantti kysymys nyky-yhteiskunnassamme. Väestön eliniänodote on kasvanut siten, että samanaikaisesti on useimmiten elossa kolme, ellei jopa neljä sukupolvea.¹ Perillisten keski-ikä nousee, eikä keski-ään ylittäneillä perillisillä välttämättä ole lainkaan halukkuutta saada itse perintöosuuttaan, vaan he voivat haluta siirtää sen suoraan lapsilleen taatakseen omaisuuden säilymisen suvussa. Tällä hetkellä maamme talous on ollut pitkään laskusuhdanteessa ja luonnollisten henkilöiden ulosotossa olevien velkojen määrä on pysynyt korkeana.² Vaikka perinnöstä luopuminen useimmiten koskettaa kypsemmän iän saavuttanutta perillistä, ei ole mitenkään mahdotonta, että nuorempikin perillinen haluaisi luopua perinnöstään vain siitä syystä, ettei omaisuus menisi velkojen katteeksi.

Nähdäkseni perinnöstä luopumista on mielekästä tutkia nimenomaan suhteessa velkojatahoihin, koska on kiinnostavaa selvittää, kuinka sivullistahot pääsevät puuttumaan tähän yksityishenkilöiden väliseen saantoon. Perinnöstä luopumista koskevaan perintökaaren 17 lukuun ei viime vuosina ole tullut muutoksia, mutta näen aiheen tutkimisen mielekkäänä. Vero-oikeudellisesta näkökulmasta

¹ Råbinä 2007, s. 407.

² Perinnässä olevien asioiden lukumäärä 1 782 503 kpl, Tilastokeskus, Ulosottovelalliset ulosottovirastoittain 2013, http://tilastokeskus.fi/til/uloa/2013/uloa_2013_2014-04-09_tau_001_fi.html.

perinnöstä luopumista on tutkittu melko paljon, mutta velkojatahojen osalta tutkimus ei toistaiseksi ole kovin kattavaa. Näin ollen oma tutkimukseni on yhdistelmä perintöoikeutta ja insolvenssioikeutta.

Ensimmäinen tutkimuskysymys on, kuinka perillinen voi luopua perinnöstä pätevästi. Kenelle tahdonilmaisu on annettava ja kuinka perillisen on toimittava, jotta hänen ei katsota ottaneen perintöä vastaan? Tutkielmassa tarkastellaan perinnöstä luopumisen siviilioikeudellista puolta, jotta saataisiin kokonaisvaltainen kuva siitä, millaisesta oikeustoimesta on kysymys. Olennaista on myös selvittää, kenelle omaisuus siirtyy luovuttaessa ja saako luopuja määrätä sijaantulijoistaan.

Seuraavaksi tutkielmassa tarkastellaan perinnöstä luopumista velkojien näkökulmasta. Mitä lainsäädännössämme todetaan perinnön ja legatin ulosmittauksesta taikka niiden konkurssikelpoisuudesta? Tutkielmassa selvitetään, miten ja missä ajassa velkojan on reagoitava, jos hän haluaa turvata saatavansa velallisen perintöosuudesta. Tarkasteltavaksi tulevat sekä ulosotto- että konkurssivelkojien asema, joskin yksityishenkilön kohdalla ulosoton merkitys on huomattavampi. Myös luopumisen merkitystä yksityishenkilön velkajärjestelyn myöntämisen edellytyksille pohditaan.

Erityiskysymyksenä tarkasteltavana ovat henkivakuutuskorvaukset ja niiden suhde perintöoikeuteen. Tutkielmassa pohditaan, onko vakuutus sopimuksen edunsaajamääräyksen nojalla saatava korvaus sellaista perinnön kaltaista omaisuutta, josta voidaan velkojia sitoen luopua, vai onko se katsottavissa muunlaiseksi saatavaksi.

Viimeisessä pääluvussa tutkitaan, mitä oikeussuojakeinoja oikeusjärjestelmämme tarjoaa velkojalle, joka katsoo, että velallinen on toimillaan loukannut hänen oikeuttaan saada suoritus saatavalleen. Tarkasteltavana ovat velkojien mahdollisuudet takaisinsaantiin sekä keinotekoisien järjestelyiden sivuuttaminen. Luvussa pohditaan rajaa sille, mikä on sallittavaa suunnittelua ja mikä taas tahallista velkojien välttelyä.

Tutkielmassa tarkoituksena on pohtia perillisen motiiveja luopumiselle sekä tutkia, millä tavoin perittävä ja perillinen voivat suunnitella jäämistön ohjautumista. Velkojien saamisoikeuden turvaaminen on markkinatalouden kannalta tärkeää,

joten tutkielmassa pohditaan, ovatko velkojen oikeudet riittävän turvattuina. Työssä tarkastellaan mahdollisimman monipuolisesti kaikkia ristiriitatilanteita perillisen, hänen velkojensa ja mahdollisten sivullisten välillä. Perinnöstä luopuminen saattaa vaikuttaa yksinkertaiselta oikeustoimelta mutta siihen sisältyy yllättävän paljon eri aspekteja, joilla on erilaisia vaikutuksia.

1.2. Tutkielman rajaus, metodi ja lähdeaineisto

Rajaan tutkielmani käsittelemään pesäosuuden ulosmittauksen, konkurssin ja velkajärjestelyn tilanteita. Aviopuoliso ositusvelkojana perinnöstä luopumisen tilanteissa olisi myös kiinnostava sekä mielekäs tutkimuksen kohde, mutta se laajentaisi tutkielmää liikaa avioliittosääntelyn alalle, minkä tähden koin järkeväksi rajata sen ulos. Myös vajaavaltaisen luopujan ja edunvalvontalainsäädännön tutkiminen on rajattu ulkopuolelle, sillä se veisi tutkielmää liikaa sivuraiteille. Kansainvälinen tarkastelu toisi tuki tutkielmalle lisää perspektiiviä, mutta tutkielman yhtenäisyyden vuoksi olen päättänyt rajata sen pois.³

Tutkielman kannalta toimivin on melko rajattu tarkastelukulma. Näin ollen työssä tarkastellaan keskitetysti sitä tilannetta, jossa perillisellä itsellään on jo olemassa olevia velkoja, eikä hän halua tulevan omaisuutensa menevän velkojen katteeksi, vaan ohjaa sen mieluummin omille edunsaajilleen. Tästä syystä perintöverotuksen laajempi käsitteleminen ei työn rajauksen kannalta ole relevanttia, koska verovelkaa ei perinnön osalta ole vielä olemassa ennen perinnönjättäjän kuolemaa. Tutkielman fokus on nimenomaan ulosotto- ja konkurssivelkojissa. Vero-oikeuteen tutkielma ottaa kantaa siinä kohdin, kun vertaillaan vero-oikeudellisesti ja insolvenssioikeudellisesti pätevää luopumista.

Tutkielman metodi on oikeusdogmaattinen, eli tarkastelussa ovat lainsäädännön sisältö sekä niiden tulkinta.⁴ Tavoitteena on siis tutkia, miten perinnöstä luopumisesta on säädetty laissa sekä mikä sitä koskevien säädösten tarkoitukseksi on katsottu lain esitöissä. Lisäksi tutkielma tarkastelee luopumistilanteita, jotka eivät ole laissa aivan selkeästi säänneltyjä mutta jotka

³ Esimerkiksi Ruotsin sääntelyn mukaan perinnöstä luopuminen perittävän kuoltua on katsottava lahjaksi. Agell 1999, s. 102–104. Kaikkien pohjoismaiden säädösten kattava tutkiminen laajentaisi tarkastelua liikaa.

⁴ Aarnio 1997, s. 36.

tulkinnan kautta voivat mahdollistaa luopumisen. Näin ollen metodi laajenee analogisen ja teleologisen tulkinnan puolelle.⁵ Tutkielmassa pyritään myös löytämään kokonaiskuvaa oikeudellisesti mielenkiintoisen ongelman sääntelystä, joten tutkielma sisältää ongelmakeskeistä lainutkimusta.⁶

Tutkielman lähdepohjana ovat perintöoikeutta sekä ulosottoa, konkurssia, velkajärjestelyä ja takaisinsaantia koskevat lait, näiden esityöt sekä oikeuskäytäntö. Myös henkivakuutusosoikeuteen perehdytään, kun arvioitavaksi tulee sen rinnasteisuus perintöön. Perinnöstä luopumista, sen tarkoitusta sekä merkitystä on käsitelty oikeuskirjallisuudessa vaihtelevasti aina siitä alkaen, kun perintökaari tuli voimaan, joten varhaisiinkin lähteisiin perehtyminen on perusteltua. Tutkielman lähteinä toimivat sekä jäämistöoikeutta että insolvenssioikeutta käsittelevä kirjallisuus.

1.3. Perintö- ja insolvenssisääntelyn taustasta

Perintökaari (40/1965) tuli voimaan vuonna 1966 ja oli vuosikymmeniä kestäneen perintölainsäädännön uudistustyön tulos. Se kokosi yhdeksi uudeksi ja selkeäksi kokonaisuudeksi vanhat perintöä ja testamenttia koskevat lait, jotka pohjautuivat vuoden 1734 lain säädöksiin.⁷ Ennen takaisinsaantilainsäädännön uudistusta perintökaari sisälsi kuitenkin sääntelyä vain ennakkollisesta perinnöstä luopumisesta ja lakiosaperilliselle tai tämän puolisolle tai lapsille maksettavasta lakiosavastikkeesta. Ennakollisen luopumisen muotovaatimukseksi oli asetettu kirjallisesti annettava, perittävälle kohdistettu tahdonilmaisu.⁸ Sääntelyn tarkoituksena oli lähinnä turvata oikeusvarmuus perinnöstä luovuttaessa, sekä turvata lakiosan saaminen.

Perintökaareissa ei alun perin ollut sääntelyä perittävän kuoleman jälkeisestä perinnöstä luopumisesta. Oikeuskirjallisuudessa oli siten tulkittu, että perinnöstä saattoi jälkikäteisesti luopua täysin vapaamuotoisesti, kunhan sitä ei ollut ottanut vastaan PK 16:2:ssa tarkoitettulla tavalla. Luopuminen tapahtui siten lähinnä

⁵ Hirvonen 2011, s. 39.

⁶ Timonen 1998, s. 14.

⁷ HE 6/1964 vp, s. 1.

⁸ Aarnio 1967, s. 388–390.

passiivisuudella, eli niin, ettei perillinen ryhtynyt mihinkään jäämistöä koskeviin toimiin tai ottanut perintöosuutta vastaan.⁹ Passiivisuutta pidettiin riittävänä luopumisvaikutuksen aikaansaamiseksi jo senkin tähden, että passiivisena pysyttelemisen riittää perintöoikeuden menetykseen. Perintökaaren 16 luvun 1 §:n mukaan perillinen menettää oikeutensa perintöön, ellei saata oikeuttaan voimaan kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta.¹⁰

Vanha lainsäädäntö oli perillisen velkojille nykyistä sääntelyä suopeampi. Vanhan konkurssisäännön 45 §:n 1 momentin mukaan velalliselle kuului se omaisuus, joka hänellä konkurssin alkaessa oli, mukaan lukien oikeus perintöön perittävän kuoltua. Lainsäädäntö meni jopa niin pitkälle, että konkurssisäännön 46 §:n 1 momentin mukaan velkojilla oli velallisen sijasta oikeus ajaa kannetta, jos perillisen laillista oikeutta oli loukattu testamentilla, lahjalla tai muulla oikeustoimella.¹¹

Takaisinsaantilain uudistus 1990-luvun alussa heikensi velkojien mahdollisuutta saada suoritus saatavalleen osakkaan perintöosuudesta.¹² Lakia pidettiin liian rajoittavana yksilönvapauden kannalta. Sattumanvaraisiin etuuksiin, kuten perilliselle tulevaisuudessa mahdollisesti tulevaan perintöosuuteen perustuvaa luotonantoa ei pidetty suojattavana ja velkojien moiteoikeus poistettiin. Uusi laki takaisinsaannista konkurssipesään (758/1991) toi vuonna 1991 mukanaan muutokset myös perintökaareen sekä silloiseen ulosottolakiin. Perilliselle annettiin entistä enemmän harkintavaltaa luopumisen suhteen ja velkojille asetettiin tiukempi aikaraja saattaa oikeutensa voimaan.¹³

Nykyisen muotonsa perintökaari sekä ulosottolaki saivat vuonna 2007 kun uusi ulosottokaari (705/2007) kumosi vanhan lain ja kokosi yhteen vuosien uudistustyön.¹⁴ Perintökaaren 17 lukuun otettiin suora viittaus ulosottokaareen sekä konkurssilakiin (120/2004) perinnöstä luopumisen sitovuutta koskien.

⁹ Rautiala 1986, s. 68.

¹⁰ Aarnio 1978, s. 60.

¹¹ HE 102/1990 vp, s. 38.

¹² Aarnio & Kangas 2009, s. 653.

¹³ HE 102/1990 vp, s. 39–40, 82, 87.

¹⁴ HE 83/2006 vp, s. 1. Huom, Ulosottokaari tuli voimaan 1.1.2008, Havansi 2009, s. 433.

2. Perinnöstä luopuminen oikeustoimena

2.1. Syitä perinnöstä luopumiseen

Perinnön saaminen on normaalisti arvioitavissa myönteiseksi tapahtumaksi, koska se lisää yksilön varallisuutta vastikkeettomasti ja siten parantaa hänen taloudellista asemaansa. Perillinen voi kuitenkin haluta luopua itselleen tulevasta perintöosuudesta monestakin eri syystä. Matti Norrin sanoin: ”Yhdelle perinnön saaminen on onni, toiselle onnettomuus.”¹⁵ Yleinen syy perinnöstä luopumiseen on omaisuuden siirtäminen sukupolven yli, jotta perintöverotus tapahtuisi vain kerran. Luopuja ei välttämättä tarvitse perintöosuutta lainkaan ja haluaa sen sijaan luopua pesäosuudestaan lastensa hyväksi. Mikäli luopuminen tapahtuu tehokkaasti, syntyy veronmaksuvelvollisuus vain perinnön lopulliselle saajalle.¹⁶ Verotuksen ennalta suunnittelemisessa perinnöstä luopuminen on siis tehokas toimintavaihtoehto.

Nyt tarkasteltavana ovat kuitenkin tilanteet, joissa perillinen ja mahdollisesti myös perittävä haluavat, ettei perintöosuus mene velallisena olevan perillisen velkojen katteeksi. Perillisen velka tai velat ovat lähes poikkeuksetta syntyneet jäämistöön liittymättömistä syistä ja maksukyvyttömyys aktualisoituu ennen perittävän kuolemaa.¹⁷ Perittävän jäämistö saattaa olla hyvinkin laaja sisältäen arvokasta, jo pitkään suvussa kulkenutta omaisuutta, jolla on paljon tunnearvoa. On ymmärrettävää, että tällaisessa tilanteessa perillinen ei halua hänelle tulossa olevan omaisuuden menevän velkojen maksuun. Myös perittävä itse voi olla varsin hyvin perillä perillisensä taloudellisesta tilanteesta ja haluta suunnitella jäämistönsä ohjautumisen niin, ettei omaisuus mene perheen ulkopuolisille velkojille. Luopumismahdollisuus otettiin lakiin alun perin perittävän intressejä silmällä pitäen, jotta hän voisi testamentin avulla määrätä oman jäämistönsä kohtalosta haluamallaan tavalla.¹⁸

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan perintökaaren tarjoamia mahdollisuuksia perinnöstä luopumiseen niin perittävän eläessä kuin tämän kuoltuakin.

¹⁵ Norri 2005, s. 345.

¹⁶ Puronen 2008, s. 88–89.

¹⁷ Aarnio & Kangas 2009, s. 651.

¹⁸ Aarnio 1967, s. 390.

2.2. Ennakollinen luopuminen

2.2.1. Luopumisen muoto

Sopimus elossa olevan henkilön jäämistöstä on perintökaaren 17:1.1:n mukaan mitätön. Näin ollen ainoa keino määrätä ennakolta jäämistön jakautumisesta on PK 10 luvun mukaisesti tehtävä testamentti, jossa perittävä muutosäännöksiä noudattaen todistajien läsnä ollessa allekirjoittaa testamentin.¹⁹ Vaikka perittävä itse haluaisi sitoutua perintosopimukseen, on sen katsottu rajoittavan liikaa mahdollisuutta määrätä omaisuudesta kuoleman varalta. Ei ole suotavaa, että perittävä tulisi sopimuksella sidotuksi, jos hän jossain vaiheessa yksipuoleisesti päättäisikin määrätä jäämistöstään toisin kuin sopimuksessa oli sovittu.²⁰ Positiivinen ennakolta sopiminen ei siten tule kyseeseen, mutta renuntiatiiiviseksi eli negatiiviseksi perintosopimukseksi kutsuttu oikeustoimi on sallittu. Perinnöstä luopuminen ennakolta on ainoa keino, jolla perillinen voi antaa itseään koskevan määräyksen perittävän jäämistöstä tämän vielä eläessä.²¹

Perintökaaren 17:1.2:n mukaan

Jos perillinen hyväksymällä testamentin tai muulla tavoin kirjallisesti ilmoittaa perittäväälle luopuvansa perinnöstä, on luopuminen pätevä. Perillinen saa kuitenkin lakiosansa, jollei hän ole saanut siitä kohtuullista vastiketta taikka jollei hänen puolisolleen testamentin tahi jälkeläisilleen lain tai testamentin nojalla tule lakiosaa vastaava omaisuutta.

Ennakollisen luopumisen on siis tapahduttava kirjallisesti, jotta se olisi pätevä. Luopujaperillinen voi hyväksyä perittävän tekemän testamentin tämän eläessä tai sitten antaa nimenomaisen erillisen tahdonilmaisun luopumisesta. Aarnion ja Kankaan mukaan PK 17.1.2:n sanelema muotovaatimus edellyttää sekä asiakirjaa että allekirjoitusta. Luopumistahdonilmaisuu voi tosin sisältyä muuhunkin asiakirjaan kuin nimenomaiseen luopumissitoumukseen. Esimerkiksi toisen vanhemman kuoltua tehdyn jakosopimukseen yhteydessä annettu tahdonilmaisuu, jossa

¹⁹ Aarnio & Kangas 2009, s. 678.

²⁰ Rautiala 1967, s. 404–405.

²¹ Aarnio & Kangas 2010, s. 352.

perillinen on ilmoittanut saaneensa perintöosansa molempien vanhempien jälkeen, on pidetty luopumistahdonilmaisuna.²² Luopumistahdonilmaisuu on mahdollista tehdä merkitsemällä perittävän testamenttiin lausuma sen hyväksynnästä ja siten perinnöstä luopumisesta.²³

Testamentin hyväksymisestä todettakoon myös, että silloin, kun luopuja toteuttaa luopumisen vain ilmoittamalla testamentin hyväksynnästä, koskee luopuminen vain sitä omaisuutta, josta kyseisessä testamentissa määrätään. Jos testamentissa esimerkiksi puhutaan vain tietystä jäämistöesineestä, ei luopuminen ulotu koskemaan muuta omaisuutta. Luopujaperillisen onkin syytä olla tarkkana ja luopua testamenttimääräyksen yli menevästä osuudesta erillisellä tahdonilmaisulla (etu- taikka jälkikäteen).²⁴

Luopumistahdonilmaisun kannalta olennaista on, että luopuja itse on allekirjoittanut tahdonilmaisun. Kirjallisen muodon ja allekirjoituksen lisäksi mitään muita muotovaatimuksia ennakkoluopumisen pätevyydelle ja todistettavuudelle ei laissa ole annettu, joten niitä ei tulkinnan kautta tule lisätä. Näin on siitä huolimatta, että jäämistöön kuuluisi kiinteää omaisuutta. Tapauksessa KKO 1954 II 126 perillinen oli vanhempiensa kanssa tekemässään sopimuksessa vastiketta vastaan luopunut vastaisesta perintöosuudestaan. Kyseistä sopimusta ei ollut tarpeen tehdä MK 1:2 säädetyssä muodossa, vaikka vanhemmat omistivat sopimuksen teon aikana kiinteää omaisuutta.²⁵

2.2.2. Tahdonilmaisun adressaatti

Ennakkoluopuminen on yksipuolinen oikeustoimi, jolla perillinen antaa tahdonilmaisunsa perittävälle.²⁶ Olennaista on, että vastaanottaja on perittävä itse, eikä esimerkiksi luopujan kanssaperillinen. Jos vastaanottajana olisi

²² Aarnio & Kangas 2009, s. 692. Kouvola HO 3.9.1986 S 85/446.

²³ Aarnio 1967, s. 389.

²⁴ Kolehmainen & Rabinä 2012, s. 322, jotka viittaavat Pekka Tuunaisen julkaisemattomaan, Talentum Lakikoulutuksen Jäämistösuunnittelu-seminaarissa 16.12.2010 esitettyyn esitelämään ”Perillisen ja lesken ylivelkaisuuteen varautuminen”, s. 8–9

²⁵ Aarnio & Kangas 2009, s. 692–693. Tosin Aarnio on myös ollut sitä mieltä, että todistaminen lisää tehokkuutta, joten sitä voitaisiin suositella käytettäväksi. Aarnio 1978, s. 46.

²⁶ Vaikka aiemmin mainittiin kyseessä olevan negatiivinen perintösopimus, ei perittävän hyväksyntää tarvita. Luopumistahdonilmaisun kohdentaminen perittävälle ei tee tästä sopimuskumppania. Saarenpää 1980, s. 218.

kanssaperillinen, olisi tahdonilmaisua pidettävä PK 17:1.1:ssä nimenomaisesti kiellettynä sopimuksena elossa olevan henkilön jäämistöstä.²⁷

Tahdonilmaisu on annettava siten, että se tulee perittävän tietoon niin, että hän voi itse tutustua siihen. Sillä, tutustuuko perittävä tosiasiallisesti tahdonilmaisuun, ei ole merkitystä. Riittävää on, että perittävällä on mahdollisuus tutustua ilmoitukseen.²⁸ Koska tahdonilmaisu on yksipuolinen, ei sille tarvita perittävän hyväksyntää tai allekirjoitusta, jotta voitaisiin todistaa perittävän vastaanottaneen tahdonilmaisun. Toisaalta taas jos tilanne on se, että perittävä ei todistettavasti kykene ottamaan tahdonilmaisusta selkoa vanhuuden, sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi, ei tahdonilmaisua ole annettu hänelle siten kuin PK 17:1.2 edellyttää. Tällaisessa tapauksessa on tosin katsottava, että perittävän edunvalvojalle tai edunvalvontavaltuutetulle annettu tahdonilmaisu täyttää vaatimuksen.²⁹ Siten perillisen oikeus ja mahdollisuus ennakolliseen luopumiseen eivät voi jäädä kiinni perittävän oikeustoimikelpoisuudesta.

2.2.3. Ennakkoluopumisesta suoritettava vastike

Perinnöstä voi luopua kenen tahansa jälkeen. Leski voi luopua vähimmäissuojastaan, puoliso perintöoikeudestaan tai oikeudesta hallita perintöä jakamattomana ja kaikki muutkin perilliset osakseen tulevasta perintöosasta. Muut kuin rintaperilliset voivat luopua perinnöstä tehokkaasti myös ilman korvausta, mutta rintaperillisen kohdalla on PK 17:1.2:n lisävaatimuksena vastikkeen suorittaminen, joten lakiosasta luopuminen on periaatteessa vastikkeellinen oikeustoimi.³⁰ Vastikkeellisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että luopujaperillisellä perittävän elinaikana olisi oikeus saada vastiketta luopumisestaan, vaikka toki elinaikanakin on mahdollista suorittaa vastike. Lainkohta on tarkoitettu sen turvaamiseksi, ettei perillinen ennakollisella (mahdollisesti vuosia ennen perittävän kuolemaa tapahtuvalla luopumisella) menettäisi oikeuttaan saada lakiosaa

²⁷ Saarenpää 1980, s. 199.

²⁸ Aarnio 1978, s. 45. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tahdonilmaisu on sijoitettu jonnekin, mistä perittävä sen voi löytää, kuten tallelokeroon tai muiden virallisten asiakirjojen joukkoon.

²⁹ Aarnio & Kangas 2009, s. 693.

³⁰ Aarnio 1978, s. 46.

vastaavaa osuutta pesästä. Mitään pakkoa perillisellä ei ole vaatia vastiketta luopumisestaan.

Lainkohdan mukaan vastikkeen on oltava kohtuullinen, silloin kun se maksetaan luopujaperilliselle itselleen. Kohtuullisuutta ei arvioida perittävän kuolinhetken mukaisesti, vaan luopumistahdonilmaisun ajankohdan mukaan.³¹ Vastike voi olla maksettu ennen luopumista taikka sen jälkeen, kunhan se on tarkoitettu juuri korvaukseksi luopumisesta. Vastikkeen ei kuitenkaan tarvitse olla täsmälleen samansuuruinen kuin lakiosa olisi, vaan oikeuskäytännössä on katsottu vastikkeen olleen kohtuullinen, kun se oli 80 % lakiosan suuruudesta (Itä-Suomen HO 28.11.2006 S 05/770). Lisäksi perittävän itse ei tarvitse maksaa vastiketta, vaan esimerkiksi testamentilla omaisuuden saava voi suorittaa vastikkeen.³² Ennakollinen luopuminen on siis varsin riskialtis oikeustoimi.³³ Perillinen ei voi olla täysin varma, mitä jäämistöön lopulta kuuluu, kun perittävä kuolee.

Vastike voidaan PK 17:1.2:n mukaan suorittaa myös perittävän puolisolle tai jälkeläisille määräämällä heille testamentilla omaisuutta. Luopujaperillisen jälkeläisille ja puolisolle vastiketta suoritettaessa otetaan huomioon annettavien etuuksien yhteismäärä. Tässä tilanteessa laissa ei tyydytä mainintaan vastikkeen kohtuullisuudesta vaan todetaan, että luopujan läheisille tulevan omaisuuden tulisi vastata luopumishetken lakiosan suuruutta.³⁴ Näin ollen luopujan läheiset on laissa asetettu hieman luopujaa itseään parempaan asemaan.

Oikeuskirjallisuuden perusteella vastikkeen suorittamiselle on asetettu muitakin edellytyksiä. Perittävän elinaikanaan luopujan puolisolle taikka jälkeläisille antamat lahjat tai muut suoritukset eivät täytä PK 17:1.2:n vaatimusta. Myöskään luopujan avopuolisolle testamentin nojalla tuleva vastike ei täytä lain vaatimuksia. Perintökaaren säätämisen aikaan avoliitossa eläminen oli verrattain harvinainen tilanne, johon lainsäätäjä ei ollut varautunut.³⁵ Tämän osalta voidaan todeta, että perintökaareissa on edelleen kehittämisen varaa, jotta se vastaisi nykytodellisuutta ja yksityishenkilöiden oikeussuojan tarvetta.

³¹ Aarnio & Kangas 2008, s. 703

³² Aarnio & Kangas 2009, s. 695, Aarnio toteaa myös, että vastikkeen kohtuullisuus on ratkaistava *in casu*. Aarnio 1967, s. 400.

³³ Aarnio 1978, s. 44 ja Aarnio 1967, s. 393.

³⁴ Aarnio 1967, s. 400.

³⁵ Aarnio & Kangas 2009, s. 697–699.

Silloin, kun luopumisesta on maksettu lain edellyttämä korvaus, ei luopujaperillisestä tule pesän osakasta, eikä hänelle synny osakasaseman tuomia velvollisuuksia tai oikeuksia. Sen sijaan jos luopumistahdonilmaisu on annettu ilman minkäänlaista tai riittävää korvausta perilliselle itselleen tai puolisolle tai jälkeläisille, rasittaa luopumista osittainen tehottomuus.³⁶ Tämä tarkoittaa sitä, että perillisellä on oikeus saada lakiosansa vielä myöhemmin, luopumistahdonilmaisusta huolimatta ja hän säilyy kuolinpesän osakkaana. Lakiosavastikkeen riittävydestä on riideltä muun muassa ratkaisussa Itä-Suomen HO 7.4.2005 S 03/1518 ja Itä-Suomen HO 3.6.2004 S 03/980, joissa osa lakiosavastikkeesta oli suoritettu tarjoamalla ylöspito luopujaperillisen sijaantulooperilliselle. Molemmissa tapauksissa oikeus katsoi luopujan saaneen riittävän vastikkeen.³⁷ Lakiosan ylittävältä osalta perillinen ei voi jälkikäteen esittää mitään vaatimuksia.³⁸ Tutkielman päänäkökulman eli velkojien välttämisen kannalta asiaa käsitellään lisää kolmannessa pääluvussa.

2.3. Jälkikäteinen luopuminen

2.3.1. Jälkiluopumisen muotoseikat

Perillisen luopuminen perinnöstään yhteisymmärryksessä perittävän kanssa tämän elinaikana on paras keino varmistaa jäämistön ohjautuminen juuri toivotuille tahoille, mutta perinnöstä on mahdollista luopua myös perittävän kuoltua.³⁹ Jälkikäteisen luopumisen mahdollistanut lainkohta on laajentanut perillisen päätäntävaltaa huomattavasti, koska aikaisemmin luopumistahdonilmaisu oli tehtävä ennakoivasti perittävän elinaikana, jotta se sitoisi velkojia.⁴⁰

PK 17:2 a:n mukaan

Perillisellä ja testamentinsaajalla on oikeus luopua oikeudestaan perittävän kuoltua, jolleivät he ole jo ryhtyneet sellaisiin toimiin, että

³⁶ Aarnio & Kangas 2009, s. 699 ja 701.

³⁷ Aarnio 1978, s. 48–49, Aarnio & Kangas 2009, s. 697.

³⁸ Aarnio & Kangas 2009, s. 702.

³⁹ Etukäteen luovuttaessa perittävä ja perillinen voivat yhdessä sopia kenelle luopujan osuus menee. Jos he eivät pääse yhteisymmärrykseen, on päätäntävalta aina perittäväällä.

⁴⁰ HE 102/1990 vp, s. 38.

heidän on katsottava ottaneen perinnön vastaan. Luopuminen on tehtävä kirjallisesti. Luopumisen sitovuudesta perillisen ja testamentinsaajan velkoihin säädetään konkurssilaissa (120/2004) ja ulosottokaassa (705/2007).

Jälkikäteen luovuttaessa kirjallinen muoto on myös ehdoton vaatimus, jotta oikeustoimi on todistettavasti oikein tehty. Muotovaatimuksia ei ole täsmennetty sen tarkemmin, mutta vähimmäisedellytyksenä on allekirjoitettu tahdonilmaisu kuten PK 17.1.2:ssakin. Yleisimmin tämä hoituu hyväksymällä kuoleman jälkeen testamentti, jolla perittävä sivuuttaa luopujaperillisen jäämistöstä. Näin ollen myös periaatteessa jälkikäteen tapahtuvassa luopumisessa voi olla kyse tilanteesta, jossa yhteisymmärrys perillisen ja perittävän välillä on käytännössä syntynyt jo perittävän elinaikana. Myös perunkirjassa tapahtuva jälkikäteinen perinnöstä luopuminen on mahdollista, mikäli tahdonilmaisu on riittävän yksilöity ja riidaton.⁴¹

Testamentin hyväksynnästä jälkikäteen on kuitenkin todettava, ettei perillinen voi hyväksyä testamenttia enää sen jälkeen, kun se on käynyt pätemättömäksi häntä kohtaan.

KKO 1988:87 A ja B olivat tehneet keskinäisen omistusoikeustestamentin, jota B ei A:n kuoltua valvonut. Hän oli siten (silloisen PK 14:1–3:n mukaan) menettänyt oikeutensa sitä rintaperillistä vastaan, joka ei ollut luopunut moittimasta testamenttia. Rintaperillisenä oleva C oli valvonta-ajan jälkeen hyväksynyt testamentin, ja ilmoittanut ettei tule moittimaan sitä tai vaatimaan lakiosaansa A:n jälkeen. C:n velkojan kanteen johdosta oikeus totesi silloisen ulosottolain 3:35:n nojalla, ettei ollut estettä käyttää C:n perintöosuutta velkojan saamisten suorittamiseen.

Valvontasäännösten kumoamisenkin jälkeen kyseisestä tapauksesta ilmenevää tulkintaohjetta sovelletaan siten, että mikäli perillinen hyväksyy testamentin, joka ei enää juridisesti sido häntä, hyväksyminen on katsottava luovutukseksi. Tällainen hyväksyminen ei ole tehokas ulosmittaus- tai konkurssivelkojen kannalta ja he voivat riitauttaa luopumisen jälkikäteen.⁴²

⁴¹ Aarnio & Kangas 2009, s. 715.

⁴² Aarnio & Kangas 2008, s.709–710.

Huomion arvoista on, ettei muodollisesti väärin tapahtunut luopuminen tee oikeustoimesta inter partes –suhteessa pätemätöntä. Jos kukaan ei riitauta perillisen antamaa tahdonilmaisua, on se pätevä ja hänen perintöomaisuutensa siirtyy sijaantulijoille. Muotovaatimukset ja tehokkuuden kriteerit ovat suhteessa velkoihin ankarammat kuin inter partes –suhteessa.⁴³ Sivullisilta, kuten velkojilta, edellytetään kuitenkin aktiivista reagointia, jotta oikeustoimeen voidaan puuttua. Tähän palataan jäljempänä viidennessä luvussa.

Perittävän kuoltua tapahtuvassa luopumisessa lakiosavastikesäännöstö ei päde, vaan myös lakiosaperillisen on luovuttava perinnöstään vastikkeetta. Luopuminen jälkikäteen merkitsee siis pesästä vetäytymistä, jolloin osakasasemaa ei synny lainkaan. Luopujan osuuden saa tällöin PK 16:3:n mukaisesti se, joka olisi perintöön oikeutettu jos luopujaperillinen olisi kuollut ennen perittävää.⁴⁴ Itse asiassa vastikkeen vastaanottaminen tässä vaiheessa merkitsisi perinnön osittaista vastaanottamista, jolloin luopuminen ei olisi PK 17:2 a:ssa kuvatulla tavalla tehokas.

2.3.2. Luopumistahdonilmaisun addressaatti

Ennakollisessa luopumisessa tahdonilmaisun vastaanottaja on selkeä, sillä se voi olla vain perittävä itse tai poikkeuksellisesti häntä edustava edunvalvoja. Sen sijaan jälkikäteen tapahtuvassa luopumisessa, kun perittävä on jo kuollut, ei adressaatti ole yhtä selvä. Tahdonilmaisun mahdollisia vastaanottajia ovat kaikki kuolinpesän muut osakkaat, yksikin osakkaista, pesänjakaja, pesänselvittäjä, testamentin toimeenpanija ja esimerkiksi sijaantuloperillinen tai -perilliset.⁴⁵ Tahdonilmaisun antamisessa on siten valinnanvaraa ja se on pätevä kenelle tahansa edellä mainituista annettuna. Olennaisinta on, että tahdonilmaisuu on annettu riidattomasti ja siten, että asianosaisilla on siihen esteetön pääsy.

⁴³ Aarnio & Kangas 2009, s. 718.

⁴⁴ Aarnio & Kangas 2010, s. 356.

⁴⁵ Aarnio & Kangas 2009, s. 716. Sivuhuomautuksena todettakoon, että mikäli sijaantuloperillinen on alaikäinen, tulee tahdonilmaisuu mieluiten luovuttaa ulkopuoliselle taholle tai sitten alaikäisen edunvalvojalle.

2.4. Mahdollisuus luopua osittain

Perinnöstä on mahdollista luopua myös osittain. Tähän suhtaudutaan kuitenkin eri tavoin arvioitaessa oikeustoimea siviilioikeudellisesti ja vero-oikeudellisesti. Vero-oikeudellisten ratkaisujen puitteissakin osittaiseen luopumiseen suhtaudutaan vaihtelevasti, mikä tekee siitä mielenkiintoisen tarkastelukohteen. Seuraavassa kappaleessa tutkitaan siviilioikeudellisen ja vero-oikeudellisen luopumisen eroja.

Siviilioikeudellisesti ennakolta luovuttaessa myös osittainen perinnöstä luopuminen on mahdollista. Tämä on täysin sallittua ilman, että perillisen katsottaisiin ottaneen perintö osittain vastaan eli ryhtyneen perintöön.⁴⁶ Ennakollinen luopuminen on siten jälkikäteistä vapaampaa. Tuunaisen mukaan ennakolta luopuminen voidaan tehdä myös ehdollisena. Perillinen voisi sitoa luopumisen voimassaolon esimerkiksi siihen, ovatko hänen omat velkansa vanhentuneet silloin, kun perittävä kuolee. Jos velat olisivat vanhentuneet, perillinen ei luopuisikaan osuudestaan.⁴⁷ Ennakollista osittaista luopumista eivät perillisen velkojat voi jälkikäteen riitauttaa.

Jälkikäteen luovuttaessa osittainen luopuminen on myös siviilioikeudellisesti pätevä oikeustoimi ja luopuja voi liittää tahdonilmaisunsa ehtoja ja rajoituksia.⁴⁸ Velkoihin nähden tällainen luopuminen ei kuitenkaan voi tapahtua tehokkaasti, vaan sitä pidetään perintöön ryhtymisenä, jota selostetaan tarkemmin jäljempänä.

Verotuksen kannalta jälkikäteinen perinnöstä luopuminen osittaisesti, eli perintöön ryhtymällä, ei ole kannattavaa. Mikäli perillinen luopuu vain osasta perintöä, pidetään tätä tehottomana ja perintövero määrätään hänelle koko perintöosasta. Lisäksi sijaantulijan maksettavaksi tulee lahjavero.⁴⁹ Sen sijaan jos perillisen hyväksi on tehty joko yleistestamentti tai legaatti, on osittainenkin luopuminen verotuksellisesti mahdollista. Tällöin perillinen voi esimerkiksi ottaa omaisuuden vastaan pelkällä hallintaoikeudella ilman, että sitä pidettäisiin perintöön

⁴⁶ Aarnio & Kangas 2009, s. 704, Rabinä 2014, s. 333. Toki luopumistahdonilmaisun yli menevä osuus olisi perittävä kuolinhetkellä ulosmitattavissa jos perillinen ei luopuisi tästä erikseen.

⁴⁷ Tuunainen 2010, s. 12. Tämä edellyttäisi kuitenkin, että perittävä olisi ”juonessa mukana” ja tekisi testamenttimääräyksensä tämän ehdollisen luopumisen mukaisesti. Testamentti on ainoa keino, jolla jäämistöstä voidaan kuoleman varalta määrätä pätevästi, joten perillisen oman mielen mukaan annetut ehdot eivät itsenäisinä tahdonilmaisuuina ole päteviä.

⁴⁸ Rabinä 2014, s. 332.

⁴⁹ Puronen 2011, s. 103–104.

ryhtymisenä. Samoin hän voi esimerkiksi vastaanottaa testamenttiomaisuudesta vain verovapaan osuuden, joka lesken kohdalla on jopa 79 999 € (PerVL 12 § ja 13 § verovapaa osuus ja puoliso vähennys) ja luopua lopusta.⁵⁰

Tämä jaottelun eroavaisuus on tullut hallintotuomioistuimissa ratkaistavaksi. Ratkaisussa KHO 3.2.2009 taltio 256 äiti oli tehnyt yleistestamentin ainoan perillisansä A:n hyväksi. Testamentti sisälsi omistusoikeuden lisäksi ainoastaan määräyksen lapsen puolison avio-oikeuden poissulkemisesta. Tämän määräyksen ei katsottu muuttavan A:n asemaa perillisenä niin, että hänen katsottaisiin ottavan perintö vastaan testamentinsaajana, vaan häntä pidettiin suoraan lakimääräisenä perillisenä, jolle osittainen luopuminen ei ollut mahdollista. Siten hänen osittainen luopumisensa tulkittiin ryhtymiseksi ja sijaantulijoiden saannot lahjoiksi. Tapauksessa KHO 2009:104 perittävä taas oli antanut testamenttimääräyksen, jonka mukaan perilliset voivat joko ottaa omaisuuden vastaan omistusoikeudella tai pelkällä hallintaoikeudella taikka osittaisella hallintaoikeudella. Osa perillisistä otti omaisuuden vastaan osittaisella hallintaoikeudella, jolloin heitä verotettiin vain vastaanottamastaan osuudesta. Tässä tapauksessa veroasiamies piti testamenttia näennäistoimena, joka oli tarkoitettu veronkiertoon, mutta valitusta ei hyväksytty, vaan osittaisluopumista pidettiin tehokkaana luopumisena.

Räbinä on arvostellut kyseisiä ratkaisuja rajanvedon häilyvyydestä. Testamentti tulee ymmärtää laatia niin, että se muokkaa perillisen oikeutta erilaiseksi siitä, mikä se olisi lakimääräisen perimysjärjestyksen nojalla, jotta saanto katsottaisiin testamenttisaannoksi. Hänen mukaansa, koska perintö- ja testamenttisaantoja pidetään siviilioikeudellisesti samanlaisina, tulisi niitä pitää myös vero-oikeudessa samanveroisina, eli perinnöstäkin tulisi voida luopua osittain. Verotusratkaisut tulisi vähintään laatia niin, että jos tapauksessa on laadittu testamentti, ei sitä tulisi sivuuttaa sen perusteella, ettei se muuta perillisen lakisääteistä asemaa.⁵¹

Vero- ja insolvenssioikeus ovat kaksi erillistä oikeudenalaa, joten sinänsä osittaisen luopumisen mahdollisuus verotuksessa ei ole ristiriidassa sen kanssa, että velkojien välttämiseksi perinnöstä ei ole mahdollista luopua jälkikäteen osittain. Asia on kuitenkin sikäli huomionarvoinen, että perilliseltä edellytetään tietoisuutta omista oikeuksistaan ja mahdollisuuksistaan, jotta nämä kaksi eri

⁵⁰ Räbinä 2014, s. 335, Gottberg 2015, s. 12.

⁵¹ Räbinä 2014, s. 337–339, 344.

konseptia seurauksineen eivät mene sekaisin. Tämä voisi johtaa perillisen kannalta epätoivottuihin seurauksiin.

2.5. Perintöön ryhtyminen

Perintökaaren 17:2a:n mukaan perillinen voi luopua perinnöstä perittävän kuoleman jälkeen, kunhan hän ei ole ryhtynyt sellaisiin toimiin, joilla hänen voidaan katsoa ottaneen perinnön vastaan. Perintöön ryhtymisen suhteen vallitsee lakipykälässä ja oikeuskäytännössä hienoinen ristiriita perinnöstä luopumista koskien.

Perintökaaren 16:2:n mukaan perillisen, joka tahtoo saattaa perintö- taikka testamenttiin perustuvan oikeutensa voimaan, tulee joko ottaa perintö vastaan taikka ilmoittaa vaatimuksensa kanssaperillisille taikka pesänhoitajalle. Perinnön vastaanottamisena pidetään pesän hoitoon ottamista, perunkirjoitukseen tai perinnönjakoon osallistumista taikka muita jäämistön hoitoa koskeviin toimiin ryhtymistä.

Perinnön vastaanottamista koskeva pykälä on suunniteltu ensisijaisesti perillisen suojaksi, jottei hän menettäisi oikeuttaan perintöön. Näin ollen vähäisetkin jäämistön hoitoa koskevat toimet riittävät siihen, että perillinen selvästi havaittavalla tavalla ilmaisee halukkuutensa olla perillisenä.⁵² Sen sijaan perinnöstä luopumisen suhteen perillinen itse ei ole suojattavassa asemassa, joten luopumiskynnys asettuu PK 16:2.1:n nojalla liian matalalle. Vähäinenkin jäämistöoikeudellinen toimi riittäisi muodostamaan esteen tehokkaalle jälkiluopumiselle.⁵³ Tätä asiaa ei mitä todennäköisimmin ole juuri PK 16:2:ta säädettäessä otettu huomioon. Gottbergin mukaan perintöoikeuden vanhentumista koskeva sääntely ja perinnön vastaanottamiseen liittyvät tunnusmerkistötekijät ovat tarkoitukseltaan erilaiset kuin takaisinsaantiin ja

⁵² Aarnio 1967, s. 224.

⁵³ Aarnio & Kangas 2009, s. 712. Perintöön ryhtymistä tarkasteltaessa kysymys on siitä, tuleeko jotain muuta tahoja suojata otettaessa kantaa luopumismahdollisuuteen. Kangas 2003, s. 295.

velkavastuuseen liittyvä perinnön vastaanottamisen funktio, mikä selittää PK 16:2:n muodon.⁵⁴

Tämän vuoksi oikeuskäytännössä on jo aikaisessa vaiheessa päädytty tulkintoihin, joiden mukaan vähäiset jäämistötoimet, jotka mahdollisesti täyttävät PK 16:2:n tunnusmerkit, mutta jotka eivät ole ilmaisseet perillisen halukkuutta ottaa perintöä vastaan, eivät vielä muodosta estettä perinnöstä luopumiselle.

KKO 1982 II 54: Luopumalla perinnöstä ei velallinen, vaikka hän samalla oli ilmoittanut luopumisen tapahtuvan lakimääräisen sijaisperillisen hyväksi, ollut KS 6:1:n b-kohdassa tarkoitetuin tavoin velkojainsa vahingoksi hukannut varojansa. (Ään)

Luopumisen tulee tapahtua sijaantulijoita määräämättä, jottei perillisen katsottaisi ottaneen perintöä vastaan ja määränneen siitä edelleen. Jos tahdonilmaisuun kuitenkin otetaan vain sellainen lakimääräinen perillinen, jolle perintö menisi muutenkin PK 16:3:n nojalla, ei lisämääräys estä tehokasta luopumista. Tahdonilmaisu ei näet muuta lakimääräistä perimysjärjestystä vaan toimii pelkkänä ylimääräisenä varmistuksena.⁵⁵

Oikeuskäytännössä on suhtauduttu kriittisesti siihen, että pelkkä perunkirjoitukseen osallistuminen merkitsisi vielä perinnön vastaanottamista ja ryhtymistä pesään.⁵⁶ Seuraavassa ratkaisussa kyse ei ollut nimenomaisesti perinnöstä luopumisesta, mutta se viestittää kuitenkin, ettei PK 16:2.2:n oikeusohje ole niin ehdoton kuin pykälän sanamuoto antaa ymmärtää.

KKO 1985 II 113: Niiden testamentin saajien, jotka A:n toissijaisina perillisinä olivat osallistuneet hänen jälkeensä pidettävään perunkirjoitukseen, ei pelkällä osallistumisellaan katsottu vastaanottaneen kysymyksessä olevaa testamenttia, josta heillä perunkirjoituksessa ei ollut edes tietoa. Ään.

⁵⁴ Gottberg LM 1992, s. 545–546.

⁵⁵ Aarnio & Kangas 2010, s. 357, Aarnio & Kangas 2009, s. 713, 726.

⁵⁶ Aarnio & Kangas 2009, s. 712.

Toimet, jotka liittyvät lähinnä jäämistön selvitykseen ja hautajaisten järjestämiseen, eivät vielä merkitse luopumista estävää perinnön vastaanottamista. Tämä linjaus tuli selkeimmin esille ratkaisussa KKO 2003:95, joka käsitteli puolison avioliittolain 94 §:n mukaista vastikeoikeutta perinnöstä luovuttaessa, mutta myös perintöön ryhtymistä. Tapauksessa perillinen oli järjestänyt hautajaiset, perunkirjoituksen, hoitanut välittömät pankkiasiat sekä pesän juoksevat asiat ennen kuin oli ilmoittanut luopuvansa perintöosuudestaan lastensa hyväksi. Korkeimman oikeuden mukaan tavanomaiset ja välttämättömät pesän selvittämisen ja vainajan asioiden hoitamisen kannalta tarpeelliset toimet ovat sallittuja. Perillinenhän ei kuitenkaan näiden toimien myötä saa pesästä taloudellista etua, joten niiden suorittaminen ei estä perinnöstä luopumista.⁵⁷

Luopumiselle ei perintökaareissa ole asetettu mitään tarkkaa määräaika. Siten on epävarmaa, missä vaiheessa perinnöstä luopuminen on vielä siviilioikeudellisesti mahdollista. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2003:95 pyritään vetämään selkeä raja sille, mitkä ovat sallittuja toimia ilman, että niiden katsottaisiin merkitsevän perintöön ryhtymistä. Ratkaisu ei kuitenkaan ennakkotapauksena anna täydellistä vastausta, koska kaikkia pesään ryhtymistä merkitseviä toimia ei voida määritellä tyhjentävästi. Kaikissa tilanteissa on punnittava sitä, mihin oikeustoimella on tähdätty.⁵⁸ Perintökaaren nojalla osakas, joka on halukas luopumaan perinnöstään, voi olla jopa velvoitettu suorittamaan toimia, jotka olisi PK 16:2 tiukasti tulkittaessa katsottava perintöön ryhtymiseksi. Esimerkiksi PK 18:3:n nojalla luopujaperillinen voi olla asemassa, jossa hänen on hoidettava pesän omaisuutta ja PK 20:2:n nojalla pesää hoitavan osakkaan on järjestettävä perunkirjoitus. Olisi varsin kohtuutonta, jos tällaisten lain velvoittamien toimien hoitaminen muodostaisi esteen perinnöstä luopumiselle.⁵⁹

Purosen mukaan pesään ryhtymisessä on kysymys siitä, että perillinen on ryhtynyt käyttämään omistajan oikeuksia saannon objektiin.⁶⁰ Näin ollen voitaisiin sanoa, että luopumisen estävää ryhtymistä merkitsevät toimet, joilla perillinen jossain

⁵⁷ Aarnio & Kangas 2009, s. 713.

⁵⁸ Aarnio & Kangas 2009, s. 713, Lohi 1997, s. 1292.

⁵⁹ Gottberg LM 1992, s. 547. Perillinen on saattanut esimerkiksi asua vainajan kanssa, jolloin hänellä on kuoleman jälkeen velvollisuus hoitaa pesän omaisuutta.

⁶⁰ Puronen 2008, s. 93.

vaiheessa on käyttänyt omistushalukkuutta osoittavaa määräysvaltaa.⁶¹ Perillinen voi siten säilyttää mahdollisuuden luopua perinnöstä, mutta hänen täytyy pysytellä jäämistöomaisuuden suhteen melko passiivisena ja olla puuttumatta jäämistön jakoon sekä sitä koskeviin dispoointeihin. Toisaalta Rabinän mukaan pitkän ajan kuluttua tapahtunut luopuminen voi olla indisio perintöön ryhtymisestä. Viime kädessä tapauskohtainen näyttö on kuitenkin aina ratkaisevaa.⁶²

2.6. Pesäosuuden luovutus

Perillinen tai testamentinsaaja voi PK 17:3:n mukaan luovuttaa perintöosuutensa toiselle. Luovutus on tehtävä kirjallisesti. Tällöin kyseessä on oikeastaan kaksinkertainen saanto, jossa perillinen ensin itse vastaanottaa perintöosansa ja luovuttaa sen tämän jälkeen edelleen kanssaperilliselle tai pesän ulkopuoliselle henkilölle.⁶³ Perintöverotuksen kannalta perintöosuuden luovutus on oikeustoimi, joka aiheuttaa kaksinkertaisen verovelkasuhteen: ensin perintöverovelvollisuuden perilliselle itselleen ja tämän jälkeen lahjaverovelvollisuuden perintöosan luovutuksensaajalle.⁶⁴

Pesäosuuden luovutus on siis kyseessä silloin, kun perillinen jollain tapaa puuttuu lakimääräiseen perimysjärjestykseen määräämällä, kuka saa perintöosuuden hänen sijaansa. Tämä tulkitaan perintöosuudesta disponoimiseksi, jolloin perintöverovelvollisuuden lisäksi syntyy mahdollisesti velkojia loukkaava luovutus.⁶⁵ Esimerkiksi tapauksessa KKO 1997:123 luopujaperilliset olivat määränneet sijaantulijakseen perittävän avopuolison. Tämän katsottiin luopumisen sijasta merkitsevän perintöosuuden luovutusta.⁶⁶ Tämän vuoksi perillisen tulee olla erityisen tarkkana sen suhteen, kuinka suorittaa perinnöstä luopumisen. Hänen ei tule kohdistaa omaisuuteen mitään omistajan määräysvaltaa indikoivia tahdonilmaisuja. Kuten edellä mainittiin, pelkkä ylimääräinen määräys lakimääräisestä perillisestä (joka saisi osuuden muutenkin) ei vielä estä tehokasta

⁶¹ Näitä voivat olla osallistuminen irtaimen jakoon, kuolinpesän saatavien periminen, jäämistöön kuuluvaa omaisuutta koskevan luovutuskirjan allekirjoittaminen jne. Aarnio & Kangas 2009, s. 713.

⁶² Rabinä 2014, s. 332.

⁶³ Aarnio & Kangas 2010, s. 358.

⁶⁴ Puronen 2008, s. 89.

⁶⁵ Aarnio & Kangas 2009, s. 723.

⁶⁶ Lohi 1997, s. 1290.

perinnöstä luopumista. Muuten luopujaperillisen tulee vetäytyä pesästä kokonaisuudessaan puuttumasta sen sisältöön mitenkään.

2.7. Sijaantulooperimys

2.7.1. Sijaantulo ennakkoluopumisessa

Perinnöstä luovuttaessa luopujan omaisuus menee sijaantulijoille. Sijaantulooperillisten asema vaihtelee sen mukaan, millä keinoin perinnöstä luopuminen toteutetaan ja missä asemassa luopuja itse on. Sijaantulijoista ei ole perintökaaressa säännöksiä luopumista ajatellen vaan Aarnion ja Kankaan mukaan asia on laissa jätetty tietoisesti avoimeksi ja tapauskohtaisen tulkinnan varaan.⁶⁷ Sijaantulosta sinänsä perintökaaressa on säädetty PK 15:5:ssä, joka koskee perintöoikeuden menettämistä ja perinnöttömäksi tekemistä sekä PK 16:3:ssa, joka koskee perintöoikeuden vanhentumista. Molemmissa tilanteissa perinnön saisi se, joka sen saisi jos perillinen olisi kuollut ennen perittävää. On loogista, että varsinaisen sääntelyn puuttuessa kummastakin lainkohdasta ilmenevää oikeusohjetta sovelletaan myös luopumiseen.⁶⁸

Silloin, kun luopuminen tapahtuu perittävän elinaikana testamentin hyväksynnällä, ovat sijaantulijat täysin perittävän itsensä päätettävissä. Perillinen voi hyväksyä itseään ja oikeudenomistajiaan sitovan testamentin täysin riippumatta siitä, kenen hyväksi se on tehty.⁶⁹ PK 14:5:n mukaisesti vain perillisellä itsellään on oikeus moittia häntä loukkaavaa testamenttia, joten sijaantulooperilliset eivät voi nostaa moitekannetta.⁷⁰

Perillinen voi antaa luopumistahdonilmaisunsa myös erillisellä asiakirjalla joko rajoittaen oikeusvaikutukset koskemaan vain itseään tai myös omia edunsaajiaan. Jos perillinen rajaa tahdonilmaisun koskemaan vain häntä itseään, tulevat hänen tilalleen PK 16:3:n mukaisesti ne, jotka olisivat perintöön oikeutettuja, mikäli luopuja kuolisi ennen perittävää, eikä perittävä ole määrännyt testamentilla osuutta

⁶⁷ Aarnio & Kangas 2009, s. 705.

⁶⁸ Gottberg 2015, s. 14.

⁶⁹ Aarnio & Kangas 2009, s. 705.

⁷⁰ Ylöstalo 1953, s. 51. Huom. Moittiminen tulisi muutenkin kyseeseen vasta perinnönjättäjän kuoltua.

muille tahoille. Mikäli perillinen ulottaa tahdonilmaisunsa koskemaan myös omia lapsiaan, on perimys ratkaistava tapauskohtaisesti.⁷¹

Perillisen valitseman toimintatavan taustalla voivat vaikuttaa hänen omat motiivinsa. Jos perillinen ilmoittaa hyväksyvänsä perittävän laatiman testamentin, merkitsee se täyden päättämismyvapauden myöntämistä perittävälle. Perittävä on saattanut esimerkiksi laatia testamentin jonkin järjestön hyväksi tai vaikka säätiön perustamiseksi. Hyväksymällä tämän perillinen vetäytyy perinnön vaatimisesta täysin puhtaasti. Mikäli perillinen taas antaa perittävälle vain erillisen tahdonilmaisun siitä, että hän luopuu osastaan, voi hänellä olla toimintansa taustalla ajatus, että perintöosuus menisi hänen omille edunsaajilleen. Tällöin on perittävän omasta aktiivisuudesta kiinni, tekeekö hän testamentin haluamilleen tahoille vai jättääkö sijaantulon perintökaaren säännösten varaan.

Jos luopuja on muu kuin lakiosaperillinen, voi luopuminen olla korvaukseton, ja mikäli luovuttaessa rajataan koko sukuhaara pois perinnöstä, ei luopujan edunsaajilla ole oikeutta vaatia perintöä itselleen, sillä heidän oikeutensa ei ole luopujaa parempi. Mikäli tahdonilmaisun ulottuvuudesta ei ole lainkaan mainintaa, on Aarnion ja Kankaan mukaan pidettävä lähtökohtana luopujan halukkuutta sulkea koko sukuhaaransa perinnöstä. Tällöin heidän mukaansa tarvitaan vahvaa näyttöä siitä, että luopuja olisi tarkoittanut tahdonilmaisun koskemaan vain itseään.⁷²

Itse kyseenalaistan esitetyn näkemyksen joiltain osin. Oletetaan esimerkiksi, että perittävällä ei ole muita sukulaisia kuin veljentytär ja – poika, ja hän on paremmissa väleissä veljentyttären ja tämän jälkeläisten kanssa. Perittävän kuollessa perintö menee perintökaaren mukaisesti veljentyttärelle ja –pojalle puoliksi, mutta veljentytär päättää luopua perinnöstä eikä anna mitään mainintaa tahdonilmaisun ulottuvuudesta. Olisi nähdäkseni väärin väittää, että testamentatun omaisuuden tulisi tässä vaiheessa mennä suoraan veljenpojalle vain, koska olisi automaattisesti oletettava, että veljentytär haluaa sulkea omat lapsensa perinnöstä.

⁷¹ Todettakoon toki, ettei perillisen itsensä antama tahdonilmaisuus edunsaajien poissulkemisesta estä perittävää tekemästä heidän hyväkseen testamenttia. Olennaistahan koko perimyksessä on testamenttaausvapaus. Tässä puheenaiheena onkin tilanne, jossa perittävä ei ole tehnyt tällaista testamenttia.

⁷² Aarnio & Kangas 2009, s. 706

Vaikka luopuja olisi lakiosaperillisen asemassa ja ulottaisi tahdonilmaisullaan luopumisen koskemaan myös omia lapsiaan (eli ei luopuisi lastensa hyväksi), ei perintökaari takaa hänen lapsilleen oikeutta moittia tätä tahdonilmaisua. Perillisellä on oikeus olla vaatimatta PK 17:1.2:n mukaista vastiketta ja eikä oikeus vaatia lakiosaa siirry perillisen elinaikana hänen omille jälkeläisilleen, vaikka perillinen olisi luopunut lakiosastaan. Moiteoikeus on vain lakiosaperillisellä itsellään, eikä PK 18:1.2:n mukainen osakasolettama riidanalaisuustilanteessa koske luopujan sijaantulijoita. Ainoastaan tilanteessa, jossa lakiosaperillisen asemassa oleva perillinen on antanut luopumistahdonilmaisun saamatta siitä mitään vastiketta ja hänkin kuolee, voivat luopujan lapset esittää väitteen vastikkeen olemattomuudesta tai riittämättömyydestä.⁷³ Voidaan siten todeta, ettei PK 17:1.2:ta ole suunniteltu suojaamaan sijaantuloperillisten, vaan lakiosaperillisen itsensä oikeutta.

Voidaan kysyä, miksi luopujaperillinen haluaisi rajata omat lapsensa pois perinnönsaannista omalla luopumistahdonilmaisullaan. Motiivi voi liittyä esimerkiksi perittävän ja luopujaperillisen väleihin. Tapauksessa KKO 1988:102 perinnönjättäjän tytär oli ennakollisella tahdonilmaisulla luopunut perintöosuudestaan ja rajannut samalla luopumisen koskemaan myös omaa poikaansa. Perusteeksi luopuja esitti sen, ettei perittävä A ollut hänen oikea isänsä, eikä hän halunnut omaisuutta A:lta omalle sukuhaaralleen.⁷⁴ Syyt oman sukuhaaran ulkopuolelle sulkemisessa voivat siten olla varsin moninaisia. Perusteena omien lasten ulossulkemiselle voi olla luopujaperillisen ja hänen jälkeläistensä väliset erimielisyydet. Luopujaperillinen saattaa olla halukas siirtämään osuutensa mieluummin sisaruksilleen, joiden kanssa hän on läheisissä väleissä, kuin omalle lapselleen, joka on kohdellut häntä huonosti

⁷³ Aarnio & Kangas 2009, s. 706–707, Aarnio 1967, s. 428.

⁷⁴ KKO 1988:102.

2.7.2. Sijaantulo jälkiluopumisessa

Jälkikäteisessä luopumisessa luopuja saa olla tarkka tahdonilmaisunsa suhteen. Kuten osiossa 2.5. todettiin, perillisen tahdonilmaisut sijaantulijoista perittävän kuoleman jälkeen annettavassa ilmoituksessa tarkoittavat kuolinpesään ryhtymistä ja siten oikeustoimi olisi katsottava perintöosuuden luovutukseksi. Luopuja ei siis saa antaa määräyksiä sijaantulijoista PK 17:2 a:n mukaista tahdonilmaisua antaessaan, joten hänen osuutensa siirtyy sijaantuliijoille PK 16:3:n mukaisesti.⁷⁵ Voidaan siten sanoa, että sijaantulooperillisten asema on parempi jälkikäteisessä perinnöstä luopumisessa, koska luopuja ei omilla määräyksillään voi sulkea omia edunsaajiaan pois perimyksestä.

Jälkikäteenkin on kuitenkin sinänsä mahdollisuus luopua perintöosuudesta omaa sukuhaaraa sitovasti. Tällöin kyseessä olisi tilanne, jossa perittävä on tehnyt testamentin sukuhaaran sivuuttaen ja luopuja hyväksyisi tämän testamentin perittävän kuoltua.⁷⁶ Näin ollen tässä tilanteessa ratkaiseva merkitys on perittävän omalla tahdolla määrätä jäämistöstään, mikä onkin koko perimyksen kannalta tärkeintä.⁷⁷

Jos testamentin tekijä on liittänyt testamenttiin toissijaismääräyksen, menee luopujan osuus tämän mukaisesti toissijaiselle saajalle, joka voi olla muukin kuin luopujan PK 16:3:n mukainen sijaantulooperillinen.⁷⁸ Jos toissijaismääräystä ei kuitenkaan ole, noudatetaan perintökaaren 11:6:n mukaista tulkintaohjetta, jonka mukaan: ”Jos testamenttia ei voida testamentin saajan osalta panna täytäntöön, tulevat hänen jälkeläisensä hänen sijaansa, mikäli heillä olisi ollut oikeus periä testamentin tekijä.” Perintökaaren 11:7:ssä on myös annettu tulkintaohje, jonka mukaisesti, jos perittävä on testamentilla määrännyt koko jäämistöstään tai kaikesta, mikä ei ole perillisen lakiosaa, eikä testamenttia voida panna täytäntöön jonkun testamentin saajan kohdalta, on hänen osuutensa lisättävä muiden yleisjälkimmäisyyden osuuksiin, mikäli 6 §:stä ei muuta johdu. Tämä tulkintaohje on kuitenkin toissijainen PK 11:6:teen nähden, eli se tulee sovellettavaksi vain, jos

⁷⁵ Aarnio & Kangas 2009, s. 720.

⁷⁶ Eva Gottberg DL 1992 s. 930-931.

⁷⁷ Aarnio 1967, s. 412.

⁷⁸ Aarnio & Kangas 2008, s. 692. Perittävä voi siis toissijaismääräyksellä testamentata osuuden kenelle tahansa.

testamentista luopujalla ei ole PK 11:6:n edellytyksiä täyttävää sijaantulijaa. Vaikkei pykälissä nimenomaisesti puhutakaan luopumisesta, on testamentin tulkinnasta annettuja sijaantulooperimystä koskevia ohjeita sovellettava myös testamentista luopumiseen.⁷⁹

Perittävän tahdon tulkinnasta mainittakoon tuore oikeustapaus KKO 2014:18. Perittävät olivat testamentanneet lapselleen H:lle kiinteää omaisuutta ja määränneet tämän sisaruksille M:lle ja S:lle vain lakiosat. H luopui testamenttiin perustuvasta oikeudestaan. Kanne koski sitä, tulisiko H:n osuus jakaa hänen lapsilleen vai sisaruksille M:lle ja S:lle. Korkein oikeus päätyi puoltamaan kantaa, jonka mukaan omaisuus oli menevä PK 11:6:n mukaisesti H:n lapsille, sillä testamentilla oli tarkoitus suosia H:ta, joka oli työskennellyt tilalla vuosia. Se, että H halusi luopua osuudestaan, ei muuttanut sitä tosiseikkaa, että omaisuus olisi kuitenkin menevä H:n sukuhaaran hyväksi.

Yhteenvedon voidaan todeta, että jälkikäteisessä luopumisessa luopujaperillisellä ei juuri ole valinnanvaraa tahdonilmaisua antaessaan. Hänen tulee vetäytyä pesästä ”puhtain käsin”, mikäli mieltä tahdonilmaisun olevan tehokas nimenomaan luopumisena.

2.7.3. Luopuminen vailla sijaantuliijoita

Perinnöstä luopumista tarkasteltaessa mielenkiintoinen kysymys on, mikä on tilanne jos luopuja on ainoa perillinen, eikä perintökaaren mukaisia sijaantuliijoita ole. Perillinen saattaa olla sukunsa viimeinen edustaja, jolloin PK 16:3:n mukaisia sijaantulooperillisiä ei ole.

Ennakollisen luopumisen kannalta ongelmaa ei sinänsä muodostu, jos perillinen ja perittävä toimivat yhteisymmärryksessä niin, että perillinen luopuu perinnöstään ja perittävä testamenttaa osuutensa haluamalleen taholle, esimerkiksi jollekin järjestölle. Perillisellä on oikeus olla moittimatta itseään loukkaava testamenttia. Perillisen velkojien kannalta haitallisen testamentin laatiminen on siten aivan

⁷⁹ Aarnio & Kangas 2008, s. 498–499, 510. PK 11:6:n tulkintaohje on kuitenkin toissijainen ja se voi syrjäytyä, jos perittävän tahto muuten on selkeästi osoitettavissa. Tällöin testamentista luopujan sijaantulijana voi olla muukin, kuin sellainen jälkeläinen, jolla olisi oikeus perijä testamentin tekijä. Näin on ratkaistu mm. tapauksissa KKO 1936 II 72, Turun HO 4.10.2001 S 99/2027 ja Vaasan HO 14.5.2003 S 02/113. (ratkaisuissa kuitenkin kyse tapauksista, joissa ensisaaja kuollut) Aarnio & Kangas 2008, s. 506–507.

sallittua, koska olennaista on perittävän oma tahto, eikä oikeus moittia testamenttia tai vaatia lakiosaa siirry velkojille.

Silloin jos perittävä ei teekään testamenttia, tai jos perillinen haluaa luopua perinnöstä vasta perittävän kuoltua, on tilanne mielenkiintoinen, eikä ole sitä ole käsitelty oikeuskirjallisuudessa tai pohdittu lain esitöissä. Aarnio ja Kangas toteavat lyhyesti, että perillinen voi kyllä luopua perinnöstä, vaikka hän olisi ainoa perillinen.⁸⁰ Perintökaaren 5:1:n mukaisesti, jollei lakimääräisiä perillisiä ole, perintö menee valtiolle ja PK 5:2:n mukaisesti, jos se havaitaan kohtuulliseksi, valtiokonttori voi päättää perintöomaisuuden luovutuksesta perittävän asuinkunnalle tai tämän läheiselle.

Laki siis antaa perilliselle mahdollisuuden luopua perinnöstä, vaikka hänellä ei perintöön oikeutettuja sukulaisia olisikaan. Kyseinen tilanne toki olisi ilmeisen harvinainen, mutta ei mahdoton. Voi olla, että velallisperillinen tuntee velkojansa hyvin, eikä vain halua perinnön menevän tämän saatavien katteeksi. Tämän kaltainen tilanne olisi toki aktivoituessaan mielenkiintoinen, sillä velkoja voisi väittää velallisperillisen luopuneen perinnöstä nimenomaisesti velkojia vahingoittaakseen ja jutussa velkojan vastapuolena olisivat sekä velallisperillinen että valtio. Tällöin velkojan kanteella olisi todennäköisesti heikot menestymismahdollisuudet, koska luopumista vailla varsinaisia sijaantulijoita ei ole kielletty. Näin ollen se on katsottava mahdolliseksi, joskin ilmeisen poikkeukselliseksi menettelyksi.

⁸⁰ Aarnio & Kangas 2010, s. 377.

3. Perinnöstä luopumisen tehokkuus suhteessa velkoihin

3.1. Perillisen ulosottovelkojat

3.1.1. Yleistä ulosotosta ja ulosottomenettelystä

Tämä osio käsittelee perinnöstä luopumista velallisen velkojatarhojen kannalta. Vaikka tutkielman tarkoituksena on tarkastella ulosottoa rajoitetusti perinnöstä ja testamentista luopumisen kannalta, on ulosottomenettelystä syytä tuoda esiin muutamia perusasioita, jotta perinnön ulosmittauksesta saa paremman yleiskuvan.

Velallinen ei aina halua tai kykene vastaamaan maksuvelvoitteistaan, jolloin velkojan saatava voidaan ulosmitata. Tämä tarkoittaa eräänntyneen saatavan perimistä viranomaistoimin, mistä säädetään ulosottokaassa (705/2007) (UK). Ulosmittauksessa on siten kyse laiminlyödyn maksusuoritusvelvollisuuden pakkototeutuksesta, jonka tarkoituksena on saada suoritettava rahamäärä velkojalle.⁸¹

Ulosottokaari tuli voimaan 1.1.2008 pitkän lainsäädännön uudistustyön tuloksena. Osittaisuudistuksia oli tehty paljon 1990-luvun alkupuolelta lähtien, joten vuoden 2008 versio ei sisältänyt suuria muutoksia.⁸² Ulosottokaaren (ja aikaisemman ulosottolain) tarkoituksena on lain esitöiden mukaan varmistaa tehokas mutta samalla kohtuullinen ulosotto, joka turvaa velkojien oikeuksia mutta samalla kunnioittaa velallisen sekä sivullisen oikeuksia.⁸³ Pauliine Koskelo toteaa osuvasti: ”Se, millä tavoin lainsäädäntö suojaa velkojia ja turvaa luoton takaisinperintää, vaikuttaa kuitenkin osaltaan ja merkittävästikin luottoriskiin ja siten luoton saatavuuteen ja ehtoihin.”⁸⁴

Jotta ulosottoimiin voidaan ryhtyä, tulee hakijalla olla UK 2:1:n mukaisesti olla UK 2:2:ssa tarkoitettu ulosottoperuste, jossa vastaajalle on asetettu 1 luvun 1 §:ssä tarkoitettu velvoite tai määrätty turvaamistoimi, eikä siinä tarkoitettu oikeus ole saanut lakata maksun, vanhentumisen tai muun syyn vuoksi. UK 2:2:ssa on

⁸¹ Havansi 2009, s. 433.

⁸² Linna & Leppänen 2007, s. 1.

⁸³ HE 13/2005 vp, s.18.

⁸⁴ Koskelo 2004, s. 6.

luettelo ulosottoperusteista, joita ovat muiden muassa tuomioistuimen riita- tai rikosasiassa antama tuomio, tuomioistuimen antama turvaamistoimipäätös tai pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätös väliaikaisesta vakuustakavarikosta sekä hallintotuomioistuimen päätös ja muun viranomaisen päätös hallintolainkäyttöasiassa. Kuten hallituksen esityksessä on todettu, ulosottomenettelyn tulee turvata myös velallisen oikeusturva, joten ulosottoperusteiden tulee perustua lakiin, eikä lain ulkopuolisia ulosottoperusteita saa olla.⁸⁵

Velkojan on haettava ulosottoa ulosottoviranomaiselta kirjallisella hakemuksella UK 3:1:n mukaisesti. Ulosottomiehen tulee ilmoittaa ulosoton vireille tulosta sekä varata velalliselle sekä mahdolliselle sivulliselle tilaisuus tulla kuulluksi UK 3:32 ja UK 3:33:n mukaan. Ulosottoasia tulee antaa velalliselle tiedoksi UK 3:37–42:ssa osoitetulla tavalla. Omaisuuden ulosmittaus tapahtuu UK 4:26–27:n mukaisesti annettavalla ulosmittauspäätöksellä sekä maksukiellolla, joka tulee velalliseen nähden voimaan heti.

3.1.2. Pesäosuuden ja legatin ulosmittaus

Kuten aikaisemmin mainittiin, uusi ulosottokaari ei tuonut suuria muutoksia ulosottolainsäädäntöön. Ulosottomiehen roolia kuitenkin muutettiin vuoden 2006 osittaisuudistuksella aikaisempaa keskeisemmäksi. Ennen velkojan piti itse olla aktiivinen osapuoli kuolinpesän selvittämisessä ja perinnönjaossa, jotta ulosmittaustoimenpiteitä olisi kohdistettu osuuteen kuolinpesässä. Ulosoton virallisperiaatteen sekä tuloksellisuuden vuoksi tämä toimivalta siirrettiin ulosottomiehelle.⁸⁶

Ulosottokaaren 4 luvun 8 §:n mukaan ulosmitattava kohde tulee olla velalliselle kuuluva esine tai oikeus, joka on voitava yksilöidä ja jolla on varallista arvoa. Velallisen osuus kuolinpesään eli pesäosuus on varallisuusarvoinen etuus, joka on ulosmittauskelpoinen. Perintökaaren 18:1:n mukaan kuolinpesän osakkaita ovat perilliset ja yleisjälkisaädöksen saajat, joten yleistestamentilla omaisuutta saavan osuus on myös pesäosuus. Yksilöimisvaatimuksen vuoksi erillinen pesäosuuden

⁸⁵ Havansi 2009, s. 453.

⁸⁶ HE 13/2005 vp, s. 23.

ulosmittaus on välttämätön, vaikka velkoja olisi jo ennen perittävän kuolemaa hakenut ulosmittausta muusta velallisen omaisuudesta. Aikaisempi ulosmittaus ei siten laajene koskemaan pesäosuutta.⁸⁷

Pesäosuus on mielenkiintoinen ulosmittauksen kohde, koska siinä ulosmittaus ei kohdistu mihinkään yksittäiseen esineeseen. Kohteena on osuus kaikenlaisesta jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta. Kuolinpesän yhteisomistus on pesänjakoon saakka jakamatonta, joten ulosmittauksen kohteena ei myöskään ole mikään tietty murto-osa koko jäämistöstä tai yksittäisestä esineestä taikka oikeudesta. Aarnio ja Kangas vertaavatkin kuolinpesän ulosottokelpoista osuutta osakkaan osuuteen avoimessa yhtiössä. Ulosmittaus muuntuu siten esinetasoiseksi vasta, kun perinnönjako suoritetaan.⁸⁸ Jos perillinen on jo ennen ulosmittauspäätöksen antamista ehtinyt vastiketta vastaan luovuttaa perintöosuutensa, puuttuu ulosmittaukselta kohde kuolinpesässä. Mikäli kyseinen vastike kuitenkin on vielä tallessa, voidaan ulosmittaus luonnollisesti kohdistaa siihen.⁸⁹

Pesäosuuden ulosmittauksesta säädetään ulosottokaaren 4 luvun 77 §:ssä seuraavasti:

Kuolinpesän osakkaan velasta saadaan ulosmitata hänen osuutensa kuolinpesästä. Kuolinpesälle annetaan tällöin kirjallinen maksukielto, jossa pesän osakkaita ja hallintoa kielletään luovuttamasta velalliselle perinnönjaossa tulevaa omaisuutta muulle kuin ulosottomiehelle.

Mainittu pykälä ei koske erityisjälkisäädöksen saajaa, minkä vuoksi ulosottokaarella on siitä oma erityinen säädöksensä. Ulosottokaaren 4 luvun 80 §:n mukaisesti myös erityisjälkisäädökseen eli legaattiin perustuva oikeus voidaan ulosmitata, jolloin maksukielto annetaan sille, jonka on täytettävä jälkisäädös. Muutoin noudatetaan soveltuvin osin, mitä kuolinpesän osuuden ulosmittauksesta säädetään.⁹⁰

⁸⁷ Aarnio & Kangas 2009, s. 650–651.

⁸⁸ Linna & Leppänen 2007, s. 341, Aarnio & Kangas 2009, s. 650–651.

⁸⁹ Aarnio & Kangas 2010, s. 375–376.

⁹⁰ Osakkaan osuudesta täytettävä legaatti on kuitenkin käytännössä hyvin harvinainen ja legaatinsaajan ulosmittausvelkoja saa yleensä omaisuuden hallintaansa pesänselvityksen aikana. Aarnio & Kangas 2009, s. 656.

Ulosmittauksen tapahduttua ulosottomies lähettää maksukiellon yleensä sille kuolinpesän osakkaalle, joka hoitaa kuolinpesän asioita. Tämän taas on UK 3:37:n ja hallintolain (434/2003) 57.2 §:n mukaisesti velvollinen ilmoittamaan maksukiellosta kaikille pesän osakkaille. Ulosottomiehen on myös liitettävä osakkaalle antamaansa maksukieltoon tiedoksi ilmoitus siitä, että hallintolain 68 §:n nojalla osakas on vahingonkorvausvastuun uhalla velvollinen ilmoittamaan maksukiellosta muille pesän osakkaille.⁹¹

Pesäosuuden ulosmittauspäätöksen myötä pesälle annetaan UK 4:78:n mukainen määräämiskielto, jonka mukaisesti pesän omaisuutta ei saa luovuttaa eikä pesässä saa suorittaa muita määräämistöitä ilman ulosottomiehen lupaa. Pesänselvitystoimia sen sijaan on mahdollista hoitaa ilman ulosottomiehen lupaakin. Ulosmittauspäätös muuttaa siten normaalisti perillisten kesken tapahtuvan pesänjaon viranomaisen valvomaksi.⁹²

Kun perunkirjoitus on toimitettu ja pesä selvitetty, voidaan suorittaa perinnönjako. Ulosottomies voi edustamansa velkojan suostumuksella antaa luvan toimittaa jako sopimusjakona PK 23:3.2:n mukaisesti. Tällöin jaon voivat suorittaa osakkaat itsenäisesti. Sopimusjako edellyttää kuitenkin kaikkien osakkaiden (myös velallisperillisen) yksimielisyyttä. Ulosottomiehellä on velkojan edustajana sopimusjaossa laaja harkintavalta, eikä hänen esimerkiksi tarvitse antaa lupaa sellaiseen jakoon, jossa velallisperilliselle tulisi jaossa vaikeasti realisoitavaa omaisuutta.⁹³

Tarvittaessa ulosottomies voi hakea myös pesänjakajan määräystä UK 4:79.2:n mukaisesti. Tämä on suositeltavaa etenkin monimutkaisissa perinnönjakotilanteissa, joissa on toimitettava myös ositus, tai osakkaat ovat esimerkiksi erimielisiä. Tavoitteena tässäkin jaossa on osakkaiden välinen sopimus, mutta jollei sopimukseen päästä, pesänjakaja määrää kuinka varat jaetaan. Vasta kun jako on suoritettu, konkretisoituu ulosmittaustoimi koskemaan jaossa saatuja esineitä.⁹⁴ Ulosmittauksen jälkeen tapahtuvaan omaisuuden realisointiin ei ole tarpeellista ottaa kantaa tämän tutkimuksen puitteissa.

⁹¹ Aarnio & Kangas 2009, s. 656.

⁹² Linna & Leppänen 2007, s. 354–357.

⁹³ Linna & Leppänen 2007, s. 361–363.

⁹⁴ Linna & Leppänen 2007, s. 364–368.

3.2. Luopuminen ennen ulosmittausta

3.2.1. Tahdonilmaisun muoto

Perintökaareissa ja ulosottokaareissa mahdollistetaan perinnöstä luopuminen velkojia sitovasti, kunhan luopuminen on tapahtunut oikea-aikaisesti ja oikeassa muodossa. Mahdollisuus luopua perinnöstä tuotiin ensi kerran lakiin vuoden 1990 esityksessä takaisinsaannista konkurssipesään.

Esityksen perusteluissa todetaan perinnön olevan luonteeltaan varsin henkilökohtainen etuus sekä samalla velkojien kannalta sattumanvarainen saanto, jonka varaan perustuvaa luotonantoa ei ole syytä erityisesti turvata. Lainsäädännössä on kunnioitettava sitä oletusta, ettei perittävä todennäköisesti halua varojensa menevä perillisen velkojen katteeksi, joten niistä on voitava luopua velkojia sitovasti.⁹⁵

Ennen vuoden 2008 UK:n säätämistä voimassa olleen ulosottolain 4 luvun 11 a §:n mukaan velallisen oikeutta perintöön tai testamenttiin ei voitu ulosmitata, jos hän luopui perinnöstä perittävän kuoleman jälkeen mutta ennen ulosmittausta PK 17:2a:n mukaisesti. Laissa ei tuolloin ollut mitään mainintaa siitä, kenelle ja miten luopumistahdonilmaisuu oli annettava. Tämä aiheutti käytännön ongelmia muun muassa siinä muodossa, että ulosottomiehelle saatettiin ulosmittauspäätöksen jälkeen esittää luopumistahdonilmaisuu, jossa saattoi olla tekaistut päivämäärät.⁹⁶ Sen vuoksi lakia tarkennettiin vuoden 2005 esityksessä ja mukaan otettiin selkeämmät säännökset siitä, miten luopumistahdonilmaisuu on annettava.

Ulosottokaaren 4 luvun 81 §:n mukaan:

Velallisen oikeutta perintöön tai testamenttiin ei saa ulosmitata, jos velallinen osoittaa, että hän on:

1) perittävän eläessä luopunut oikeudestaan perintöön perintökaaren mukaisesti;

2) perittävän kuoleman jälkeen antanut kirjallisen luopumisilmoituksen tiedoksi kuolinpesälle niin kuin hallintolain 57 §:n 2 momentissa säädetään; tai

⁹⁵ HE 102/1990 vp, s. 39–40 (vaikkei perittävä välttämättä ole ollutkaan veloista tietoinen).

⁹⁶ HE 13/2005 vp, s. 106.

3) perittävän kuoleman jälkeen jättänyt luopumisilmoituksen kotipaikkansa maistraattiin tallettamista varten.

Sen jälkeen kun ulosmittauspäätos on tehty, velallinen ei voi hakijaa sitovasti luopua oikeudestaan perintöön.

Velallisen tulee viipymättä ilmoittaa luopumisilmoituksen tallettamisesta pesän osakkaille ja hallinnolle.

Pykälän ensimmäinen momentti on sikäli selkeä, että se edellyttää ennakkoluopumiselta vain perintökaaren 17 luvun 1 §:n mukaista kirjallista ilmoitusta perittäville tämän elinaikana.⁹⁷ Tutkielman toisessa pääluvussa todettiin ennakkoluopumisen olevan osittain tehoton, mikäli lakiosaperillinen ei saa vastiketta luopumisestaan, mutta tämä tehottomuus ei siirry velkojien hyväksi. Perillinen voi tahdonilmaisullaan hyväksyä itseään loukkaavan testamentin tai sellaisen testamentin, jota rasittaa näkyvä muotovirhe. Vaikkei testamenttia olisi laadittu, eikä perillinen olisi vastaanottanut lakiosaansa, ei tätäkään voida riitauttaa. Perintökaaren 7 luvun 11 §:n mukaan perillisen oikeus vaatia lakiosaa ei siirry hänen velkojilleen, eikä 14 luvun 6 §:n mukaan oikeus moittia testamenttia siirry perillisen velkojille.⁹⁸ Kuten havaitaan, ehdottomasti helpoin keino velallisperillisen kannalta on luopua perinnöstä ennen perittävän kuolemaa, koska tätä tahdonilmaisua velkojien on erittäin vaikea riitauttaa vetoamalla väärään ajankohtaan tai tehottomuuteen.

Huomioitava toki on, että jos velallisperillinen on ennakoita luopuessaan ottanut vastiketta vastaan ja tämä vastike on vielä tallessa ulosmittauspäättökseen antamishetkellä, on se ulosmittauskelpoista omaisuutta. Ulosottokaaren 4 luvun 8 §:sta ilmenee, että lähtökohtaisesti millainen omaisuus tahansa, jolla on varallisuusarvoa ja jonka ulosmittausta ei ole erikseen kielletty, voidaan ulosmitata.⁹⁹ Jos siis velallisen suunnitelmissa on nimenomaisesti välttää perintöomaisuuden päätyminen velkojille kokonaisuudessaan, ei hänen kannata

⁹⁷ Kuten Aarnio toteaa, perittävän hyväksyntää tahdonilmaisulle ei tarvita, vaan kyse on yksipuolisesta tahdonilmaisusta. Aarnio 1967, s. 389–390.

⁹⁸ Aarnio & Kangas 2010, s. 376. Aikaisempi lainsäädäntö takasi velkojille huomattavasti laajemmat oikeudet moittia perittävän tekemää testamenttia. Aiemman konkurssisäännön 46 §:n mukaan velkojilla oli oikeus ajaa velallisperillisen sijasta kannetta jos havaittiin perittävän testamentilla, lahjalla tai muulla oikeustoimella loukanneen perillisen laillista oikeutta. Tämä oikeus kumottiin vuoden 1990 esityksessä. HE 102/1990 vp, s. 38–40.

⁹⁹ HE 13/2005 vp, s. 42.

ottaa luopumisesta vastiketta vastaan, vaan pyytää, että perittävä maksaisi tämän hänen omaisilleen, kuten kohdassa 2.2.3 on kerrottu.

Ulosottoaaren 4 luvun 81 §:n toisen momentin mukaan perillisen luopuessa perinnöstään perittävän kuoleman jälkeen on hänen ilmoitettava luopumisesta kirjallisesti kuolinpesälle hallintolain 57 §:n 2 momenttia noudattaen. Tiedoksianto kuolinpesälle toimitetaan sille pesän osakkaalle, jonka hallussa pesä on, tai pesänhoitajalle. Jos kuolinpesä on usean osakkaan yhteisessä hallinnossa, tiedoksianto voidaan toimittaa yhdelle heistä. Osakkaan on ilmoitettava tiedoksisaannista muille pesän osakkaille. Jos velallinen ei voi esittää selvitystä tiedoksiannosta, voidaan pesäosuus ulosmitata väliaikaistoimena UK 3:18:n mukaisesti.¹⁰⁰

Tiedoksianto kuolinpesälle voi osoittautua velallisperilliselle hankalaksi, jos hän ei esimerkiksi tiedä, keitä muita kuolinpesän osakkaat ovat tai miten hän tavoittaisi henkilöt, joille tahdonilmaisu tulisi 2 momentin mukaisesti antaa. Tällaisessa tilanteessa perillisen on talletettava luopumisilmoitus kotipaikkakuntansa maistraattiin, mikäli mieli tahdonilmaisun olevan tehokas. Tämä mahdollisuus on säädetty oikeusvarmuuden turvaamiseksi ja todisteluongelmien välttämiseksi. Perittävän tulee tallettaa tahdonilmaisu henkilökohtaisesti tai sitten valtuuttamalla joku toinen. Ilmoitus voi kirjallista muotoa lukuun ottamatta olla vapaamuotoinen, eikä sen tarvitse sisältää tietoja siitä, mitä omaisuutta perintöön olisi kuulunut. Ollakseen tehokas ilmoituksen tulee sisältää tiedot perinnön jättäjästä.¹⁰¹

UK 4:81.3:n mukaan luopujan on maistraattiin ilmoittamisen lisäksi viipymättä ilmoitettava luopumistahdonilmaisun tallettamisesta kanssaperillisilleen, suullisesti tai kirjallisesti, joskaan tämän ilmoituksen laiminlyömisellä ei ole vaikutusta luopumisen tehokkuuteen. Tahdonilmaisun talletuksen ajankohta on tehokkuuden kannalta ratkaiseva. Kyseessä on lähinnä tehokkaan informaation lisäämiseen tähtäävä lainkohta, ei niinkään oikeudenmenetykseen johtava sitova säädös.¹⁰²

¹⁰⁰ HE 13/2005 vp, s. 107.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Linna & Leppänen 2007, s. 379, HE 13/2005 vp, s. 107–108.

3.2.2. Luopumisen ajankohta

Perillisen halutessa luopua perinnöstään perittävän kuoleman jälkeen niin, ettei perintöosuus menisi hänen velkojensa katteeksi, on hänen syytä toimia nopeasti. Hänen tulee ilmoittaa kanssaperillisilleen tai maistraattiin luopumistahdonilmaisunsa ennen kuin ulosottoviranomainen tekee ulosmittauspäätöksensä. Velallisperillisellä ei siis ole mitään suoja-aikaa tahdonilmaisun antamiseen. Hänen oikeutensa luopua perinnöstä lakkaa UK 4:81.2:n mukaan välittömästi, kun ulosottomies on antanut ulosmittauspäätöksen.¹⁰³

Ulosmittauspäätös voidaan antaa suullisesti tai kirjallisesti välittömästi kuolintapauksen jälkeen ja se tulee velallista sitovaksi, vaikkei hän itse olisi saanut sitä vielä tiedoksi (UK 4:27). Sen sijaan kuolinpesään nähden ulosmittauspäätös saa oikeusvaikutuksia vasta silloin, kun sille on annettu tiedoksi UK 4:78 mukainen määräämis- ja maksukielto.¹⁰⁴ Maksukielto kuolinpesää hallinnoiville tulee UK 4:27:n mukaan antaa tiedoksi kirjallisesti, kun taas perilliselle itselleen ei tarvitse antaa kirjallista päätöstä tehokkaan ulosmittauspäätöksen aikaansaamiseksi. Velallisperillisen oikeutta harkitsemiseen ei siten lainsäädännössä ole katsottu tärkeäksi turvata, vaan olennaisempaan on pidetty velkojien tehokasta mahdollisuutta saada suoritus saatavilleen. Tämä voi johtua siitä, että kyseessä kuitenkin on vastikkeeton saanto, jonka saamista ei ole syytä turvata erityisen huolellisesti. Perilliselle annetaan reagointimahdollisuus ja on hänestä itsestään kiinni ehtiikö sen käyttää.

Kyseessä on siten nopeuskilpailu velallisperillisen ja ulosmittausvelkojien välillä. Käytännössä asian ratkaisee se, kuinka valvutuneita ja perittävän elintilanteesta tietoisia velkojat ovat. Mikäli velkojat toimivat perittävän kuoleman jälkeen nopeasti, jäävät perillisen mahdollisuudet luopumiseen huonoiksi.¹⁰⁵

Ratkaisevaa on siis, kuinka hyvin perillinen itse on tietoinen toimintamahdollisuuksistaan ja samanaikaisesti, kuinka tietoisia velkojat ovat perillisen tulevasta perintöosuudesta sekä perittävän kuolinhetkestä. Jos perillinen

¹⁰³ Linna & Leppänen 2007, s. 379.

¹⁰⁴ Aarnio & Kangas 2009, s. 654.

¹⁰⁵ Aarnio & Kangas 2010, s. 377–378.

ei huomaa luopua perinnöstään ajoissa vaan pyrkii luopumaan siitä vasta ulosmittauspäätöksen jälkeen, on tällainen toimi velkojien kannalta tehoton UK 4:37:n nojalla. Jos perillinen taas oikea-aikaisesti, mutta määräämällä sijaan tulijoistaan luopuu perinnöstä, on tämäkin velkojien kannalta tehotonta. Tätä pidetään aiemmin kuvatulla tavalla PK 17:3:n mukaisena perintöosuuden luovutuksena, joka ei ole velkojia sitova oikeustoimi. Ulosoton hakijan kannalta moitittava menettely voidaan peräyttää hakijan kanteen johdosta ulosottokaarella ja takaisinsaantilaissa säädetyillä perusteilla.¹⁰⁶ Velkojien reagointimahdollisuuksiin moitittavia menettelyitä koskien palataan tarkemmin tutkielman viidennessä luvussa.

3.3. Perillisen konkurssivelkojat

3.3.1. Yleistä yksityishenkilön konkurssista

Konkurssilain (jäljempänä KL) 1 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan konkurssiin voidaan asettaa yhteisön, säätiön ja muun oikeushenkilön lisäksi myös yksityishenkilö. Avoimessa yhtiössä, kommandiittiyhtiössä (vain vastuunalainen yhtiömies) tai toiminimellä elinkeinoa harjoittava on henkilökohtaisessa vastuussa kaikella omaisuudellaan elinkeinotoiminnan sitoumuksista. Käänteisesti hän on elinkeinotoimintansa omaisuudella vastuussa yksityiselämänsä velvoitteista.¹⁰⁷ Näin ollen yksityishenkilön konkurssissa hänen omaisuutensa luovutetaan jaottelemana konkurssiin. Hänen omaisuutensa ei siten jakaudu yksityiseen omaisuuteen ja elinkeino-omaisuuteen tai vastaavasti yksityisiin velkoihin ja elinkeinotoiminnan velkoihin.¹⁰⁸

Koulun mukaan Suomi noudattaa sääntelyssä pohjoismaista linjaa, jonka mukaan konkurssikelpoisuus on yleistä, eikä rajattu pelkästään elinkeinoharjoittajiin.¹⁰⁹ Yksityisen henkilön ei siis tarvitse harjoittaa elinkeinoa ollakseen konkurssikelpoinen, se vain käytännössä kuitenkin on yleisin tapa velkaantua niin, että konkurssiin asettamisen edellytykset täyttyvät.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Airaksinen & Jauhiainen 2006, s. 135.

¹⁰⁸ Havansi 1992, s. 32.

¹⁰⁹ Koulu 2009 a, s. 151.

3.3.2. Konkurssin hakeminen ja konkurssiin asettaminen

Konkurssilain 2:1.1:n mukaan konkurssiin asettamisen edellytyksenä on maksukyvyttömyys. Saman pykälän toisen momentin mukaan maksukyvyttömyys tarkoittaa, sitä, että velallinen on muuten kuin tilapäisesti kykenemätön maksamaan velkojaan niiden erääntyessä. Velallisen maksukykyä arvioitaessa tilannetta ei tarkastella vain sen hetkisen ajankohdan mukaan, vaan maksukyvyn arvioinnilla on osittain ennusteen luonne. Velallisen sen hetkisiä tuloja ja varoja on verrattava jo erääntyneisiin sekä lähitulevaisuudessa erääntyviin velkoihin.¹¹⁰

Konkurssihakemuksen voi tehdä velallinen itse tai velkoja. Mikäli velallinen itse hakeutuu konkurssiin, ei näyttöä maksukyvyttömyydestä vaadita, ellei ole jotain erityistä syytä epäillä vilpillisyyttä (KL 2:3.1).¹¹¹ Velkojan hakiessa konkurssia, on hänellä näyttötaakka velallisen maksukyvyttömyydestä. Hänen tulee siten esittää näyttöä velallisen varojen määrästä sekä velkojen erääntymisestä. Tosin tämä näyttötaakka voidaan asettaa jaettavaksi hakijavelkojan ja velallisen kesken, siten että velkojan tulee osoittaa velkojen määrä ja velallisen taas varallisuutensa määrä.¹¹²

Hakemus konkurssiin asettamisesta tehdään KL 7:2:n ja 7:5:n mukaisesti siihen tuomioistuimeen, jonka tuomiopiirissä on velallisen yleinen oikeuspaikka. Hakemukseen tulee liittää riittävät tiedot velallisesta, asiamiehistä sekä saatavan perusteista ja se on allekirjoitettava. Konkurssilain 7:12:n nojalla tuomioistuin tekee päätöksen konkurssiin asettamisesta. Konkurssipäätöksen myötä velallinen menettää määräysvaltansa konkurssin alaiseen omaisuuteen, joka realisoidaan ja käytetään hänen velkojensa maksuun, siltä osin kun varat eivät kulu konkurssikustannusten kattamiseen.¹¹³

¹¹⁰ HE 26/2003 vp, s. 37.

¹¹¹ Velallisen on tosin liitettävä hakemukseensa tieto omaisuutensa sekä velkojen määrästä (KL 7:5) mutta erityistä selvitystä maksukyvyttömyydestä ei vaadita.

¹¹² Koulu 2009 a, s. 155.

¹¹³ Koskelo 2004, s. 9.

3.3.3. Kuolinpesän osakkaan konkurssi ja perinnöstä luopuminen

Kuten edellä mainittiin, konkurssilain 1:3.1:n mukaan luonnollinen henkilö on konkurssikelpoinen, joten myös kuolinpesän osakkaana oleva voidaan asettaa konkurssiin. Konkurssiin kuuluvasta omaisuudesta säädetään konkurssilain 5:1.1:ssä, jonka mukaan konkurssipesään kuuluu se omaisuus, joka velallisella on konkurssin alkaessa tai jonka velallinen saa ennen konkurssin päättymistä. Luonnollisen henkilön kohdalla tilanne on kuitenkin se, ettei konkurssipesään kuulu omaisuus tai tulot, jotka hän on ansainnut vasta konkurssin alkamisen jälkeen. Konkurssipesään voi kuulua myös omaisuus, joka tulee varsinaisen konkurssipesään kuuluvan omaisuuden sijaan sekä tästä omaisuudesta saatava tuotto.

Pääsäännön mukaisesti velallisperillisen omaisuus ja siten myös oikeus perintöön ja testamenttiin kuuluvat konkurssipesään, jos perittävä on kuollut ennen perillisen konkurssiin asettamista. Pykälän ensimmäisen momentin mukaan omaisuus, jonka luonnollinen henkilö on saanut vasta konkurssin alettua, ei kuulu konkurssipesään, joten jos perittävä kuolee vasta, kun osakas on jo asetettu konkurssiin, ei perintöosuus ole konkurssipesään kuuluvaa, eikä siitä tarvitse luopua.¹¹⁴ Perintöosuuden ulosmittaus on toki konkurssin alkamisen jälkeenkin mahdollista.

Vaikka pääsääntö mahdollistaakin perintöosuuden kuulumisen konkurssipesään, on konkurssilaissa huomioitu myös mahdollisuus luopua perinnöstä. Konkurssilain 5 luvussa säädetään tietyistä poikkeuksista konkurssipesään kuulumisesta ja 5 pykälän mukaan velallisen oikeus perintöön tai testamenttiin ei kuulu konkurssipesään, jos velallinen perittävän kuoleman jälkeen mutta ennen konkurssin alkamista on luopunut tai viimeistään kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun hän on saanut tiedon perittävän kuolemasta ja oikeudestaan perintöön tai testamenttiin, luopuu oikeudestaan perintökaaren 17 luvun 2 a §:n mukaisesti.

¹¹⁴ Aarnio & Kangas 2009, s. 670. Tosin on huomioitava, että velallinen voidaan asettaa konkurssiin myös uudelleen. Velallinen saattaa hoitaa omaisuuttaan siihen malliin, että hän on muutaman vuoden kuluttua edellisen konkurssin päättymisestä uudelleen konkurssikelpoinen. Tällöin pesään kuuluu jälleen se omaisuus, joka velallisella konkurssin asettamishetkellä on, eli tuolloin myös aikaisemmin saatu perintöosuus voi kuulua konkurssipesään. Havansi 1992, s. 28.

Velallisperillinen voi siten luopua perinnöstä ennen konkurssin alkamista PK 17: 2 a:n mukaisesti eli olemalla ryhtymättä perintöosuuteen sekä asettamatta luopumiselle ehtoja tai määräämättä sijaantulijoita.¹¹⁵ Tosin perinnöstä luopuminen velkojia sitovasti on oikeutettua konkurssin alkamisen jälkeenkin kolmen kuukauden ajan. Tämän jälkeen velallisperillinen ei voi enää velkojia sitovasti luopua perintöosuudestaan, vaan omaisuus kuuluu konkurssipesään.¹¹⁶

Näyttötaakka oikein tapahtuneesta luopumisesta on konkurssilain esitöiden mukaisesti velallisella itsellään sekä hänen sijaantuloillaan.¹¹⁷ Velkojien näyttötaakasta sen sijaan esitöissä ei mainita mitään, mutta mitä ilmeisimmin on heidän velvollisuutensa osoittaa, että velallinen on joko de facto ottanut perinnön vastaan tai sitten luopunut siitä liian myöhään.¹¹⁸

Kuten huomataan, konkurssisääntely takaa velalliselle verrattain pitkän harkinta-ajan perinnöstä luopumiseen. Näin ainakin kun verrataan konkurssisääntelyä ulosottoon, jossa päätös pitää tehdä mahdollisimman äkkiä, suorastaan kilpaa velkojien kanssa, jotta varojen joutuminen velkojille vältettäisiin. Hallituksen esityksessä vuodelta 1990 ei tarkenneta, miksi juuri konkurssissa velalliselle on annettu niinkin pitkä päätöksentekoaika, lähinnä ainoastaan, että kolmen kuukauden aika korreloi perunkirjoituksen toimituttamisajan kanssa.¹¹⁹

¹¹⁵ Kuten aikaisemmassa kappaleessa 2.3.3. todettiin ratkaisusta KKO 1982 II 54, perillinen voi kyllä antaa luopumistahdonilmaisussa määräyksen sellaisen lakimääräisen perillisen hyväksi, jolle perintöosuus olisi muutenkin menevä.

¹¹⁶ Koulu 2009 b, s. 243.

¹¹⁷ HE 26/2003 vp, s. 74.

¹¹⁸ Koulu 2009 b, s. 243.

¹¹⁹ HE 102/1990 vp, s. 40.

3.4. Perinnöstä luopuminen yksityishenkilön velkajärjestelyn kannalta

Vaikka laki mahdollistaa yksityishenkilön konkurssin, ei konkurssimenettely ole ainoa käytettävissä oleva keino velallisen kokonaisvaltaiseen velkojen selvittelyyn. Konkurssi ei itse asiassa lakkauta luonnollisen henkilön tai avointen yhtiöiden ja kommandiittiyhtiöiden vastuunalaisten yhtiömiesten velkavastuuta KL 1:6:n mukaan, vaan heidän on vastattava niistä suorituksista, joille ei konkurssissa kerry saatavaa.¹²⁰ Ratkaisuna sitovaan velkataakkaan on säädetty laki yksityishenkilön velkajärjestelystä (57/1993) (jäljempänä velkajärjestelylaki), joka mahdollistaa luonnollisen henkilön vapautumisen maksuvelvoitteistaan tuomioistuimen vahvistaman maksuohjelman avulla.¹²¹

Velkajärjestelyn myöntäminen on mahdollista, jos vain velkajärjestelylain 9 §:n yleiset edellytykset täyttyvät. Edellytyksenä on ensinnäkin, että velallinen on joutunut maksukyvyttömäksi pääasiassa ilman omaa syytään ja toiseksi se, että velkajärjestelyn myöntämiselle on painavat syyt ottaen huomioon velkojen ja velvoitteiden määrä suhteessa velallisen maksukykyyn. Velkajärjestelyn ensisijaisuudesta konkurssiin nähden säädetään velkajärjestelylain 20 §:ssä, jonka mukaisesti velallisen konkurssiin asettamista on lykättävä jos velallinen ennen konkurssiin asettamista tekee hakemuksen velkajärjestelyyn pääsystä, tai vastaavasti jos velkajärjestelyhakemuksen ollessa vireillä, velkoja tekee konkurssihakemuksen. Jos velkajärjestely päätetään aloittaa, konkurssihakemus raukeaa.

Velkajärjestelylain 7 §:n mukaisesti velallisen on pyrittävä myötävaikuttamaan siihen, että velkajärjestely voidaan asianmukaisesti toteuttaa ja pitämään yllä maksukykyään sekä ryhtymään sellaisiin toimiin maksukykynsä parantamiseksi, joita häneltä voidaan kohtuudella edellyttää. Ohjelman saaminen edellyttää siten, että velallinen osoittaa pyrkivänsä aktiivisesti suoriutumaan velvoitteistaan.¹²²

Velkajärjestelylaissa on myös säädetty esteistä velkajärjestelyn myöntämiselle. Lain 10 §:n neljännen kohdan mukaan velkajärjestely voidaan evätä, mikäli velallinen on olemassa olevien tai odotettavien taloudellisten vaikeuksiensa vuoksi

¹²⁰ Koskelo & Lehtimäki 1997, s. 24.

¹²¹ Koskelo 2004, s. 16.

¹²² Koskelo & Lehtimäki 1997, s. 41.

sopimattomasti heikentänyt taloudellista asemaansa tai suosinut jotakuta velkojaa taikka muutoin järjestellyt taloudellista asemaansa velkojien vahingoittamiseksi. Pykälä jättää laajan tulkintamahdollisuuden sille, mikä on sopimatonta menettelyä; lähtökohtaisesti kuitenkin sellainen toiminta, jolla velallinen on ohjannut omaisuuttaan muualle välttääkseen sen joutumisen velkojen katteeksi.¹²³

Velkajärjestelylain esitöissä on pohdittu hyvin kattavasti perinnöstä luopumista ja sen vaikutusta velkajärjestelyn myöntämiseen sekä maksuohjelman keskeyttämiseen. Lähtökohtana on, että perinnöstä luopumista velkajärjestelyn esteperusteena tulee arvioida tapauskohtaisesti.¹²⁴ Ratkaisevaa arvioinnissa on perinnöstä luopumisen merkitys veloista selviämisen kannalta.¹²⁵

Perinnön suuruus sekä luopumisen ajankohta määräävät sen, onko luopuminen katsottava velallisen myötävaikutusvelvollisuuden rikkomiseksi tai sopimattomaksi maksukyvyyn heikentämiseksi. Velallinen on saattanut luopua perinnöstään kauan ennen maksukykynsä heikkenemistä, jolloin luopumisen vaikutus velkajärjestelyn myöntämiseen ei ole ollut ennakoitavissa. Samoin jäämistöosuus on voinut olla vähäinen. Myöskään se seikka, että perillinen ja perittävä ovat yhteisymmärryksessä testamentilla ohjanneet omaisuuden muille tahoille sen vuoksi, ettei perittävä halua omaisuutensa menevän velkojen katteeksi, ei muodosta estettä velkajärjestelylle. Esitöissä on siis huomioitu se, ettei velallisen tarvitse lähteä ajamaan kannetta lähiomaisiaan vastaan, mikäli hänet on syrjäytetty testamentilla. Oikeudenkäyntiin ryhtymistä ei katsota sellaiseksi toimeksi, jolla velallisen tulisi pyrkiä parantamaan omaa maksukykyään. Näin ollen passiivinen luopuminen perinnöstä on mahdollista.¹²⁶ Luopuminen ei siis voi automaattisesti vaikuttaa velkajärjestelyn myöntämiseen, minkä tähden siitä ei ole otettu nimenomaista pykälää velkajärjestelylakiin.

Jos velalliselle tuleva perintöosuus olisi huomattava ja se parantaisi selkeästi hänen maksukykyään, on perinnöstä luopumista pidettävä haitallisena maksukyvyyn heikentämisenä ja velkojien vahingoittamisena. Näin on etenkin, jos velallinen on tietoinen perintöosuutensa suuruudesta ja luopuu siitä lastensa

¹²³ Koulu & Niemi-Kiesiläinen 1999, s. 36–37.

¹²⁴ HE 180/1996 vp, s. 37.

¹²⁵ Niemi-Kiesiläinen 1995, s. 155.

¹²⁶ HE 180/1996 vp, s. 37.

hyväksi. Tällöin luopuja voi jopa välillisesti päästä nauttimaan luopumastaan omaisuudesta lastensa omistuksen kautta.¹²⁷

Vaikka luopuminen tapahtuisi ennen perittävän kuolemaa, voidaan sitä silti pitää haitallisena velkojien vahingoittamisena. Turun hovioikeuden ratkaisussa HO 17.9.1996 S 96/354 perillinen oli ollut tietoinen maksukyvyttömyydestään mutta antanut kuitenkin vain kolme kuukautta ennen velkajärjestelyn hakemista kirjallisen ilmoituksen luopumisesta perittävälle. Perittävä oli kuollut kuukauden kuluttua velkajärjestelyn hakemisesta. Jäämistöön kuuluvaa omaisuutta pidettiin velkajärjestelyn kannalta niin merkittävänä, että siitä luopumista pidettiin osoituksena välinpitämättömyydestä velkojen takaisinmaksun suhteen. Tästä syystä velkajärjestelyn myöntämiselle ei katsottu olevan painavia perusteita.¹²⁸

Perinnöstä luopumista on arvioitu myös Vaasan hovioikeuden tapauksessa HO 5.10.1995 S 95/655, jossa velallinen oli velkajärjestelyhakemuksessaan jättänyt ilmoittamatta pesäosuutensa määrän ja tämä jälkeen hakemuksen käsittelyaikana luopunut jälkikäteen perinnöstä. Ratkaisussa katsottiin velallisen sekä rikkoneen velkajärjestelylain 7 §:n mukaista myötävaikutusvelvollisuutta, että toimineen vastoin 6 §:n mukaista tietojenantovelvollisuutta. Näistä syistä velkajärjestelylle oli 10 §:n 8 kohdan mukainen este.¹²⁹

Myös tuoreessa ratkaisussa Turun HO 29.10.2014 S 14/1160 velkajärjestelyn hakijan katsottiin tahallisesti heikentäneen taloudellista asemaansa luopumalla perinnöstä lastensa hyväksi. Luopuminen oli tapahtunut velallisen ollessa hyvin tietoinen yrityksensä taloudellisesta tilanteesta ja siten ylivelkaisuuden mahdollisuudesta. Tämä muodosti velkajärjestelylain 10 §:n 4 kohdan mukaisen esteen järjestelyn myöntämiselle.¹³⁰

Luopuminen on tullut myös korkeimman oikeuden ratkaistavaksi tapauksessa KKO 2006:34, jossa perillinen oli myös luopunut perittävän kuoleman jälkeen arvokkaista pörssiosakkeista velkojiaan vahingoittaen. Tapauksessa korkein oikeus katsoi, että velallinen oli ensin ottanut testamentilla saatavat pörssiosakkeet vastaan ja tämän jälkeen luovuttanut ne edelleen. Luopuminen ei

¹²⁷ Niemi-Kiesiläinen 1995, s. 167–168.

¹²⁸ Turun HO 17.9.1996 S 96/354.

¹²⁹ Vaasan HO 5.10.1995 S 95/655.

¹³⁰ Turun HO 29.10.2014 S 14/1160.

siten tapahtunut tässä puhtaasti pesästä vetäytymällä, vaan velallisen toiminta oli jo lähtökohtaisesti velkojia vahingoittavaa, koska perillinen luopui osakkeistaan pankin vaadittua häntä käyttämään perintöosuutensa velkojen maksuun. Tämä oli erityisen moitittavaa menettelyä velkojen kannalta ja osoitti, ettei perillisellä ollut oikeaa halukkuutta suoriutua veloistaan.¹³¹

Aikaisemmin on todettu, että perinnöstä luopuminen sitovasti on sallittua ulosotto- ja konkurssivelkojen kannalta siitä syystä, että velallisen sattumanvaraiseen etuuteen, kuten perintöön, perustuva luotonanto on epätervettä, eikä sitä tule suojella. Ulosotto ja konkurssi merkitsevät velallista ankarasti velvoittavaa pakkotäytäntöönpanoa, jotka eivät lakkauta maksuvelvoitetta ennen kuin saatava on peritty täysimääräisesti. Velkajärjestelyssä sen sijaan velallisen maksuvelvoitetta pienennetään tai se jopa poistetaan ja ohjelma vapauttaa velallisen velvoitteistaan.¹³²

Kyseessä on velalliselle annettava, toisinaan huomattavaa maksuhuojennusta tarjoava helpotus, joka lakkauttaa hänen laillisia sitoumuksiaan. Tämän vuoksi on ymmärrettävää, että velallisen toimia arvioidaan ankarammin velkajärjestelyn myöntämisedellytyksiä punnittaessa. Muuten velkojen asemaa voisi kohtuuttomasti heikentää siirtämällä omaisuutta heiltä turvaan ennen hakemuksen lähettämistä tai hakemusasian ratkaisemista.

¹³¹ KKO 2006:34

¹³² HE 180/1996 vp, s. 36.

4. Henkivakuutuskorvaus ja luopuminen

4.1. Henkivakuutusten asema varallisuuden kartuttamisessa

Vaikka nykyisessä taloustilanteessa velkaantuminen on kasvanut, on myös kotitalouksien brutto- ja nettovarallisuus ollut tasaisessa kasvussa. Tilastokeskuksen viimeisimmän julkaistun tilaston mukaan: ”Kotitalouksilla oli bruttovarallisuutta vuonna 2009 keskimäärin 192 000 euroa ja nettovarallisuutta 157 000 euroa kotitaloutta kohden. Bruttovarallisuus oli reaaliarvoltaan viidenneksen (21 %) suurempi kuin edellisenä tutkimusvuonna 2004.”¹³³ Varallisuuden kasvuun liittyy ihmisten lisääntynyt sijoitusinstrumenttien käyttö, joista yksi tärkeimmistä on säästöhenki- ja eläkevakuutukset. Näiden vakuutusluonne on oikeastaan toissijainen, koska pääpaino on sijoittamisessa ja säästämässä.¹³⁴ Säästöhenkivakuutusten suosio on kasvanut viime vuosina ja joulukuussa 2014 uusia vakuutus sopimuksia olikin 35 683 kpl.¹³⁵

Henkivakuutus on sopimus, jossa osapuolet sopivat vakuutusturvasta vakuutetulle vastaisuudessa mahdollisesti sattuvan vakuutustapahtuman varalle. Henkivakuutuksessa vakuutustapahtumana voi olla esimerkiksi eläminen määrähetkellä (esimerkiksi 65-vuotta täytettäessä) tai kuolema. Vakuutustapahtuman sattuessa vakuutus korvaus maksetaan edunsaajalla, joka voi olla vakuutettu itse, kuten on esimerkiksi eläkevakuutuksissa, tai sitten täysin ulkopuolinen henkilö, joka ei välttämättä ole edes tiennyt koko vakuutus sopimuksesta. Edunsaajana voi olla oikeastaan kuka tahansa oikeuskelpoinen henkilö, niin luonnollinen kuin oikeushenkilökin, eikä edunsaajan tarvitse olla vakuutetulle sukua.¹³⁶ Henkivakuutukset ovat pääomavakuutuksia, jossa vakuutuksenottaja kartuttaa vakuutusmaksukertymää maksamalla vakuutusmaksuja vakuutuksenantajalle.¹³⁷

¹³³ Tilastokeskus, ”Velkaantuminen kasvatti hieman varallisuuseroja”, julkaistu 21.12.2011, http://www.stat.fi/til/vtutk/2009/vtutk_2009_2011-12-21_tie_001_fi.html.

¹³⁴ Rabinä 2007, s. 408.

¹³⁵ Finanssialan Keskusliitto, Tilastot, Henkivakuutusten uusmyyntitilasto – vakuutussäästäminen, https://www.fkl.fi/tilastot/Tilastot/Henki_kuukausi_uusmyynti_saastaminen_12-2014.pdf.

¹³⁶ Antila, Erwe, Lohi, Salminen 2005, s. 199–200, 319.

¹³⁷ Kangas 1995, s. 115.

Henkivakuutus sopimukseen perustuva korvaus on sikäli mielenkiintoinen rahallinen suoritus, että edunsaajalle maksettuna se muistuttaa jäämistöoikeudellista saantoa, mutta ei kuitenkaan ole sitä aivan yksiselitteisesti. Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan edunsaajamääräyksen perusteella maksettavaa korvausta ja sen suhdetta muuhun jäämistöön, sekä pohditaan mahdollisuutta korvauksesta luopumiseen velkojia sitovasti.

4.2. Vakuutuksen edunsaajamääräys

Vakuutus sopimus laissa (543/1994) on säännökset edunsaajamääräyksistä sekä niiden tulkinnasta. Lain 47 §:n mukaan vakuutuksenottajalla on oikeus määrätä henkilö, jolla on vakuutuksenottajan tai vakuutetun sijasta oikeus henkilö vakuutuksesta suoritettavaan vakuutus korvaukseen (*edunsaaja*). Vakuutuksenottaja voi muuttaa tai peruuttaa edunsaajamääräyksen, jos vakuutustapahtumaa, jossa määräys on tarkoitettu sovellettavaksi, ei ole sattunut. Samassa pykälässä todetaan myös, että jos edunsaajamääräys on voimassa, vakuutetun kuoleman johdosta suoritettava vakuutus korvaus ei kuulu vakuutetun kuolinpesään. Se on siten kuolinpesästä erillistä omaisuutta, jonka verokohtelu on myös erilainen. Mikäli edunsaajamääräystä taasen ei ole voimassa, kuuluu vakuutus korvaus edunsaajan kuolinpesään ja se jaetaan perintökaaren mukaisesti.¹³⁸ Perintö- ja lahjaverolain 7 a §:n mukaisesti edunsaajan tai perillisen saaman vakuutus korvaus on verovapaata 35 000 euroon asti.

Edunsaajamääräyksen nojalla saatava korvaus on siten korostetusti kuolinpesän ulkopuolista varallisuutta. Tämä tarjoaa vakuutetulle mahdollisuuden määrätä vakuutusrahoista avioliittolain ja perintökaaren jakosäännöksistä eriävällä tavalla ja ohjata varoja ohi jäämistön. Vakuutus sopimus lakia säädettäessä sosiaali- ja perhepoliittisesta tarkoituksesta luovuttiin, koska katsottiin, että halukkuus henkivakuutusten ottamiseen saattaisi vähentyä, jos summa tulisi jakaa PK:n jakosäännösten mukaisesti. Tämä korostuu muun muassa siinä, että jos testamentilla syrjäytetään joku rintaperillisistä, saa syrjäytetty silti vaatia lakiosaansa, vaikka hän saisikin henkivakuutus korvausta.¹³⁹

¹³⁸ HE 114/1993 vp, s. 56.

¹³⁹ Kolehmainen & Rabinä 2012, s. 190–197.

Edunsaajamääräys voi olla voimassa tietyn tai tiettyjen nimeltä mainittujen henkilöiden hyväksi. Edunsaajana voi myös olla nimeltä mainitsemattomia vakuutuksenottajan läheisiä, joten määräyksen tulkinnasta on otettu säännös vakuutuslainsäädännön 50 §:ään. Jos edunsaajaksi on määrätty vakuutuksenottajan lapset, tarkoitetaan tällä hänen rintaperillisiä. Omaiset taas tarkoittavat sekä puolisoa että lapsia. Puolisolla tarkoitetaan sitä, joka vakuutus tapahtuman sattuessa oli vakuutetun kanssa naimisissa, ei kuitenkaan jos avioero oli tuolloin vireillä.¹⁴⁰

Edunsaajamääräys voi olla annettu myös peruuttamattomasti. Tällöin vakuutuksenottaja antaa edunsaajalle vakuutuslainsäädännön 47.2 §:n mukaisesti kirjallisen sitoumuksen edunsaajamääräyksen voimassa pysyttämisestä. Määräystä ei silloin saa peruuttaa tai muuttaa ilman sitoumuksen saaneen edunsaajan suostumusta. Tämä korostaa eroa jäämistöoikeudelliseen sääntelyyn, koska kukaan ei tehokkaalla tavalla voi sitoutua olemaan peruuttamatta testamenttia.¹⁴¹ Peruuttamaton edunsaajamääräys voi myös olla vastiketta vastaan annettu¹⁴², mikä myös tekee siitä erilaisen perintösaantoon nähden.

4.3. Korvauksen ulosmittauskelpoisuus ja mahdollisuus luopua siitä

Aikaisemmissa kappaleissa esitetyn mukaisesti perinnöstä ja testamentista luopuminen sekä ennakolta että jälkikäteen on säännelty niin perintökaareissa kuin ulosottolaissa ja konkurssilaissakin. Myös velkajärjestelylain esitöissä otetaan kattavasti kantaa perinnöstä luopumisen vaikutuksiin. Laeissa ja esitöissä ei sen sijaan oteta mitenkään kantaa henkivakuutuksen nojalla saatavan korvauksen ulosmittaukseen tai tästä luopumiseen, joten näiden mahdollisuus on pääteltävä tulkinnan kautta. Se, että säännökset kyseisestä varallisuuserästä puuttuvat lainsäädännöstä, osoittaa, että täydentämisen varaa on vielä. Vakuutuskorvauksista luopuminen suhteessa luopujan velkojatarhoihin ei myöskään toistaiseksi ole tullut korkeimman oikeuden ratkaistavaksi.

Ulosottokaareissa säädetään pesäosuuden ulosmittauskelpoisuudesta 4 luvun 77 §:ssä. Koska edunsaajamääräyksen nojalla saatava vakuutuskorvaus ei kuulu kuolinpesän varoihin, on ulosmittauskelpoisuus pääteltävissä UK 4:8:n yleisen

¹⁴⁰ Antila, Erwe, Lohi, Salminen 2005, s. 324

¹⁴¹ Aarnio & Kangas 2008, s. 42.

¹⁴² Kolehmainen & Rabinä 2012, s. 210.

ulosmittauskohteen määritelmän perusteella. Tämän mukaan ulosmittauksen kohteena voi olla velalliselle kuuluva esine tai oikeus, joka voidaan yksilöidä ja jolla on varallisuusarvoa, jollei sellaisen omaisuuden ulosmittausta ole erikseen laissa kielletty. Ulosmitata voidaan myös saatava, vaikkei velallisella vielä olisi lopullista saamisoikeutta, jos saatava on riittävästi yksilöity sopimuksessa. Tämän voitaisiin nimenomaisesti nähdä tarkoittavan vakuutus sopimuksen perusteella maksettavaa korvausta. Lähtökohtaisesti siis minkä laatuinen omaisuus tahansa on ulosmittauskelpoinen, joten henkivakuutuksesta saatava korvaus on ulosmittauskelpoista.¹⁴³

Henkivakuutus korvauksesta luopumisen ja perinnöstä luopumisen välistä suhdetta on pohdittu oikeuskirjallisuudessa, jolloin näkökulma on ollut perintöverotuksellinen. Aiheesta on kirjoittanut muun muassa Räbinä, jonka artikkelissa vakuutus korvauksesta luopuminen rinnastetaan testamentista luopumiseen. Räbinä toteaa, että vaikkei vakuutus korvauksesta luopumisesta olekaan nimenomaista sääntelyä, on asia ratkaistu verotuksessa tulkinnan kautta. Verotuksellisesti luopuminen tapahtuu tehokkaasti, kun luopuja toimii samalla tavoin kuin perinnöstä tai testamentista luovuttaessa. Tällöin hän ei siis saa ottaa korvausta vastaan, eikä käyttää sitä kohtaan omistajan oikeuksia; luopumisen tulee olla totaalista ja ehdotonta.¹⁴⁴

Luopuminen on siis perintöverosääntelyn kannalta tehokasta, jolloin myös vakuutuksen verovapaa osuus voidaan ”monistaa” sijaantulijoiden hyväksi. Asia on tullut ratkaistavaksi tapauksessa KHO 2007:81, jossa vakuutuksen 35 000 euron vapaaosuus laskettiin kunkin luopujan sijaantulleen hyväksi. Luopujan sijaantuloja ratkaistaessa ei noudateta suoraan perintökaaren sijaantulosääntelyä. Vakuutus sopimuslain 49 §:n mukaisesti, jos nimeltä määrätty edunsaaja on vakuutus tapahtuman sattuessa kuollut, eikä toissijaista edunsaajaa ole määrätty, vakuutus korvaus kuuluu vakuutetun kuolinpesään. Näin toimitaan myös luopumistilanteissa, joten PK 11:6:n mukaista sijaantulo-oikeutta ei ole. Jos nimettyjä edunsaajia taasen on useampia, luopujan osuus maksetaan

¹⁴³ HE 13/2005 vp, s. 42.

¹⁴⁴ Räbinä 2007, s. 411–412, Verotuksellisesti tehokas luopuminen tarkoittaa siten sitä, että perintöveroa maksetaan vain kerran. Tehottomassa luopumisessa puolestaan luopuja maksaa ensin perintöveron ja sijaantuliija vielä lahjaveron.

kumulatiivisesti muille nimetyille edunsaajille. Tilanteessa, jossa edunsaajia on useita ja jossa korvaus on määrätty heille arvomääräisesti tai murto-osina, luopujan sijaantulo määräytyy vakuutuslainsäädännön 49.2 §:n mukaisesti, jolloin luopujan osuus menee myös kuolinpesälle. Silloin, kun edunsaajia ei ole mainittu nimeltä vaan on käytetty käsitteitä ”omaiset”, ”puoliso” tai ”lapset” luopujan sijaantulijat määräytyvät perintökaaren sijaantulosääntöksiä noudattaen.¹⁴⁵

Vakuutuskorvauksesta luopuminen on siten ainakin verotuksellisesti mahdollista. Sitä, voidaanko vakuutuskorvauksesta luopua samalla tavoin kuin perinnöstä, jotta korvauksen meneminen velkojille voitaisiin välttää, ei ole toistaiseksi pohdittu juurikaan. Ensinnäkin vakuutuskorvauksen maksaminen edunsaajalle ja perinnön saaminen pohjautuvat eri lakeihin, eikä luopumissääntelyssä ole mainintaa vakuutuskorvauksista. Myös niiden verokohtelu on erilainen ja sijaantulo määräytyy eri sääntelyn pohjalta. Vakuutuskorvauksen maksaminen on sopimukseen perustuva oikeustoimi, jota korvaukseen oikeutetun tulee hakea oma-aloitteisesti. Myös peruuttamattomuusmääräys sekä mahdollisuus sen vastikkeellisuuteen tekevät edunsaajan vakuutuskorvauksesta enemmän sopimuksellisen kuin jäämistöoikeudellisen saannon.

Kirjallisuudessa on esitetty kannanottoja sekä sen puolesta, että vakuutuskorvaus on legaattiin rinnastuvaa että sen puolesta, että se olisi jäämistösääntelyn ulkopuoleinen saanto. Kolehmainen ja Rabinä toteavat, että henkivakuutuslainsäädännön on keino ohjata varoja ohi jäämistön ja toisaalta myös, että se toimii samanlaisena suunnitteluvälineenä kuin testamentti.¹⁴⁶ Erkki Urtti toteaa, että vakuutuskorvaukset ja perintö ovat sikäli erillisiä saantoja, että edunsaaja voi ottaa vakuutuskorvauksen vastaan, vaikka olisikin luopunut perinnöstä. Korvauksen vastaanottaminen ei siten merkitse perintöön nähden sellaista perintöön ryhtymistä, mikä poissulkisi mahdollisuuden luopua perinnöstä.¹⁴⁷

Aihetta on myös pohtinut Puronen niin ikään perintöverotuksellisesta näkökulmasta. Hän on todennut, että jäämistöoikeudellisesti vakuutuskorvaus

¹⁴⁵ Rabinä 2007, s. 414–416.

¹⁴⁶ Kolehmainen & Rabinä 2012, s. 191–195. Samaa toteaa Rabinä aikaisemmassa artikkelissaan, jossa hän katsoo vakuutuskorvauksen rinnastuvan rahalegaattiin, Rabinä 2007, s. 411.

¹⁴⁷ Urtti 2010, s. 17.

voitaisiin katsoa olevan saajan perintöosuutta, riippumatta siitä, maksettaisiinko se edunsaajamääräyksen perusteella vai kuolinpesäosuutena. Toisaalta taas Puronen korostaa sitä näkökantaa, ettei vakuutuskorvaus tule välittömästi perinnönjättäjältä itseltään, joten siitä luopumisen ei pitäisi vaikuttaa perintöosasta luopumiseen. Näin asia onkin ratkaistu verotuksessa, jossa vakuutuskorvauksista luopuminen on mahdollista omana erillisenä saantonaan.¹⁴⁸

Kangas on myös arvioinut henkivakuutuskorvauksen jäämistöoikeudellista puolta. Hänen mukaansa, vaikka vakuutuskorvaus onkin luonteeltaan sopimuksellinen, on sillä kuitenkin vahva testamenttioikeudellinen puoli, jossa vakuutuksenottajalla on motiivina myös turvata tai parantaa jälkeensä jäävän edunsaajan asemaa.¹⁴⁹

Varsinaisen sääntelyn ja ratkaisukäytännön puuttuessa vakuutuskorvauksesta luopumista luopujan velkojien kannalta on arvioitava tulkinnan kautta. Jos otetaan lähtökohdaksi, että verotuksen kannalta vakuutuskorvauksesta luopuminen on sallittu toimi, voitaisiin päätellä sen olevan sallittua myös siinä tapauksessa, ettei velallinen halua vakuutuskorvauksen menevän velkojen katteeksi.

Luopumisen olisi tapahduttava ehdoitta ja kokonaan, koska muuten luopujan katsottaisiin ryhtyneen korvaukseen, mikä tekisi siitä tehotonta. Vakuutuksenantajan tulee vakuutusopimuslain 7 §:n mukaisesti vakuutustapahtuman jälkeen antaa tarpeelliset tiedot sille, jolla on oikeus saada suoritus vakuutuksenantajalta. Tämän jälkeen korvaukseen oikeutetun tulee hakea vakuutuskorvausta lain 73 §:n mukaisesti vuoden kuluessa siitä, kun sai tiedon vakuutustapahtumasta tai viimeistään kymmenen vuoden kuluessa siitä, kun vakuutustapahtuma sattui. Luopumistilanteen kannalta tämä tarkoittaisi, että edunsaajan tulisi vakuutustapahtumasta tiedon saatuaan ilmoittaa vakuutusyhtiölle luopuvansa korvauksesta ja tehdä tämä vuoden sisällä tiedon saannista.¹⁵⁰ Siinä tapauksessa, että luopuja olisi nimeltä määrätynä edunsaajana, olisi hänen annettava erikseen tahdonilmaisu perinnöstä luopuessaan ja vakuutuskorvauksesta luopuessaan, koska lain 47 §:n mukaisesti

¹⁴⁸ Puronen 2009, s. 214–215.

¹⁴⁹ Kangas 1995, s. 160–162.

¹⁵⁰ Rabinä 2007, s. 410–411.

edunsaajamääräyksen nojalla vakuutussumma ei kuulu kuolinpesään. Silloin, kun edunsaajamääräystä ei ole lainkaan, vakuutussumma kuuluu kuolinpesään, joten siitä luopumista perillisen ei tarvitse pohtia erikseen, vaan luopuminen tapahtuu samalla tahdonilmaisulla.

Toisaalta voitaisiin myös katsoa, että vakuutus sopimukseen perustuva saatava ei ole samanlaista kuin perintönä tai testamentilla saatu omaisuus. Siitä ei ole mitään erityis mainintaa luopumissääntelyssä perintökaareissa, ulosotto- ja konkurssilaeissa saattaka vakuutus sopimus laissa itsessään, joten voitaisiin ajatella, ettei lainsäätaja ole halunnut mahdollistaa siitä luopumista. Ulosotto kaareissa on lähtökohtaisesti mahdollistettu minkä tahansa varallisuus arvoisen etuuden ulosmittaus, silloin kun sitä ei nimenomaisesti ole kielletty, ja ne etuudet, mistä velallisella on katsottava olevan oikeus luopua sijaantulijan hyväksi, on listattu erikseen. Rabinän mukaan kenelläkään ei ole velvollisuutta ottaa vastikkeetonta etuutta vastaan¹⁵¹, mutta ulosotto kaari mahdollistaa ulosmittaus kelpoiseksi myös riittävästi yksilöidyn saatavan, jollaiseksi henkivakuutus korvaus olisi katsottavissa. Tällöin lähtökohdaksi voitaisiin ottaa, että korvauksen siirtäminen velkojien ulottumattomiin olisi UK 3:84:n mukaisesti velkojien oikeutta loukkaavaksi oikeustoimi, joka voitaisiin takaisinsaantilain mukaisilla perusteilla peräyttää nostamalla takaisinsaantikanne.

Haastateltavana ollut kihlakunnanvouti Visa Kallio totesi, ettei hän tai hänen kollegansa ole törmänneet henkivakuutus korvauksesta luopumiseen ulosmittaustilanteissa, joten asia on vielä ratkaisematta. Kallion näkemyksen mukaan riippuisi vakuutus sopimuksen ehdoista, miten luopumiseen suhtauduttaisiin jos edunsaajamääräys olisi voimassa vain yhden nimetyn edunsaajan hyväksi eikä korvauksen siten katsottaisi kuuluvan kuolinpesään. Tuomioistuimet tulevat todennäköisesti jossain vaiheessa ottamaan asiaan kantaa

¹⁵¹ Ibid, s. 412.

5. Velkojen oikeussuojakeinoja

5.1. Takaisinsaanti velkojen suojana

5.1.1. Ulosottotakaisinsaanti

Siviilioikeudellisesti muutoin päteviin ja tehokkaisiin oikeustoimiin on mahdollista puuttua, jos oikeustoimen on katsottava loukkaavan velkojin saamisoikeutta. Silloin oikeustoimi voidaan julistaa velkojia kohtaan tehottomaksi, ja se peräytyy eli siirretyt varat tai omaisuus palautuvat takaisin velalliselle, niin että niitä voidaan käyttää velan maksuun. Tämä on mahdollista takaisinsaannista konkurssipesään annetun lain (758/1991) eli takaisinsaantilain nojalla.¹⁵² Takaisinsaantimenettely merkitsee siten ylimääräistä velkojien suojaa. Kyseessä on kaikkia insolvenssimenettelyjä koskeva instituutio, sillä se on käytettävissä kaikkien maksukyvyttömyysmenettelyjen yhteydessä.¹⁵³ Kokonaisarviona oikeusjärjestelmämme on takaisinsaannille varsin myönteinen.¹⁵⁴

Aikaisemmissa luvuissa on kerrottu, millä edellytyksillä perinnöstä ja testamentista luopuminen tapahtuu tehokkaasti. Jos velallisperillinen ei luovu oikeudestaan oikea-aikaisesti ja muotovaatimuksia noudattaen, hänen katsotaan ryhtyneen perintöön PK 16:2:n mukaisesti ja sitten disponoineen siitä edelleen. Tällöin oikeustoimea pidetään vastikkeettomasti tai alivastikkeellisesti tehtynä perintöosuuden luovutuksena, joka on katsottavissa perillisen antamaksi lahjaksi.¹⁵⁵

¹⁵² Tuomisto 2012, s. 1.

¹⁵³ Linna & Leppänen 2014, s. 647. Takaisinsaantia on siten mahdollista vaatia myös yrityssaneerausmenettelyssä ja yksityishenkilön velkajärjestelyssä. Velkajärjestelylain 60 §:n mukaisesti takaisinsaantia voi vaatia samoilla perusteilla kuin konkurssissa. Tämä on mahdollista vain velkojan vaatimuksesta ja takaisinsaanti tulee vain sitä vaatineen velkojan hyväksi. Niemi-Kiesiläinen 1995, s. 185.

¹⁵⁴ Koulu 1999, s. 3. Muissa pohjoismaissa takaisinsaanti ei ole mahdollista ulosottomenettelyssä. Suomessa tämä on haluttu taata muun muassa siksi, ettei velkojan tarvitsisi hakea velallista konkurssiin, vaan häntä loukkaava oikeustoimi voitaisiin peräyttää helpommin. Linna & Leppänen 2014, s. 648.

¹⁵⁵ Aarnio & Kangas 2009, s. 654.

Asia on tullut ratkaistavaksi muun muassa seuraavassa tapauksessa

KKO 1990:179: Ulosottovelallinen oli perinnönjättäjän kuoleman jälkeen luovuttanut pesänosuutensa vastikkeetta yhdelle kanssaperillisistään. Hänen katsottiin ulosottolain 3 luvun 35 §:ssä tarkoitetuin tavoin luopuneen omaisuudestaan velkojansa vahingoksi.

Ulosotossa takaisinsaantisääntely toimii siten, että menettelysäännökset ovat ulosottokaaren kolmannessa luvussa ja varsinaiset takaisinsaantiperusteet aikarajoineen takaisinsaannista konkurssipesään annetussa laissa (758/1991).¹⁵⁶

UK 3:84:n mukaan ulosottoa hakeneen velkojan oikeutta loukkaava oikeustoimi tai siihen vaikutukseltaan rinnastettava menettely, järjestely tai muu toimenpide voidaan hakijan kanteen johdosta tuomioistuimen päätöksellä peräyttää takaisinsaannista konkurssipesään annetussa laissa säädetyillä perusteilla. Ulosoton hakija ja sivullinen voivat lisäksi vaatia mainitussa laissa tarkoitettua korvausta, tuottoa ja korkoa sekä vastikkeen palauttamista tai sitä koskevan velvollisuuden poistamista.

Takaisinsaanti tulee kyseeseen vain siltä osin kun velkojan saatavalle ei kerry suoritusta velallisen omasta riidattomasta omaisuudesta. Vaikka ulosottokaaren perussääntönä on, ettei sivullisen omaisuutta saa ulosmitata (UK 4:9), laajenee ulosmittaus takaisinsaannissa koskemaan myös sinällään pätevästi sivulliselle siirrettyä omaisuutta. Sivullisen tulee tällöin sietää peräytyvään omaisuuteen kohdistuva ulosmittaus velallisen velasta, mutta mahdollisen ylijäämän hän saa pitää.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Havansi 2009, s. 558.

¹⁵⁷ Linna & Leppänen 2014, s. 649.

Takaisinsaanti toimii osaltaan preventiivisenä keinona estäen velallisen ylimääräiset keinottelut velkojien välttelyssä; velallinen kun saattaa etenkin ulosotossa olla maksukyvyttömyyden sijaan lähinnä maksuhaluton.¹⁵⁸

Jos velkojalle selviää, että velallinen on menetellyt häntä loukkaavasti siten, että hän on siirtänyt omaisuuttaan pois velkojan ulottuvilta antamalla sitä sivullisen omistukseen, on hänen toimittava aktiivisesti saadakseen omaisuus palautetuksi. Ulosottomiehellä ei ole velvollisuutta tai oikeutta toimia asiassa oma-aloitteisesti, vaan velkojan tulee nostaa tuomioistuimessa takaisinsaantikanne oikeustoimen peräyttämiseksi. Ulosottomiehen on kuitenkin todennäköisen takaisinsaantiperusteen huomattuaan ilmoitettava velkojalle havaitsemastaan UK 3:91:n mukaisesti, jotta velkoja voi itse harkita, lähteekö ajamaan kannetta. Asian ollessa kiireinen ulosottomies voi myös asettaa sivulliselle luovutetun omaisuuden väliaikaiseen takavarikkoon UK 8:14:n mukaisesti. Tämä voidaan tehdä myös sen välttämiseksi, ettei sivullinen ehdi hukata eli myydä tai luovuttaa omaisuutta jollekin kolmannelle taholle.¹⁵⁹

Ulosottomiehen on oltava toimissaan puolueeton, mutta hänen on myös viran puolesta edistettävä velkojien maksunsaantia. Ulosottomiehen informointi hakijavelkojalle on käytännössä yleensä ainoa keino, jolla velkoja saa riittävää tietoa velallisen toimista ja pystyy siten päättämään, haluaako nostaa takaisinsaantikanteen. Velallisella ei ole velvollisuutta ilmoittaa toimistaan velkojalle, mutta UK 3:52:n 7 kohdan mukaan velallisen tulee vastata ulosottomiehen tiedusteluun mahdollisista lahjoituksista ja muista oikeustoimista, jotka olisivat kanteella peräytettävissä.¹⁶⁰

5.1.2. Konkurssitakaisinsaanti

Ulosottotakaisinsaanti on yksittäisen velkojan oikeussuojakeino, silloin kun velallista ei ole asetettu konkurssiin. Tällöin takaisinsaannin vaatiminen tapahtuu velkojan omasta aloitteesta ja hänen omaan lukuunsa. Konkurssissa taasen on kyse velkojakollektiivista, joka valvoo saataviaan konkurssipesästä. Näin ollen

¹⁵⁸ Ibid, s. 650.

¹⁵⁹ Havansi 2009, s. 557–558.

¹⁶⁰ Linna & Leppänen, s. 653.

velkojia vahingoittaviin toimiin puututaan kaikkien velkojien hyödyksi. Konkurssilain 4:5:n mukaisesti konkurssivelallisen on myötävaikutettava omaisuuden haltuunottoon ja 14:5:n mukaan pesänhoitajan tehtävänä on muun muassa ottaa konkurssiin kuuluva varallisuus hallintaansa sekä tarpeen vaatiessa vaatia oikeustoimien peräyttämistä ja omaisuuden palauttamista pesään. Pesänhoitaja valvoo siten konkurssipesää velkojien yhteiseen lukuun. Viime kädessä päätävältä konkurssissa kuuluu kuitenkin velkojille.¹⁶¹

Takaisinsaanti konkurssissa tapahtuu siten samojen perusteiden nojalla kuin ulosotossakin. Kaikkien velkojien hyödyksi tapahtuva takaisinsaanti vahvistaa yhteistoimintaa ja kannustaa velkojia olemaan turvautumatta yksilölliseen, mahdollisesti aggressiiviseenkin perintään. Takaisinsaantivaatimuksia saavat takaisinsaantilain 23 §:n mukaisesti esittää sekä pesänhoitaja että velkoja, joka on valvonut saatavansa konkurssissa ja vaatimuksen voi esittää joko nostamalla kanteen tai tekemällä muistutus valvontaa vastaan. Käytännössä vaateet ovat poikkeuksetta pesänhoitajan esittämiä.¹⁶²

Takaisinsaanti konkurssissa on huomattavasti yleisempää kuin takaisinsaanti ulosottomenettelyssä. Syynä mitä ilmeisimmin ovat niin rakenteelliset kuin taloudellisetkin seikat. Ulosottovelkojalta vaaditaan enemmän omatoimisuutta, joten hän ei saa konkurssivelkojien tapaan tukea muilta velkojilta. Ulosottovelkoja myös kantaa yksin riskin siitä, ettei takaisinsaantikanne mene läpi ja kulut jäävät kantajan maksettavaksi.¹⁶³

5.1.3. Takaisinsaantiperusteet ja takaisinsaannin vaikutukset

Takaisinsaantia voidaan vaatia takaisinsaantilaista ilmenevillä perusteilla, joita ovat sekä yleinen takaisinsaantiperuste että erityiset takaisinsaantiperusteet. Yleisellä takaisinsaantiperusteella viitataan takaisinsaantilain 5 §:ään, jonka mukaisesti oikeustoimi voidaan peräyttää, jos sillä yksin tai yhdessä muiden toimenpiteiden kanssa on sopimattomasti siirretty omaisuutta pois velkojien

¹⁶¹ Koulu 2009 a, s. 220.

¹⁶² Koulu 2009 a, s. 306, 333–334.

¹⁶³ Koulu 2009 a, s. 307–308. Huom. Yksityishenkilön velkajärjestelyssä takaisinsaanti on jäänyt lähes tuntemattomaksi, mikä ilmentää sitä seikkaa, että velkojat ovat halukkaampia vaatimaan takaisinsaantia likvidaatio- kuin rehabilitaatiomenettelyssä.

ulottuvilta. Peräytymisen edellytyksenä on, että velallinen oli oikeustointa tehtäessä maksukyvytön tai että oikeustoimi osaltaan johti velallisen maksukyvyttömyyteen. Jos peräytettävänä on lahja, edellytyksenä on, että velallinen oli oikeustointa tehtäessä ylivelkainen, tai että se johti ylivelkaisuuteen. Lisäksi edellytetään, että toinen osapuoli tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää maksukyvyttömyydestä tai ylivelkaisuudesta taikka oikeustoimen merkityksestä velallisen taloudellisille oloille sekä seikoista, joiden vuoksi oikeustoimi oli sopimaton. Velallisen läheisen katsotaan tienneen edellä mainituista seikoista, ellei saateta todennäköiseksi, ettei hän tiennyt eikä hänen pitänyt tietää niistä. Kyseinen takaisinsaantiperuste mahdollistaa kaikenlaisten oikeudellisten määräämistöimien peräyttämisen ja siihen voidaan vedota myös silloin, kun takaisinsaanti olisi mahdollista myös jollain erityisellä perusteella.¹⁶⁴

Tähän takaisinsaantiperusteeseen vedottaessa näyttövaikeudet voivat kuitenkin olla liian merkittävät tehokkaan takaisinsaannin turvaamiseksi. Velkojan tulee kyetä osoittamaan velallisen olleen ylivelkainen jo ennen oikeustoimen tekemistä, eli tässä tapauksessa ennen perinnöstä luopumista, tai että perinnöstä luopuminen johti ylivelkaisuuteen. Velkojan on osoitettava oikeustoimen tosiasiallinen vaikutus velallisen maksukyvyille sekä verrattava tilannetta siihen hypoteettiseen tapahtumainkulkuun, joka olisi ollut seurauksena, jos oikeustointa ei olisi suoritettu. Näytön hankkiminen ylivelkaisuudesta voi tällöin osoittautua hankalaksi, etenkin ulosottovelkojalle, jolla ei ole velkojakollektiivin tukea.¹⁶⁵

Objektiiviseen takaisinsaantiperusteeseen tukeuduttaessa lähdetään siitä olettamasta, että tietyn tyyppiset oikeustoimet ovat tyyppillisesti velkojia vahingoittavia, koska velallinen siirtää niillä omaisuutta muualle. Tällöin velkojan ei tarvitse esittää näyttöä velallisen maksukyvyistä taikka vastapuolen vilpillisestä mielestä,¹⁶⁶ joten takaisinsaannin vaatiminen objektiivisella perusteella on velkojalle helpompaa. Kaiston mukaan lahjan tai lahjanluonteisen oikeustoimen peräyttämistä vaadittaessa ei ole tarpeen osoittaa antajan lahjoittamistahtoa eikä pohtia hänen motiivejaan. Oikeustoimea voidaan aina pitää lahjana suhteessa velkoihin, jos lahjan antaja ja saaja ovat tietoisia vastikkeettomuudesta tai

¹⁶⁴ HE 102/1990 vp, s. 16, Tuomisto 2012, s. 78.

¹⁶⁵ Tuomisto 2012, s. 105, HE 102/1990 vp, s. 17–18.

¹⁶⁶ HE 102/1990 vp, s. 17–18.

alivastikkeellisuudesta.¹⁶⁷ Vastikkeettomien luovutusten peräyttäminen on takaisinsaannin luonnollisin osa-alue siksi, että se on helposti katsottavissa velallisen moraalittomaksi keinotteluksi, jonka tarkoituksena on velkojien vahingoittaminen.¹⁶⁸

Takaisinsaantilain 6 §:n nojalla voidaan peräyttää velallisen antama lahja, joskin oikeustoimen on tällöin täytettävä lahjan tunnusmerkit.¹⁶⁹ Aarnion ja Kankaan mukaan perinnöstä luopuminen, siten että se tapahtuu joko liian myöhään tai perintöön ryhtyen, katsotaan olevan peräytettävissä oleva lahja sijaantulijalle.¹⁷⁰ Peräytettäväksi voivat tulla kaikenlaisten esineiden ja oikeuksien vastikkeettomat ja alivastikkeelliset luovutukset,¹⁷¹ joten sillä, mitä perintö sisältää, ei ole merkitystä.

Jos takaisinsaantikanne menestyy, täytyy sivullisen eli tässä tapauksessa velallisperillisen sijaantulijan palauttaa peräytyneeksi määrättävä omaisuus. Ulosottokaaren 3:89:n mukaisesti sivullinen on velvollinen luovuttamaan peräytyneeksi määrätyn omaisuuden sekä tuomitun korvauksen, tuoton ja koron ulosottomiehelle. Varoista on vähennettävä määrä, joka tuomioistuimen päätöksen mukaan on maksettava sivulliselle. Tällä tarkoitetaan sivullisen omaisuuteen panemia kustannuksia taikka hänen suorittamaansa vastiketta. Myös mahdollinen ylijäämä, joka jää, kun hakijan saatava ja mahdolliset oikeudenkäyntikulut on maksettu, tulee palauttaa sivulliselle.¹⁷² Palautusvelvollisuudesta säädetään myös takaisinsaantilaissa, jonka 15 §:n mukaan takaisinsaannin menestyessä sivullisen on palautettava velalliselta saatu omaisuus konkurssipesään. Pykälässä säädetään myös, että mikäli omaisuus ei ole enää palautettavissa, voidaan sivullinen velvoittaa maksamaan omaisuuden arvon mukainen korvaus.

Edellä esitetyn mukaisesti takaisinsaanti on mahdollista myös perinnöstä luopumistilanteissa. Tämä edellyttää kuitenkin perilliseltä melkoista huolimattomuutta sekä tietämättömyyttä menettelytavoista. Toki ei ole mitenkään mahdotonta, että perillinen ei tietäisi, kuinka luopua perinnöstä tai testamentilla

¹⁶⁷ Kaisto 2006, s. 42–44.

¹⁶⁸ Koulu 2009 a, s. 319.

¹⁶⁹ Ingström 2009, s. 31.

¹⁷⁰ Aarnio & Kangas 2009, s. 654.

¹⁷¹ Tuomisto 2012, s. 531.

¹⁷² HE 216/2001 vp, s. 179, Linna & Leppänen 2014, s. 678–679.

tulevasta omaisuudesta oikea-oppisesti ja toimisi virheellisesti, jolloin takaisinsaantivaateen tekeminen tulisi kyseeseen. Ulosotossa, jossa kyse on nopeuskilpailusta velallisperillisen ja velkojan välillä, on hyvinkin mahdollista, että aktiivinen velkoja hakee ulosmittausta ennen kuin perillinen ehtii luopua osuudestaan. Ulosmittauspäätöksen jälkeen tapahtuva luopuminen on suoraan UK 4:78:n nojalla tehotonta velkojiin nähden. Tarpeeksi ajoissa mutta muutosäännösten vastaisesti tapahtuneesta luopumisesta velkojalla on selkeä takaisinsaantikanteen peruste. Sen sijaan on melko epätodennäköistä, että perillinen konkurssitilanteessa menettäisi mahdollisuutensa luopua perinnöstä. Konkurssissa perilliselle on kuitenkin annettu aikaa kolme kuukautta perillisen kuolemasta luopua perinnöstä, joten perillisen tulisi olla varsin valveutumaton, jos hän yrittäisi vielä tämän jälkeen siirtää omaisuutensa sijaantulijoille.

5.1.4. Vähäarvoinen omaisuus ja luopumisen tarve

Perinnöstä luopumista tutkiessa voidaan myös arvioida luopumisen tarvetta. Silloin, jos kyseessä on varsin pieni jäämistö, jossa jaettavana ei ole juuri muuta kuin irtaimistoa, ei velallisperillisen välttämättä tarvitse luopua perinnöstä. Ulosottokaaren 4 luvun 16 §:n mukaan sellaista omaisuutta ei saa ulosmitata, josta hakijalle tai hakijoille kertyisi omaisuuden arvo ja muut olosuhteet huomioon ottaen vähäisenä pidettävä määrä sen jälkeen, kun täytäntöönpanokulut, ulosottomaksut sekä saatavat, joista omaisuus vastaa, on suoritettu. Jos ulosmittaus havaitaan turhaksi vasta omaisuutta myytäessä, ulosottomiehen tulee peruuttaa ulosmittaus itseoikaisuna, jos se on mahdollista. Mitään kiinteää euromääräistä alarajaa ei ulosmittauskertymälle ole asetettu, vaan tämä on jätetty tapauskohtaisesti ratkaistavaksi. Määrän tulisi kuitenkin olla selvästi suurempi kuin UK 4:17:ssa säädetty vähimmäiskertymä.¹⁷³

Kuten kappaleessa 3.1.2 on todettu, kuolinpesäosuutta ulosmittattaessa omaisuus konkretisoituu esinetasolle vasta perinnönjaossa, eli ulosmittauksen kohteena on jakamaton osa kuolinpesästä. Ulosottomiehen tulee siten arvioida koko jäämistön

¹⁷³ HE 13/2005 vp, s. 50. Vähimmäiskertymästä säädetään valtioneuvoston asetuksessa ulosottomenettelystä annetun valtioneuvoston asetuksen muuttamisesta, jonka 4 luvun 11 §:n mukaan vähimmäiskertymä on 40 euroa.

arvoa ulosmittausmahdollisuuksia punnitessaan. Harkinnassa on huomioitava omaisuuden arvo ja muut olosuhteet, kuten esimerkiksi realisoinnin vaikeus. Usein ulosottomies joutuu tekemään päätöksen hieman kiireellä,¹⁷⁴ varsinkin kun perinnöstä luovuttaessa nopeus ratkaisee. Jos ulosottomies havaitsee ulosmittauksen turhaksi vasta jälkikäteen omaisuutta myytäessä, on hänen palautettava omaisuus velalliselle.¹⁷⁵

Myös takaisinsaantilaisissa on otettu huomioon annetun lahjan vähäarvoisuus. Takaisinsaantilain 6.4 §:n mukaan palautettavaksi ei voida vaatia sellaista lahjaa, joka ei ole epäsuhteessa velallisen taloudelliseen asemaan. Lahjan suuruus on siten verrannollinen velallisen omaan tilanteeseen.¹⁷⁶ Jos perinnöstä luopuminen tehottomasti olisi muutoin katsottava takaisinsaantilain 6 §:n nojalla peräytettäväksi lahjaksi, on myös tulkittavissa, että hyvin vähäinen pesäosuus ei voisi tulla peräytettäväksi.

Pykälien nojalla olisi arvioitava, että vähäisestä, lähinnä irtaimistosta koostuvasta omaisuudesta luopumista ei tarvitsisi harkita jos tavoitteena on vain välttää omaisuuden joutuminen velkojen maksuun. Silloin jos perillinen kuitenkin nimenomaisesti haluaa luovuttaa omaisuuden sijaantuloilleen, tai ei vain halua sitä itse, voi hän tuki luopua perinnöstä ilmoituksella. Vähäarvoisen omaisuuden kohdalla ei tosin mene perintö- tai lahjaveroakaan, joten sinänsä perillinen voisi lahjoittaa omaisuuden normaalisti omille lapsilleen perinnönjaon jälkeen.

5.2. Sallittu suunnittelu ja kielletyt järjestelyt

5.2.1. Käyttöoikeustestamentti

Huolellisella etukäteissuunnittelulla perinnönjättäjä voi järjestää jäämistönsä siten, että veloissa oleva perillinen pääsee nauttimaan perinnöstä tarvitsematta kuitenkaan pelätä sen menevän ulosottoon tai konkurssipesään. Perintökaaren 12 luvussa säädetään käyttöoikeustestamentista, jonka avulla omistusoikeus

¹⁷⁴ Linna & Leppänen 2007, s. 48.

¹⁷⁵ Linna & Leppänen 2007, s. 49.

¹⁷⁶ HE 102/1990 vp, s. 50.

siirretään yhdelle taholle ja hallintaoikeus toiselle taholle. Tällöin perilliselle turvataan nautinta ja varmistetaan samalla, että omaisuus säilyy suvussa. PK 12:3:n mukaan sillä, joka on testamentilla saanut käyttöoikeuden omaisuuteen, on oikeus hallita sitä ja saada sen tuotto. PK 12:6:n mukaan kohteen omistaja ei saa luovuttaa taikka pantata käyttöoikeuden alaista omaisuutta saatikka muutoin määrätä siitä ilman käyttöoikeuden haltijan lupaa. Käyttöoikeuden haltijan asema on siten varsin pitkälle suojattua.¹⁷⁷

Käyttöoikeuden saanut perillinen pääsee nauttimaan omaisuudesta haluamallaan tavalla. Hallussapidon lisäksi käyttöoikeuden haltija saa itselleen myös omaisuudesta kertyvät tuotot, kuten korkotulot, vuokratulot, osinkotulot ja maatila-, yritys- sekä metsän tuotot. Hänellä on siis oikeus käyttää omaisuutta aktiivisesti hyödykseen.¹⁷⁸ Haltija saa lisäksi PK 12:4:n mukaisesti tehdä luovutuksia käyttöoikeuden alaisesta omaisuudesta myös ilman omistajan lupaa, jos ne ovat tarpeen omaisuuden huolellisen hoidon taikka uudistamisen kannalta. Luovutukset ovat hyväksyttäviä myös jos omaisuus on yritykseen kuuluvaa ja säännöllisen tavaravaihdon kannalta tarpeen.¹⁷⁹ Käyttöoikeuden haltijan velvollisuutena on vastata tarpeellisista kuluista, jotka ne ovat sen laatuista, että ne tulee kattaa hallinta-aikana saatavilla tuotoilla (PK 12:3). Jos tuotot eivät riitä tarpeellisiin kustannuksiin, vastaa käyttöoikeuden haltija niistä omilla varoillaan. Kustannuksia voivat olla esimerkiksi sähkölaskut, yhtiövastikkeet, kiinteistöverot ja mm. jäte- ja vesimaksut.¹⁸⁰

Käyttöoikeustestamentti on keino, jolla voidaan etukäteen estää omaisuuden joutuminen perillisen velkojan käsiin. Käyttöoikeus on perintökaaren nojalla luovutuskelvoton oikeus, joten sitä ei myöskään voida ulosmitata käyttöoikeuden haltijalta. Omaisuuden tuotto voi kuitenkin olla pakkotäytäntöönpanon kohteena. Konkurssin osalta tämä ei tule kyseeseen, koska konkurssilain 5:1.1:n mukaisesti konkurssin alkamisen jälkeen saatu omaisuus ei kuulu konkurssipesään. Tuotto on kuitenkin ulosmitattavissa.¹⁸¹ Käyttöoikeustestamentti on toimiva keino myös

¹⁷⁷ Aarnio & Kangas 2008, s. 619. Käyttöoikeustestamentti on myös verosuunnitteluväline.

Käyttöoikeudesta ei käyttöoikeuden haltijan tarvitse maksaa perintöveroa ja omistajankin verotuksesta vähennetään käyttöomaisuuden pääomitetty arvo. Puronen 2008, s. 122.

¹⁷⁸ Kolehmainen & Räbinä 2012, s.128–129.

¹⁷⁹ Lohi 2007, s. 200. Huom. Itse käyttöoikeutta ei kuitenkaan saa PK 12:4:n mukaan luovuttaa.

¹⁸⁰ Aarnio & Kangas 2008, s. 624–625, Kolehmainen & Räbinä 2012, s. 136.

¹⁸¹ Rautiala 1967, s. 316, Kolehmainen & Räbinä 2012, s. 142–143.

siltä kannalta, että veloissa onkin käyttöoikeuden kohteena olevan omaisuuden omistaja. PK 12:7:n mukaan käyttöoikeuden alaista omaisuutta ei saa ulosmitata omistajan velasta, paitsi jos se on kiinnityksen perustella tai muutoin velan vakuutena tai kyseessä on velka, josta omistaja vastaa PK 21 luvun perusteella.

Käyttöoikeustestamentti on siten varsin tehokas instrumentti, jos vain perittävä itse on tarpeeksi aktiivinen ja tajuaa tehdä sellaisen. Se mahdollistaa omaisuuden siirtymisen likipitään kaikenlaisen pakkotäytäntöönpanon ulottumattomiin, koska oikeutta ei voida ulosmitata käyttöoikeuden haltijan eikä pääsääntöisesti omistajankaan velasta.¹⁸² Käyttöoikeustestamentilla perittävä voi siten taata hyödyn velallisperilliselle ja samalla turvata omaisuuden säilymisen suvussa.

5.2.2. Keinotekoiseksi katsottava luopuminen

Kuten tutkielmassa on tullut esille, huolellisella etukäteisellä suunnittelulla perittävän ja perillisen on yhdessä mahdollista järjestellä jäämistöä monella tavoin. Käyttöoikeustestamentti on paras järjestely turvata velallisena olevalle perilliselle oikeus hyödyntää omaisuutta vailla pelkoa siitä, että omaisuus ulosmitattaisiin häneltä. Aina ennalta varautuminen ei kuitenkaan onnistu joko perittävän äkillisen kuoleman taikka esimerkiksi kommunikaatiovaikeuksien vuoksi.

Tällöin perillistä saattaa houkuttaa turvautuminen järjestelyyn, jolla hän nimellisesti siirtää omaisuuden omistusoikeuden toisaalle, vaikka tosiasiallinen käyttö säilyisi hänellä itsellään. Etenkin velkaisuuden uhatessa tai ylivelkaisuustilanteessa velallinen voi haluta siirtää omaisuuden jollekin itselleen läheiselle taholle, jolloin hän kuitenkin tosiasiallisesti voisi käyttää siihen muodollista määräysvaltaa.¹⁸³

Menettelyn torjumiseksi on nimenomainen säännös ulosottokaarella, jonka 4 luvun 14 §:n mukaan väite siitä, että omaisuus kuuluu sivulliselle, ei estä omaisuuden ulosmittaamista. Näin voidaan tehdä, jos havaitaan, että sivullisen asema pohjautuu sellaiseen järjestelyyn, jolle annettu oikeudellinen muoto ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta. Tämä voidaan havaita muun muassa siten, että velallinen käyttää omaisuuteen omistajan määräysvaltaa tai

¹⁸² Aarnio & Kangas 2008, s. 648.

¹⁸³ Marttila 2006, s. 769.

kohdistaa omaisuuteen muita omistuskompetenssia osoittavia toimia tai saa järjestelystä joitain etuja. Edellytyksenä ulosmittaukselle on myös, että järjestelyä ilmeisesti käytetään ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa eikä hakijan saatavaa todennäköisesti muutoin saada perityksi velalliselta kohtuullisessa ajassa. Velalliselle ja sivulliselle on kuitenkin annettava mahdollisuus tulla kuulluksi, jollei se tuntuvasti vaikeutua täytäntöönpanoa. Omaisuutta ei saa ulosmitata jos sivullinen saattaa todennäköiseksi, että se loukkaa hänen todellista oikeuttaan.

Pykälä mahdollistaa ulosottomiehelle oikeuden ulosmitata omaisuus suoraan, eikä velkojien tarvitse turvautua takaisinsaantimenettelyyn. Menettely merkitsee tällöin puuttumista siviilioikeudellisesti sinänsä pätevään oikeustoimeen.¹⁸⁴ Kyse ei ole valeoikeustoimesta, jolla oikeusvaikutusta ei ole tarkoitukseen saada aikaiseksi. Sen sijaan kyse on keinotekoisesta varallisuusjärjestelystä, jolla tarkoitus on aikaansaada muodollisjuridinen omistus vailla todellisia omistajan oikeuksia.¹⁸⁵ Siviilioikeudellisesti päteviin oikeustoimiin on oltava mahdollista puuttua, koska oikeuksien väärinkäytölle ei tule antaa juridista suojaa, ja ulosoton tehostaminen parantaa markkinataloutta, kun velkojille taataan paremmin pääsy oikeuksiinsa.¹⁸⁶ Kuten Linna ja Leppänen asian ilmaisevat: ”Sääntelyllä pyritään estämään sinänsä laillisilla juridisilla muodoilla tapahtuva ”kikkailu ja keinottelu” velkojien vahingoksi.”¹⁸⁷

Ulosottokaaren keinotekoista järjestelyä vastaava pykälä on myös konkurssilaisissa. Konkurssilain 5 luvun 11 §:n mukaan omaisuus, jonka väitetään kuuluvan sivulliselle, kuuluu konkurssipesään, jos sivullisen asema perustuu sellaiseen varallisuus- tai muuhun järjestelyyn, jolle annettu oikeudellinen muoto ei vastaa järjestelyn tosiasiallista sisältöä tai tarkoitusta, ja jos sellaista muotoa ilmeisesti käytetään täytäntöönpanon välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa. Järjestelyn tosiasiallista sisältöä tai tarkoitusta arvioitaessa on otettava huomioon velallisen käytettävissä oleva, omistajan määräysvaltaan

¹⁸⁴ HE 275/1998 vp, s. 8.

¹⁸⁵ Kukkonen 2008, s. 521–522.

¹⁸⁶ Pöyhönen 2001, s. 313, 319.

¹⁸⁷ Linna & Leppänen 2007, s. 141.

verrattava valta, omistajan toimiin verrattavat toimet sekä velallisen järjestelystä saamat edut ja muut vastaavat seikat.¹⁸⁸

Perinnöstä luovuttaessa kyseessä voisi olla esimerkiksi perintökiinteistö tai asunto, joka on ollut suvussa pitkään ja jonka velallinen pyrkii säilyttämään suvun omistuksessa. Velallisperillinen luopuu omaisuudesta muodollisesti oikein sijaantulijansa hyväksi, mutta hän esimerkiksi asuu asunnossa maksaen sen kulut. Samoin hän voi esimerkiksi luopua kesämökkikiinteistöstä, mutta samalla vastata ja määrätä sen ylöspidosta tai vaikka remontoida sitä. Kyseessä voi myös olla nimellisesti sijaantulijalle siirretty irtain omaisuus, jota velallinen pitää hallussaan ja käyttää aktiivisesti, kuten esimerkiksi arvokas auto tai vene.

Kun arvioidaan, onko kyseessä keinotekoinen järjestely, tulee turvautua kokonaisarviointiin. Tällöin on huomioitava muun muassa, kuka maksaa omaisuuden ylläpidosta (vesimaksut, sähkölaskut, verot et cetera), kenelle omaisuuden tuotto taikka siitä koituvat riskit kerääntyvät ja ottaako muodollinen omistaja ohjeita velalliselta tai onko hän sitoutunut toimimaan tämän ohjeiden mukaisesti.¹⁸⁹ Keinotekoisesta järjestelystä voidaan puhua, kun joku muu kuin nimellinen omistaja käyttää omistajan oikeuksia. Zittingin mukaan omistajan primäärioikeuden keskeisenä tunnusmerkkinä on käyttömahdollisuus ja päätäntävalta esineeseen. Jos jollakulla ei siten ole käyttövapautta esineeseen, ei voida katsoa hänellä olevan todellista omistusoikeuttakaan.¹⁹⁰

Esimerkiksi tapauksessa KKO 2005:97 B oli siirtänyt kesämökkikiinteistön omistusoikeuden A:lle siten, että A otti vastattavakseen kiinteistöön kohdistuvat lainat. Tämän jälkeen B oli kuitenkin yksin määrännyt kiinteistön käytöstä omistajan määräysvallalla ja päättänyt kiinteistöllä tapahtuvista mittavista rakennustöistä. Korkein oikeus katsoi kyseessä olleen silloisen ulosottolain 4 luvun 9 §:n mukainen ulosoton välttämiseksi tehty keinotekoinen järjestely.¹⁹¹

¹⁸⁸ Pykälät ovat vaikutuksiltaan vastaava, toistensa ”sisarpykälät”, joten niiden eroavaisuuksia ei lähdetä tässä pohtimaan, kts. Linna & Leppänen 2007, s. 142

¹⁸⁹ HE 275/1998 vp, s. 14.

¹⁹⁰ Zitting 1951, s. 25–26.

¹⁹¹ Kukkonen 2008, s. 785.

5.2.3. Ulosottomiehen toimivalta

Ulosottomiehellä on UK 4:14.3:n mukaan oikeus saada sivullisilta tietoja, jos hänellä on perusteltu syy epäillä kyseessä olevan keinotekoinen järjestely. Ulosottomiehen oikeudesta saada sivullisilta tietoja sekä sivullisten velvollisuudesta antaa tietoja säännellään ulosottokaaren 3 luvun 64–68 §:ssä. Tämä kattaa esimerkiksi oikeuden saada tietoja rahalaitokselta velallisen ja sivullisen tilitapahtumista. Myös esimerkiksi verottajalla on velvollisuus antaa tietoja verojen maksusta.¹⁹² Keinotekoisen järjestelyn sivuuttamiselle ei ole mitään määräaikaakaan ja ulosottomies voi ryhtyä selvittämään asiaa omasta aloitteestaan, velkojan pyynnöstä taikka ulkopuolisen vihjeen perusteella.¹⁹³ Haastattelemani kihlakunnanvouti Visa Kallio kertoi, että velallisen maksuliikennettä voidaan seurata, kun hänellä on jo velkoja ulosotossa. Näin tehdäänkin, kun epäillään mahdollisuutta keinotekoiseen järjestelyyn turvautumisesta, etenkin arvokkaiden kiinteistöjen osalta.

Jos järjestely katsotaan keinotekoiseksi, eli perinnöstä luopumisen tilanteissa velallinen käyttää omaisuutta omistajan päätösvallalla ja saa omaisuudesta merkittävää etua, ei väite sivullisen omistusoikeudesta estä omaisuuden ulosmittausta. Siitä, kuinka omaisuuteen on saatavan ylittävältä osin suhtauduttava, esiintyy hieman vaihtelevia näkemyksiä. Lindforsin näkemyksen mukaan UK 4:14:n soveltaminen merkitsee, ettei omaisuuden koskaan katsota siirtyneen pois velallisen varallisuuspiiristä. Hänen mukaansa, jos omaisuuden katsotaan siirtyneen pois velallisen varallisuuspiiristä, on velkojan turvaututtava UK 4:14:n sijasta takaisinsaantiin.¹⁹⁴ Kukkosen mukaan taas keinotekoisesta järjestelystä sivuuttaminen ei sinänsä tee järjestelyjä oikeudellisesti pätemättömiksi. Muodollinen omistus säilyisi täten sivullisella ja ulosmittauksesta saadun omaisuuden realisoinnin ja velkojen tyydyttämisen jälkeen ylijäävä osuus olisi palautettava sivulliselle UK 6:20:n mukaisesti.¹⁹⁵ Oman näkemykseni mukaan Kukkonen on lähempänä totuutta, koska ei ole syytä luokitella oikeustoimea kokonaan pätemättömäksi vaikka omaisuus joltain osin tulisi ulosmitatuksi.

¹⁹² Linna & Leppänen 2007, s. 165–166.

¹⁹³ Kukkonen 2008, s. 528.

¹⁹⁴ Lindfors 2008, s. 320–321. Hänen näkemyksestään on siten tulkittavissa, ettei sivulliselle palautuisi mitään ylijäämätilanteissa.

¹⁹⁵ Kukkonen 2008, s. 523.

5.2.4. Sivullisen oikeudet ja intressit

Sivulliselle on UK 4:14.2:n mukaan varattava tilaisuus tulla kuulluksi omistussuhteista. Hänellä on näyttötaakka intressiensä loukkaamisesta ja jos sivullinen saattaa todennäköiseksi, että ulosmittaus loukkaa hänen todellista oikeuttaan, ei ulosmittaukseen saa ryhtyä. Tosin ulosottomies voi arvioida, ettei sivullisen näyttö ole uskottavaa, jolloin omaisuus voitaisiin kuitenkin ulosmitata. Tällöin sivullinen voisi joko valittaa ulosottomiehen ratkaisusta tai nostaa täytäntöönpanoriitakanteen.¹⁹⁶

Huomion arvoinen kysymys on sivullisen todelliset intressit. Velallisen itsensä esittämä väite siitä, että sivullinen omistaa omaisuuden ei riitä, vaan sivullisen pitää itse osoittaa todelliset omistussuhteet.¹⁹⁷ Se taas, onko sivullisella todellista intressiä todistaa omistusoikeutensa, voi olla kyseenalaista. Keinotekoisessa järjestelyssä sivullinen ei välttämättä hyödy itse muodollisesta omistussuhteestaan (tosin hän voi saada omistajana esiintymisestä esimerkiksi palkkiota), joten hänellä ei välttämättä ole halukkuutta riitauttaa ulosmittausta.¹⁹⁸ Lain esitöidenkin mukaisesti sivullisen intressiä ei voi ulosmittauksella loukata, jos hän on mukana menettelyssä vain välikappaleena.¹⁹⁹

Perinnöstä luovuttaessa voi kysymyksessä olla tilanne, jossa velallisena oleva perillinen ei tosiasiallisesti haluaisi omistuksen siirtyvän sijaantulijoilleen, mutta näkee luopumisen ainoana mahdollisuutena säilyttää esimerkiksi kiinteistö suvulla. Perillinen ei välttämättä ole edes hyvissä väleissä omien sijaantulojoidensa kanssa. Tällöin hän luopuu kiinteistöstä, mutta vain nimellisesti. Tosiasiallisesti luopuja vastaa omaisuudesta omistajan määräysvallalla ja kattaa myös kaikki kiinteistön kulut. Aktiiviset velkojat tai ulosottomies velallisen maksuliikennettä seuratessaan voivat huomata velallisen tosiasiallisesti käyttävän perintöomaisuutta, jolloin järjestely eli tässä tapauksessa luopuminen on mahdollista sivuuttaa ja omaisuus ulosmitata. Ei ole mitenkään sanottua, että perillisen sijaantulijat, jotka nimellisesti omaisuuden tuossa vaiheessa omistavat, haluaisivat riitauttaa ulosmittauksen.

¹⁹⁶ HE 275/1998 vp, s. 15. Jos taas ulosottomies ei sovelle UK 4:14 vaikka hakijan mielestä sitä tulisi soveltaa, voi hakija tehdä ulosottovalituksen, Kukkonen 2008, s. 528.

¹⁹⁷ Kukkonen 2008, s. 528.

¹⁹⁸ Linna 1999, s. 341.

¹⁹⁹ HE 275/1998 vp, s. 14.

Näyttökysymykset voivat edellä mainitussa tapauksessa olla varsin hankalia. Pelkästään se, että sukulainen saa käyttää esimerkiksi mökkiä, ei vielä riitä osoittamaan keinotekoisen järjestelyn olemassaoloa. Kukkosen mukaan perinnöstä luopumisen kaltaisessa oikeustoimessa vaaditaan varsin selkeää näyttöä velallisen todellisesta määräysvallasta.²⁰⁰ Näin ollen perinnöstä luopuneen velallisen tulisi varsin selkeästi ja todistettavasti käyttää omaisuutta omistajan tavoin, jotta luopuminen voitaisiin syrjäyttää ja myös, ettei ulosmittausta koskeva valitus menisi läpi.

²⁰⁰ Kukkonen 2008, s. 523.

6. Johtopäätökset

Tutkielman alussa tavoitteeksi asetettiin punnita velkojen mahdollisuutta saada suoritus saatavilleen verrattuna yksilön vapautteen määrätä osalleen tulevasta omaisuudesta. Työssä on tarkasteltu, mitä toimintamahdollisuuksia lakimme mahdollistaa velallisena olevalle perilliselle, joka ei halua perintöosuutensa menevän velkojen maksuun sekä velkojen oikeuksia ja toimintamahdollisuuksia.

Alkuun tutkielmassa tarkasteltiin, minkälainen oikeustoimi perinnöstä luopuminen on ja mitä perillisen on huomioitava. Luopuminen on jätetty lainsäädännössämme melko vapaamuotoisesti toteutettavaksi, joten luopumisen pätevyys ei yleensä jää kiinni muotovaatimuksista, kuten todistajien jääviydestä. Velallisena olevalle perilliselle on annettu laaja mahdollisuus harkita, antaako hän luopumistahdonilmaisunsa itse perittäväälle tämän eläessä vai luopuuko hän vasta jälkikäteen. Etukäteisellä luopumisella perillinen voi jossain määrin suunnitella jäämistön ohjautumista, mutta jälkikäteen luovuttaessa hän on vailla vaihtoehtoja. Jos hän tässä vaiheessa pyrkii antamaan lisämääräyksiä perinnön ohjautumisesta haluamilleen tahoille, merkitsee se heti puuttumista saantoon, jolloin luopumiseen ei ole mahdollista. Perillisellä täytyy tässä vaiheessa olla vakaa tahto välttää perintöosan joutuminen velkojen maksuun, koska hän ei pääse määräämään osuutensa kohtalosta.

Korostetusti on noussut esille se seikka, että suuri merkitys perinnöstä luovuttaessa, kuten perintöoikeudessa muutenkin, on perittävän omalla tahdolla. Perittävä saa testamentata jäämistönsä haluamalleen taholle ilman, että siihen voitaisiin puuttua. Perillisellä on toki oikeus normaalisti vaatia lakiosansa, mutta luopumishalukas perillinen ei varmasti vaadi sitäkään, jottei se menisi velkojen maksuun. Oikeus moittia lakiosaa ei siirry velkojille, koska säännös on korostetusti tarkoitettu suojelemaan perillistä itseään, ei niinkään velkojen oikeutta. Jos perittävä ja perillinen ovat molemmat tilanteen tasalla, ei velkojille jää paljon toimintavaihtoehtoja.

Takaisinsaantilainsäädännön uudistuksella velkojen asemaa on tarkoituksellisesti heikennetty. He eivät voi enää vaatia pesäosuuden käyttämistä velkojen maksuun, jos perillinen vain ymmärtää toimia riittävän ajoissa ja oikeamuotoisesti.

Luopuminen oman suvun omaisuudesta on oltava mahdollista, koska kyseessä on kuitenkin hyvin henkilökohtaiseksi luokiteltava omaisuus, jolla saattaa olla pitkä historia ja paljon tunnearvoa. Lain esitöiden mukaisesti perintö on hyvin sattumanvarainen ja velkojien kannalta epäluotettava saanto, johon perustuvaa luotonantoa ei tule sallia. Nähdäkseni kyse on sattumanvaraisuuden lisäksi siitä, että velalliselle on haluttu antaa mahdollisuus turvata itselleen tärkeän omaisuuden säilyminen suvun sisällä. Kaikenlaista omaisuutta ei siten tule voida alistaa pakkotäytäntöpanolle.

Tutkielma paneutui erityiskysymyksenä myös henkivakuutuskorvausten ulosmitattavuuteen sekä niistä luopumiseen. Ne ovat kiinnostava varallisuuserä, koska ne muistuttavat huomattavasti perintösaantoa mutta tulevat kuitenkin vakuutusyhtiöltä. Vakuutuslainsäädännössä korostetaan, etteivät korvaukset kuulu kuolinpesään, mikäli edunsaajamääräys on voimassa. Kuitenkin ne ovat hyvin paljon perinnön kaltaisia, koska muun muassa vero-oikeudellisesti niistä luopuminen on mahdollista. Verotus ja insolvenssioikeus eivät kuitenkaan ole suoraan yhteneväisiä, joten verotuksessa tehtyjen ratkaisujen perusteella ei voida päätellä, että luopuminen olisi automaattisesti velkojienkin kannalta mahdollista. Tämän osalta lainsäädäntömme tarvitsisi hienoista tarkennusta.

Jäämistösuunnittelun merkitys korostuu nykyisessä monimuotoisessa yhteiskunnassamme, jossa perheiden tilanteet voivat olla hyvinkin vaihtelevia. Uusioperheet ovat muokanneet perimystilanteita monenlaisiksi ja toisaalta hyvä sosiaaliturvamme takaa sen, ettei perinnöllä useinkaan ole enää taloudellisen turvaamisen merkitystä. Siksi on hyvin tärkeää, että perittävät ja perilliset saavat itse suunnitella omaisuutensa jakoa ja sen tulevaisuutta.²⁰¹ Jos perittävä ymmärtää tehdä veloissa olevan perillisen hyväksi käyttöoikeustestamentin, on se hyvä keino taata omaisuuden säilyminen suvulla ja antaa perilliselle mahdollisuus nauttia omaisuudesta vailla pelkoa ulosmittauksesta. On tärkeää, että tietynlaista suunnitteluvaraa on jätetty lainsäädäntöön, jotta perustuslain 15 §:n mukainen omaisuuden suoja on turvattu. Perittävän itse ollessa veloista vapaa, on hänen saatava sitovasti määrätä, miten hänen omaisuuttaan tullaan tulevaisuudessa käyttämään. Toisaalta myös luopuminen jälkikäteen on tärkeää mahdollistaa, jotta velallisella on mahdollisuus harkita vaihtoehtojaan perinnön suhteen.

²⁰¹ Rabinä 2014, s. 342.

Valveutuneen perillisen toimintamahdollisuudet ovat laajat, mutta lainsäädäntömme on harvinaisen suojea myös velkojille. Ensinnäkin nopeasti toimivalla velkojalla on hyvät mahdollisuudet saada perintöosuus ulosmitattua, koska ulosmittauspäätöstä ei tarvitse antaa edes velalliselle itselleen, jotta se olisi sitova. Toiseksi takaisinsaantioikeudet ovat erittäin laajat. Jos perillinen pyrkii luopumaan omaisuudestaan joko puuttamalla siihen taikka liian myöhään, on velkojalla hyvät mahdollisuudet peräyttää tämä oikeustoimi. Pohjoismaisessa vertailussa takaisinsaantilainsäädäntömme on velkojille erittäin suojea, koska tämän on nähty turvaavan hyvin taloudellista vaihdantaa. Myös mahdollisuus puuttua suoraan ilman takaisinsaantia velallisen keinotekoiseen järjestelyyn merkitsee velkojalle helpotusta oikeuksiensa toteuttamiseen. On tietenkin velkojan omasta aktiivisuudesta sekä harkinnasta kiinni, käyttääkö hän todellisuudessa näitä lainsäädännön hänelle takaamia mahdollisuuksia.

Kokonaisuutena arvioituna perinnöstä luopuminen on joustavasti toteutettavissa oleva oikeustoimi, joka antaa velallisena olevalle perilliselle mahdollisuuden suojata hänelle tulevan perinnön joutuminen velkojen maksuun. Velkojankin oikeudet ovat riittävässä määrin turvattu, koska velalliselle sallittava toiminta on rajattua ja moitittavaan menettelyyn on mahdollisuus puuttua.